The Chintamani.

A MONTHLY TELUGU MAGAZINE

EDITED BY N. SUBBARAU B. A. & B. L.

Vol. 4.] RAJAHMUNDRY: [No. 10.
APRIL, 1895.

CONTENTS.

RAJAHMUNDRY:

Printed for the Proprietor at the Vivekavardhani Press.

విషయసూచిక.

THE CHINTAMANI. చింతామణి

RATES OF SUBSCRIPTION (*inclusive of Postage.*)

For one year (*in advance*) ... Rs. 3-0-0

Single copy. ... 0-4-6

For *bonafide* students and village school masters, the annual subscription, if paid in advance, is Rs2-6-0 only. In case the subscription is not paid within a month after the commencement of the year, it will be collected by V. P. P.

ADVERTIZEMENT RATES.

One page annually. Rs.25-0-0.	One page half yearly. 15-0-0.
Half page „ „ 15-0-0.	Half page. „ 10-0-0.

One line single insertion. ... ... 0-3-0.

Apply to the Manager, Chintamani, Rajahmundry.

చందానిర్ణయము. (అంచెకూలితో కూడ.)

సంవత్సరమునకు (ముందుగా చెల్లించిన) రు 3-0-0 విడిప్రతియొకటికి 0-4-9.

విద్యార్థులకును పల్లెటూరి యుపాధ్యాయులకును సంవత్సరమునకు ముందుగా పంపిన యెడల చందా రెండురూపాయల ఆఱణాలు మాత్రమే చందా సంవత్సరము ప్రారంభమయిన మాసములోపల పంపనిపక్షమున, తరువాతి సంచికను వాల్యూ పేయేబిలుగా పంపి సొమ్ము వసూలు చేయఁబడును. వలయువారు రాజమహేంద్రవరములో చింతామణిమేనేజరుగారికి వ్రాసికొనవలయును.

శ్రీ

చింతామణి.

ఇది మాసమున కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౪.] రాజమహేంద్రవరము. మన్మథసంవత్సర చైత్రమాసము. [సంచిక. ౧౦.

గ్వాలియర్ సంస్థానము. (Gwaliar.)

మధ్యహిందూస్థానములోనున్న సంస్థానములన్నిటిలోను గ్వాలియరు సంస్థానము ముఖ్యమైనది. ఇది సింధియా మహారాజుగారి పరిపాలనములోనున్నది. ఈదేశము యొక్క వైశాల్యము ౨౯౦౦౦ చదరపు మైళ్లు. ౧౮౮౧వ సంవత్సరమునందు చేసిన క్క ప్రకారముగా ఈసంస్థానములో ౩౦౩౦౭౪౩రు జనులు; ఈదేశము మీఁది మూధాయము ౧౨౫ లక్షల రూపాయలు. ఈపటమునఁ జూపఁబడినవారు గతించిన మహారాజుగారు—

సింధియామహారాజుగారు మహారాష్ట్రవంశమువారు. ఈసంస్థానమును స్థాపించిన రానోజీసింధియాగారు గతశతాబ్దారంభమునందు బాలాజీపీష్వాగారిపాదుకావాహిగా నుండిరి. ౧౮౫౭వ సంవత్సరమునందు సిపాయీలింగ్లీషువారిమీఁద తిరుగఁబడినప్పుడిక్కడి సైనికులుకూడ కలహించిరి. వెనుకటి మహారాజుగారప్పుడు చిన్నలయ్యును కలహకారులతోఁ జేరక యింగ్లీషు ప్రభుత్వము వారియెడల రాజభక్తిని గనఁబఱిచిరి. ౧౮౫౮వ సంవత్సరమునందు సేనలుతిరుగఁబడి తమ్ము విడిచిపోఁగా, మహారాజుగారు తనమంత్రితోఁగూడ రాజ్యమును విడిచి యాగ్రానగరమునకు పాఱిపోవలసినవారయిరి. తరువాతవెంటనే యింగ్లీషుసేనలువచ్చి గ్వాలియరుదేశమును మరల నాక్రమించుకొని మహారాజుగారిని మరల సింహాసనముమీఁద నిలిపినవి.

రాజధానియైన గ్వాలియరునగరము ఆగ్రాపురమునకు దక్షిణమున నలువదియైదుమైళ్లదూరములోనున్నది. ౧౮౯౧వ సంవత్సరమునందీపట్టణములో ౮౪౦౦౦ జనులుండిరి. విక్రమాదిత్యునికి రాజధానిగానుండిన యుజ్జయినీనగర మీరాజ్యములోనే యున్నది. ఈపట్టణమే కొంతకాలమువఱకును సింధియామహారాజులకును రాజధానిగానుండెనుగాని ౧౮౧౦వ సంవత్సరమునందు దౌలతరావు సింధియాగారు దానిని గ్వాలియరు నగరమునకు మార్చిరి.

వెనుకటిమహారాజుగారు ౧౮౮౬వ సంవత్సరమునందు మృతినొందినందున, బాలురైనయిప్పటి మహారాజుగారిపక్షమున నొకసభవారుపాలనము చేయుచున్నారు. ఇప్పటిపాలకులు మహారాజామాధవరావుసింధియాగారు. ఈయనపటము మీఁదిప్రక్కపుటలోఁ జూపఁబడియున్నది. ఈయన వయస్సిప్పుడు పందొమ్మిది సంవత్సరములు. ఈ సంస్థానముయొక్క చరిత్రమును మిక్కిలి సంగ్రహముగానిందుఁ జెప్పుచున్నాము.

ఈ రాజ్యసంస్థాపకులయిన రానోజీసింధియాగారు బాజీరావుగారి పాదరక్షలను వహించెడు పనిని ప్రభువునకు తృప్తికరముగాఁ జేయుచువచ్చినందున, అతఁడు మెచ్చి తనయంగరక్షకసేనకు రానోజీగారిని ముఖ్యునిగాఁ జేసెను. అక్కడనుండి క్రమక్రమముగా వృద్ధినొంది రానోజీగారుయుద్ధములలో ధైర్యసాహసములుచూపిమాళవదేశములో కొన్నిభాగములనుజయించెను. ఆయనక్రిందనున్న సేనలసంరక్షణము నిమిత్తము పీష్వాకూడ ఆయనకుకొంత జాగీరిచ్చెను. ఈయన ౧౭౫౦వ సంవత్సరమునందు మృతినొందెను. ౧౭౬౧వ సంవత్సరమున పానిపట్టువద్దజరగిన యుద్ధములో నప్పటిప్రభువయిన జనకాజీ హతుఁడగుటయేకాక సింధియాయొక్క దేశమంతయు పరులపాలయి పోయినది. తరువాత రానోజీగారియొక్క భోగభార్యాపుత్రుఁడయిన

మాధోజీసింధియాకు, పోఁగా శేషించిన స్వాస్థ్యమంతయు లభించెను. ఈమాధవరావుసింధియాయొక్క తండ్రివలెనే ధైర్యసాహసములు గలవాఁడయి సేనలను నడిపి ౧౭౬౮వ సంవత్సరమున నర్మదానదికుత్తరమునందున్న దేశమును జయించెను. ౧౭౭౮వ సంవత్సరమువఱకును అతఁడు పీష్వాకులోఁబడి యుండెనుగాని, ఆసంవత్సరమునందు స్వతంత్రుఁడయ్యెను. తరువాత నితఁడు బహుదేశములను జయించి ౧౭౯౪వ సంవత్సరమునందు పరలోకగతుఁడయ్యెను. తరువాత దౌలతరావుసింధియా రాజ్యమునకువచ్చెను. యుద్ధమునందు నేర్పును, సాహసమును, ధైర్యమును, ఈయనయందు విశేషముగానుండినవి. మాధవరావు పీష్వామృతుఁడయినప్పుడు బాజీరావును సింహాసనమెక్కించుటలో దౌలతరావు సింధియాయొక్క కృషి సఫలమయ్యెను. ఇతఁడు జస్వంతరావు హోలార్కుతో యుద్ధముచేసి యాతని రాజ్యము కొంతయాక్రమించుకొనెను. ఇటువంటి విజయములవలన గర్వించి యితఁడింగ్లీషువారితోడి యుద్ధమునకు సహితము వెనుకదీయకుండెను. అయినను అలీఘుర్, ఢిల్లీ, ఆగ్రా, లాసవారి, అరగామ్, అనుస్థలములలో నింగ్లీషుసేనలతో జరిగినయుద్ధములలో నెల్ల నోడిపోయి, ఇతఁడు సమాధానమునుగోరి గంగా యమునా నదులకు మధ్యనున్న దేశములను మాత్రమే కాక యితరదేశములను సహిత మింగ్లీషువారికియ్యవలసినవాఁడయ్యెను. దౌలతరావుసింధియా ౧౮౨౭వ సంవత్సరమున పరలోకగతుఁడయ్యెను. అతనికి సంతానములేనందున, అతనిభార్య పెంచుకొన్నకొడుకు జనకోజీరావుసింధియా యను పేరుతో కొంతకాలము రాజ్యముచేసి ౧౮౪౩వ సంవత్సరమున సంతానహీనుఁడై మృతుఁడయ్యెను. అతనిభార్య తారాబాయి భాగీరథరావను నతనిని పెంచుకొనఁగా, ఈదత్తపుత్రుఁడు జ్యాజీరావుసింధియా యను పేరుతో రాజ్యమునకువచ్చెను. ఈయనబాల్యదశలో తారాబాయిమూలమున పెక్కుచిక్కులువచ్చెనుగాని యింగ్లీషువారు మహాజనపురములోను పన్యారులోను మహారాష్ట్రసేననోడించి గ్వాలియరురాజ్యమును స్వాధీనముచేసికొని, సేనలజీతములక్రింద ౧౮ లక్షలరూపాయలు వచ్చుదేశమును పుచ్చుకొని జ్యాజీరావుసింధియాను మరలరాజునుగాఁ జేసిరి. ౧౮౫౮వ సంవత్సరములో రాజ్యమీయనవశము చేయఁబడినది. సిపాయీల కలహములో నింగ్లీషువారియెడల ప్రభుభక్తిఁ జూపిన దీమహారాజుగారే. ఈయనప్రతిరూపమే యిందు మొదట వేయఁబడినది.

౨౦. మదమాతంగము లందలంబులు హరుల్ మాణిక్యముల్ పల్లకుల్
ముదితల్ చిత్రదుకూలముల్ పరిమళంబుల్ మోక్షమీఁజాలునే
మదిలో వీని నపేక్ష చేసి నృపధామద్వార దేశంబు కా
చి దినంబుల్ గడుపుదు రజ్ఞులకటా శ్రీకాళహా.

౨౧. ఏ వేదంబు పఠించె లూత? భుజగం బేశాస్త్రముల్ చూచె? దా
నే విద్యాభ్యసనం బొనర్చెఁ గరి? చెం చేమంత్ర మూహించె? బో
ధావిర్భావనిదానముల్ చదువులయ్యా? కావు నీపాద సం
సేవాసక్తియగాక జంతువులకున్ శ్రీకాళహా.

౨౨. నీపంచం బడియుండఁగాఁ గలిగినన్ భిక్షాన్నమే చాలు ని
క్షేపం బిచ్చిన రాజకీటముల నే సేవింపఁగా నోప నా
శాపాశంబులఁ జుట్టి త్రిప్పకుము సంసారార్థమై బంటుగాఁ
జేపట్టన్ దయగల్గెనేని మదిలో శ్రీకాళహా.

౨౩. పవిపుష్పంబగు; నగ్ని మంచగు; నకూపారంబు భూమీస్థలం
బగు; శత్రుండతిమిత్రుఁడౌ; విషము దివ్యాహారమౌ; నెన్నఁగా
నవనీమండలిలోపలన్ శివశివేత్యాభాషణోల్లాసికిన్
శివ నీనామము సర్వవశ్యకరమౌ శ్రీకాళహా.

౨౪. నిన్నే రూపముగా భజింతు మదిలో? నీరూపు మోకాలొ, స్త్రీ
చన్నో, కుంచమొ, మేఁకపెంటికయొ, యీసందేహముల్ మాన్పి నా
కన్నారన్ భవదీయమూర్తి సగుణాకారంబుగాఁ జూపవే
చిన్నీరేజవిహారమత్తమధుపా శ్రీకాళహా.

౨౫. రాజుల్ మత్తులు; వారిసేవ నరకప్రాయంబు; వారిచ్చు నం
భోజాక్షీచతురంతయాన తురగీభూషాదు లాత్మవ్యథా
బీజంబుల్; తదపేక్ష చాలుఁ బరితృప్తిం బొందితి న్మోక్ష ల
క్ష్మీజాగ్రత్పరిణామ మిమ్ము దయతో శ్రీకాళహా.

౨౬. ఇన్నేళ్లుండితి నేమి గంటి? నిఁక నే నెవ్వారి రక్షించెదన్?
నిన్నే నిచ్చ భజించెదన్ నిరుపమోన్నిద్ర, ప్రమోదంబు నా
కెన్నం డబ్బెడు నెంతకాలమిఁక నే నిట్లున్న నేమయ్యెడున్
జిన్నం బుచ్చక నన్నుఁ బ్రోవఁగదవే శ్రీకాళహా.

౨౭. రాజర్థాతురుఁడైనచో నెచట ధర్మంబుండు; నేరీతి నా
నాజాతిక్రియ లేర్పడున్; సుఖము మాన్యశ్రేణి కెట్లబ్బు; రూ

పాజీహాళిం జేరి దిక్కుల్ ధృతి నీభక్తుల్ భవత్పాద నీ
రేజంబుల్ భజియింతు రేతెఱఁగునన్ శ్రీకాళహ.

౨౮. ఆలంచున్ మెడఁగట్టి దానికి నపత్యశ్రేణిఁ గల్పించి త
ద్బాలవ్రాతము నిచ్చిపుచ్చుకొను సంబంధంబు గావించి యా
మాలర్క్యంబున బాంధవంబనెడి ప్రేమన్ గొందఱం ద్రిప్పఁగా
సీలన్సీల యొనర్చినట్లొసఁగితో శ్రీకాళహ.

౨౯. ఒకపూఁటించుక కూడుతక్కుఁగ నే నోర్వంగలేఁ డెండ కో
పక నీడన్వెతకున్ జలింజడిసి కుంపట్లెత్తుకోఁజూచు వా
నకు నింటింటను దూఱు నీతనువు దీనస్వల్పసౌఖ్యంబు రో
సి కడాసింపరుగాక మర్త్యులకటా శ్రీకాళహ.

౩౦. జ్ఞాతుల్ ద్రోహులు వారు సేయు కపటేర్ష్యాదిక్రియాదోషముల్
మాతండ్రాన సహింపరాదు ప్రతికారంబించుకేఁ జేయఁగాఁ
బోతే దోసము; గాకమానయతినై పోఁగోరినన్ సర్వదా
చేతఃక్రోధము మానదెట్లు నడతున్ శ్రీకాళహ.

౩౧. ఒకనిం జంపి పదస్థుఁడై బ్రతుకఁగా నూహించునా కొక్కఁడే
లోకాలో తానెన్నఁడుఁ జావఁడో తమకుఁబోవో సంపదల్ పుత్రమి
త్ర కళత్రాదులతోడ నిత్యసుఖమందన్ గల్గునో; యున్న వా
రికి లేదో సుఖమెన్నఁడుం గటకటా! శ్రీకాళహ.

౩౨. దివిజక్ష్మారుహధేనురత్నఘన భూతిప్రస్ఫురద్రత్నసా
నువు నీవిల్లు ధనాధిపుండు సఖుఁ డర్ణోరాశికన్యావిభుం
డు విశేషార్చకుఁడింక నీకెన ఘనుండుండంగ నేనీవు చూ
చి విచారింపవు లేమి యెవ్వఁ డుడుపన్ శ్రీకాళహ.

౩౩ రాజై దుష్కృతిఁ గాంచె చందురుఁడు; రారాజై కుబేరుండు దృ
గ్రాజీవంబునఁ గాంచె దుఃఖము కురుక్ష్మాపాలుఁ డామాటనే
యాజింగూలె సమస్తబంధువులతో నారాజశబ్దంబు చీ
చీ జన్మాంతరమందు నొల్లను సుమీ శ్రీకాళహస్తీశ్వరా.

౩౪. ఏలీలన్ స్తుతియింపవచ్చు నుపమోత్ప్రేక్షాధ్వనివ్యంగ్య శ
బ్దాలంకారవిశేషభాషలకు వాచ్యంబైన నీరూపమున్
జాలుంజాలుఁ గవిత్వముల్ నిలుచునే సత్యంబు వర్ణించుచో
ఛీ లజ్జింపరు మాదృశుల్ కవులహా శ్రీకాళహ.

౩౪. కొడుకుల్ గల్గరటంచు నేడ్తురవివేకుల్ జీవనభ్రాంతులై
కొడుకుల్ గల్గరె కౌరవేంద్రున కనేకుల్ వారిచే నేగతుల్
వడసెన్ బుత్రులు లేని యాశుకునకున్ బాటిల్లెనే దుర్గతుల్
చెడునే మోక్ష మపుత్రవంతునకునున్ శ్రీకాళహ.

౩౫. కాసంతైన సుఖంబులిచ్చునొ మనఃకామంబు లీడేర్చునో
వీసంబైనను వెంటవచ్చునొ జగద్విఖ్యాతి వాటించునో
దోసంబుల్ తెగఁబాపునో వలసినం దోడ్తో మిముం జూపునో
ఛీ సంసారదురాశ లేల చెడవో శ్రీకాళహ.

౩౬. నిప్పైపాతకతూలశైలమడఁచున్ నీనామ మేమానవుల్
తప్పన్ దోలను విన్న నంతకభుజాదర్పోద్ధతక్లేశముల్
తప్పన్ వారును ముక్తులౌదురని శాస్త్రంబుల్ మహాపండితుల్
చెప్పంగాఁ దమకింక శంక గలదా శ్రీకాళహ.

౩౭. వన్నేయేనుఁగుతోలు దుప్పటము, బువ్వాకాలకూటంబు చే
గిన్నే బ్రహ్మకపాల ముగ్రమగు భోగీకంఠహారంబు నీ
కెన్నిలాగున నుండుటల్ దెలిసియున్ నీపాదపద్మంబుఁ జే
ర్చన్నేఁడీగతి నన్ను మాధవుఁడుదా శ్రీకాళహ.

౩౮. క్షితిలేదో! తురంగసామజము లేచిత్రంబు! లాందోళికా
తతు లేలెక్క! విలాసినీజనసువస్త్రవ్రాతభూషాకలా
పతనూజాధిక మేమిదుర్లభము నీపాదంబు లర్చించుచోఁ
జితపంకేరుహపాదపద్మయుగళా శ్రీకాళహ.

౩౯. మును నేఁబుట్టినపుట్టు లెన్నిగలవో మోహంబుచే నందుఁ జే
సినకర్మంబుల ప్రోవు లెన్నిగలవో చింతింపనేఁగాన నీ
జననంబేయని యున్నవాఁడ నిదియే చాలింపవే నిన్నుఁ గొ
ల్చినపుణ్యంబునకున్ గృపారతుఁడవై శ్రీకాళహ.

౪౦. పుడమిన్నిన్నొక బిల్వపత్రమునఁగిన్ బూజించిపుణ్యంబునున్
బడయన్నేరక పెక్కుదైవములకుం బప్పుంబ్రసాదంబులున్
గుడముల్ దోసెలు చారపప్పు నరిసెల్ గుగ్గిళ్లు వండెట్టుచున్
జెడియెందుం గొఱగాకపోదురు జనుల్ శ్రీకాళహ.

౪౧. రాజశ్రేణికి దాసులై సిరులఁ జాలంగోరఁగా సౌఖ్యమో
యీజన్మంబు దరింపఁజేయఁగల మిమ్మేప్రొద్దు సేవించు ని

ర్వ్యాజాచారము సౌఖ్యమో తెలియలే రామానవుల్ పాప రా
జీజాతాతి మదాంధబుద్ధులగుచున్ శ్రీకాళహ.

౪౨. చనువారింగని యేడ్చువారు జముఁడా సత్యంబుగా వత్తుమే
మనుమానంబిఁక నేల పొమ్మనుచుఁదా రావేళ నారేవుఁ, న్
మనుఁగంబోవుచు బాసఁజేయుటగదా మున్మాటి న్జూడఁగాఁ
జెనఁటుల్ గానరు దీనిభావమిదివో శ్రీకాళహ.

౪౩. వీడెంబిచ్చినయప్పుడున్ తననుతుల్ విన్నప్పుడున్ పొట్టలోఁ
గూడున్నప్పుడు స్త్రీవిలాసములు పైకొన్నప్పుడున్ గాయకుల్
పాడంగావినునప్పుడున్ జెలఁగుదంభప్రాయ విశ్రాణన
క్రీడాసక్తుల నేమిచెప్పవలెనో శ్రీకాళహ.

౪౪. స్తోత్రంబన్యులఁజేయ నొల్లనివ్రతస్థుల్ వోలె వేషంబుతోఁ
బుత్రీమిత్రకళత్రరక్షణ కళాబుద్ధిన్ నృపాలాధమం
పాత్రుండంచు భజింపఁబోదురు కృపాపారీణు యవ్వారి చా
రిత్రంబెన్నఁడు మెచ్చవచ్చు మదిలో శ్రీకాళహ.

౪౫. సలిలంబున్ జుళుకప్రమాణ మొకపుష్పంబున్ భవన్మౌళి ని
శ్చలభక్తిప్రతిపత్తిచే నరుఁడుపూజల్ సేయఁగా ధన్యుఁడౌ
నలగంగానదిఁ జంద్రఖండమును దాఁదాల్పం దుదిం గాంచు నీ
చెలువంబెంతయు నీమహత్త్వమిదిగో శ్రీకాళహ.

౪౬. మొదటన్ భక్తులకిచ్చినాఁడవుగదా మోక్షంబు నేఁడేమయా
ముదియంగాముదియంగఁబుట్టె ఘనమౌ మోహంబులోభంబు న
న్నదిసత్యంబు కృపన్దలంప వొకపుణ్యాత్ముండు నిన్నాత్మఁగొ
ల్చిదినంబున్ మొఱపెట్టఁగాఁగటకటా శ్రీకాళహ.

౪౭. జాతుల్ సెప్పుట సేవఁజేయుట మృషల్ సంధించు టన్యాయవి
ఖ్యాతిన్ బొందుటకొండెగాఁడవుట హింసారంభకుండౌట మి
థ్యాతాత్పర్యములాడుటన్నియుఁబరద్రవ్యానికాసింపనే
చేతానెన్నియుగంబులుండఁగలఁడో శ్రీకాళహ.

౪౮. గ్రహదోషంబులు దుర్నిమిత్తములు నీకళ్యాణనామంబు ప్ర
త్యహమున్ బేర్కొనుచున్న మర్త్యుఁ బాధన్ బెట్టఁగానోపునే
దహనున్గప్పఁగఁ జాలునే శలభసంతానంబునీ సేవఁజే
సిహతక్లేశులు గారుగాకమనుజుల్ శ్రీకాళహ.

రామాభ్యుదయము. (౪౬౦-పుట శేషము)

షష్ఠమాశ్వాసము.

క. శ్రీ భారతీధరాజ్ఞా । క్షీభవనీకృత కటాక్షజిహ్మాంచల బా
హాభాగ దయాంభోరుహ । నాభా గోబ్బూరినరస నరనాథమణీ.

వ. అవధరింపుము తదనంతరకథావిధానం బెట్టిదనిన.

క. ధరణీతనయాన్వేషణ ! కరణోద్యోగానురోధకంబై యంతన్
జెరువరుల కాలిసంకెల । యనఁ జెంచెన్ వానకాలమాభీలంబై.

గీ. బ్రహ్మతనచేయు లోకప్రపంచమునకుఁ । దారతమ్యంబుఁ దెలుపంగఁ దలఁచియొక్క
నాటిమింటికి నేలకు సూత్రపట్టి । నీఁకనీరంధ్రధారాళవృష్టి గురిసె.

మ. రటదంభోధర మాలికల్ మలసె ఘర్మక్రుద్విపేంద్రంబులై
పటుదంభోళి కృశాను ధూమతతులై ప్రావృట్పరివ్రాడ్జటా
చ్ఛటలో నా మెఱసెన్ మెఱుంగులు దివిన్ సంవర్తవేళా మహా
నటచూడాహిఫణా సహస్రమణి సందర్భ ప్రభాచాతురిన్.

గీ. మెఱుఁగుతఱిత్రాడు పెనఁకువ మించు మొగులు । చాలుకవ్వపుమలమురుచ్చ యముచేత
భ్రమణ మొందించి నూత్న సూనమృతనూర । వినుకడలిఁ గల్గఁజేసెఁ బ్రావృణ్మురారి.

గీ. క్రొమ్మెఱుంగుఁదీఁగె తళుకుల కమ్మపసిఁడి । కొడుపు తాఁకుల ఘూర్ణిల్లె ఘోరభంగి
దర్పకోద్దండ దండయాత్రకును బోలె । భూరితర మేఘమాలిక భేరిభేరి.

గీ. సాగరవిష ముగ్రోలి ధూర్జటియుఁ బోలె । నాత్రివిక్రమగతి దివి నాక్రమించి
విధియు బలె నా విసృష్టి కావించి కాఱు । మొగులు దలఁపించె నపుడు త్రిమూర్తి మహిమ.

మ. స్థిరమైత్రిం దనవారిలోఁ గలయికన్ క్షీరంబులుం డెరం బర
స్వరభేదం బానరించునఁచుఁ గలహంసశ్రేణులం జండఝీ
కర ఘోషంబున ధిక్కరించి కడుఁ గినన్ బోలె వర్షోపలో
త్కరపాతంబున బిట్టుపాఱనడఁచున్ గాలాభ్రసందర్భముల్.

గీ. మేఘరాజులు సరసతమీలఁ దమ్ముఁ । దరళవిద్యుల్లతా దీర్ఘతరకటాక్ష
వీక్షణకలాపముల గారవింపనలరి । నెమ్మి నర్తించుఁ బురివిచ్చి నెమ్మిగములు.

క. కాలరసవాదిమొగులం । గాలాకృతిఁ బొదలుచదలు గనిఁబని శిఖివా
తూలధమనీముఖంబునఁ । గ్రాలించి మెఱుంగుఁబసిఁడిఁ గనెను సిద్ధిన్.

చ. సమయకులాలుఁడగ్గగన చక్రతలంబున నంబురాశి పం
కముగొనివచ్చి యొక్కొ పొసఁగన్ మఘవాయుధ దండమంది యం

దముగ నవాభ్రకుంభము లూనర్చి రక్షకుఁడుగాఁడే వాఁడు లో
కము లెఱుఁగం బయోధరతఁ గాంచుటయుక్తఁ గలిగించె వానికిన్.

శా. ధారాశుద్ధిఁ బ్రసిద్ధిగాంచి ఘనశబ్దస్ఫూర్తి వర్తిల్లఁగాఁ
దోరంబైన రసస్థితిన్ దరళవిద్యున్మాలికాలక్షణో
దారంబై కవిసేవ్యమౌ ఘన మయూరారూఢిఁ బ్రాపించి వ
ర్షారంభంబు ప్రబంధమట్లఖిల పద్యాక్రాంత మయ్యెం దగన్.

గీ. పడియె వడగండ్లు నింద్రగోపములుఁ గూర్మి
ఘనవిభుఁడు క్రొమ్మెఱుంగు జవ్వనిఁ బెనంగఁ
బన్నసరమున సడలిపై పైఁ రాలు
విమలముక్తాఫలాబ్జ రాగములనంగ.

చ. చెలువునఁ గాఁకఁ బైకొను శుచిప్రియుఁ బాయుటఁ జేసి వేదనం
బలె మలినాంబరాంతలును బంధురవర్ష మిషాశ్రుధారలా
కుల నిబిడోర్జిత శ్వసనగుంభనలున్ బరిలీన తారకా
వళులును నై జడప్రకృతి వర్తిలనుండిరి దిగ్వధూమణుల్.

ఉ. స్ఫారపు సోగ క్రొమ్మెఱుఁగు సంపఁగి పువ్వులదండ పిండుచే
కూరిన తోరపుం జిగి మొగుల్ దురుముం బస నుల్లసిల్లు ది
గ్నారుల తారహారములుగాఁ దలఁపించె నిరంతరాంబు ము
గ్ధార లసర్గళాగణి సదా సకలాశయముల్ దలిర్పఁగన్.

క. గగనాంగనమణిదీపిక । లగుచు దిశాసతుల కింపులగు సంపఁగి క్రొ
మ్మొగడసరులగుచుఁ దగుఁ బలు । వగ మెఱుఁగులు కాలభైరవ జటాచ్ఛటలై.

సీ. హరిహయాయుధ రేఖ లనుగడల్ వేయించి యలముధారా రజ్జువుల బిగించి
జలదంబులను నీలి వలలెల్లెడల నిల్పి వివిధగర్జావాద్య రవము గొల్పి
శేవమీఁ దటిన్నటీపంక్తిఁ బ్రేరించి కోపుగా మెఱుములు గానఁగఁ జేసి
సరసులకొకసొంపు సంధిల్లఁగావించి పెక్కుదిక్కులవారిఁ బెంపుఁ జేసి
యలరెఁ దొలకరి తటి పేరి యాటవాఁడు । మీటువాటిల్ల వలరాచ మెచ్చుపడసి
పథికజనమాన ధనము లపహరలీలఁ । గొల్లలాడెను భువనంబు లెల్ల నెల్ల.

వ. ఇట్టి దుర్ధర్ష వర్షాగమ సమయంబున జనకతనయా వియోగ వేదనాధీన దీనమాన
సుండై రఘువరుండు సౌమిత్రి కిట్లనియె.

క. వానల సీతావిరహా ద । వానల సంతాప మంతకంతకు నధికం
బైనది శమింపదించుక । యైనఁ దటిద్వహ్ని యుతము లౌటనె చెపుమా.

గీ. లీలసీప్రావృడాగమవేళయందు । నిండుజాబిల్లి పండువెన్నెలలు నింటు
నెడనెడలఁ గాయ నదికంటె వేకరంబు। మొగులు పరిరియెండవలెఁ దాపమునఁ దొరల్చు.

గీ. అకట నాకిప్పు డొక్కవర్షాగమంబె । పెక్కువర్షంబులై తోఁచె భీమహోరు
నాప్పు పసయింక సీతావియోగదావ । దహనమేమిటఁ జల్లాఱుఁ దలఁపు మనఘ.

ఉ. ఝుంకరణంబుసల్పు మరుసైన్యములట్ల కదంబమారుతా
ధ్వంకరణంబులై యహరహంబును బాంథమనోభిమాన స
గ్నంకరణంబులై ఘనఘనాఘనముల్ పొగరెక్కి కేవలాం
ధంకరణంబులై బహువిధంబుల మబ్బులు గొల్పెఁగంటివే.

వ. అని మఱియు వియోగవేదనకుం గాక కద్వద మదద్విరేఫ జాతశీతవాత పోత శుక నికర ముహుర్ముహుశ్చంద్రికా మిషవిషోద్గారి కైరవప్రియప్రముఖ ప్రసవవిశిఖాప్త సైన్యంబులఁ గురించి దైన్యంబున నిట్లనియె.

గీ. ఏలప్రేలెదు తేఁటి యింతేటి కలుగ । సంశ్రితల సన్నగాలి యోసన్నగాలి
చెల్లు సేరోష గసమింత చిలుకఁ జిలుక । సారెఁ గుందింపఁ జందమా చందమామ.

క. పవనా పరిశితనవనా । పవనా నాకీపు ప్రాణపదనాటుదలం
పవనారతము నొనీపెం । పవనారూఢంబు తాప మణఁగింపవనా.

క. అనిలుండవయ్యు నయ్యో । చనుసేయుల మెలఁగ నంబుజముఖీ యుతులౌ
జనులకడ సుశీయవేలా । నను నేచెద రిత చలమునంబవనూనా.

గీ. జగతిఁ బొడమించ నంబుజాసనుఁడవైతి । సకల భూచక్రసన్ఫూర్తి సమయఁజేయ
సైతిసోముఁడ వైననేమాయెఁ జంద్ర । విధుఁడవేలైతి పోషించు విధము లేక.

వ. అని వేఁడి వేఁడి వెన్నెల కాకకు సైరింపరాక రాకామృగాంకునిం దేఱికనుంగొనం గనుంగొని యనుజునకు నాద్యమణికులమణి యిట్లనియె.

గీ. గరముతోఁ బుట్టునగుటనో కలువవిందు । కందుదనయందుఁ దాల్చె లక్ష్మణకుమార
యదికళంకంబు గాదయా యనఘచరిత । యతనితోనుండు నాక్క లేడనవిభుండు.

గీ. సీత నేలయింపవచ్చి నాచేతఁ బాలియు । మాయలేడి నిశాకరు మఱుఁగుఁ జొచ్చి
యిపుడు పగఁ దీర్చుకొనవచ్చెనేమొ కాక । యేమిచేసితి లాఁతినో సోమునకును.

వ. అని యయ్యల్లంబున నాయల్లకవ్యవస్థం బురబురం బొక్కి యకోకమలశ్యామల ఘన ఘనాపఘనుండగు నక్కాకుత్స్థాన్వయ ఘనుండత్తఱిం గురియు నిఖిల నీరంధ్ర ధారాళ వర్షంబునకు లోఁగుచు నప్పుహోమహీధరగుహా గృహాంగణంబుల వసియించియు విరహవేదనావిషాద జనిత నిజబాష్పధారా వర్షంబునఁ దోఁగుచుఁ

బుడమి మద్దగాలిచూలిం దలంచుకొని కృశించుచున్న సమయంబున శారదాగమం
బేగుదెంచె నత్తెఱంగున.

గీ. చెదరి దశకంధరోద్దీర్ణ జీవనంబు । పొలియ నీచందమున నంచుఁ దెలుపుకరణి
జీవనముఁబాసి వెలవెల్లనైవసించె । బంధురంబైన మేచక కంధరములు.

గీ. అలశరత్కాంత దిగ్వయస్యలు ముదాను । విన్నకోలఁకులఁ గ్రీడించి వెడలికడలఁ
గన్నమొండులఁ దలఁదూర్చి గట్టుకొత్త । మడుఁగులనఁ మించె శుభ్రాభ్రమండలములు.

క. దిక్కులతికోమలాతప । ఘాక్కులుగాఁ దెలిమొగుల్ నభశ్శ్రీకి నవ
ప్రక్కులుగాఁ జేయుచుఁదన । దృక్కులకింపైఘనాంత దీధితిదోఁచెన్.

క. శరత్కాంత జడిమదక్కం । శరకాండమఖండకాంతి సంపదనింకన్
శరదాగమంబువోవం । శరదాగమ మిపుడుమించె జనరంజనమై.

క. కనుపట్టెశారదాగతి । వనరుహజాతప్రసాద వర్ధనమై మో
హనరాజహంస విహరణ । మొనరన్ సరసులకు జడిమ యుడిపోవంగన్.

వ. ఇట్లు శారదాగమం బేతెంచుటగాంచి యప్పుడు హృదయాపద్మాధిష్ఠిత శ్రీమంతుం
డగు హనుమంతుండు భానుసూనుపాలికిం జని యతని కిట్లనియె.

క. సుగ్రీవ సమయమయ్యెద । శగ్రీవుజయింపఁ దనయఁ జననేతారా
సుగ్రీవాసుఖసక్తి గ । దగ్రీవనిభుండవుసుమ్ము రఘుపతికినికన్.

ఉ. రాముఁడు సత్యసంధుఁడు దురంతపరాక్రమశాలి యాగుణో
ద్దాముదయాఘ్యుఁ గొల్వకకృతఘ్నత పొడ్కొనఁజన్నె యా రఘు
గ్రామణికిఁ గూర్చిన యకారణబంధుఁడవు గాఁడె లోకర
క్షామణిగాఁడె సీతవెతకం గపివీరుల నంపఁజెల్లదే.

చ. అనవుడువాయుసూతి పరమాప్తవచోనయరీతిఁ బ్రీతినా
నినమతినాలకించియటు నీటునీతివివేకకార్యశీ
లునిఁగని జానకిన్ జగములో వెదకంగఁ బ్లవంగవీరులన్
బనుపుమటంచుసౌరి నిజభామిని చెంతకు నేగెనంతటన్.

వ. రామచంద్రుండును దుస్తరంబులగు వర్షాగమ దివసంబు లొక్కచందంబునం గడపి
యొక్కనాఁడగ్గిరీంద్ర కందరమందిరాళింద రమ్యప్రదేశంబున నిల్చి యాకాశావ
కాశ ప్రకాశక ప్రభావిశారద నీరజశ్రీని వీక్షించి భూమి తనయలేమికి దుస్సహ విరహ
వేదనం గుంది లక్ష్మణుంజూచి వత్సనుత్సిత మనస్కుండై భాస్కరకుమారుండు రాక
మసలెనౌ శారతారాతారాధిపముఖీలికుచకుచక్రీడాసుఖాయత్తప్రమత్తచిత్తవృత్తిం
గృత్యంబెఱుంగక మొఱంగిరాక జునింగినం బోవిడుతునె కటకటా యప్పడచుకపి

మఱచెనో కొఱతనకోరిక లీరికలుగొన సఫలంబుగాఁ జేయుట కాని మిత్త్రుఁ డగున మద్వాక్యంబులు గా నచ్చులుకు మినుకుతేని కొడుకు కడకుం జని 'నయభయరసంబు లోలుకం బలుకు పలికినం గనకవినకరాక యుద్ధాకబు లొడ్డెనేని మున్ను తన్ను మన్ననఁ గొని పడని పాటులం బఱచు సురుచిర ప్రతాపజ్వాలి వాలిం దూలించి యతని జీవానిలాలిం గ్రోలి తనికసాలకున్న మన్నిశిత విషమాశుగ విషంబునకు నొప్పింతు ననుము చనుమన మహాప్రసాదంబని లక్ష్మణుం డాక్షణంబ యక్షీణ బాణబాణాసన తూణీర ధారియై ప్రళయవేళా ఫణిస్త్రై)వేయ జాగ్రదుగ్రాగ్రహంబునం జనిచని కిష్కింధాపుర ద్వారంబు నిర్నిరోధుండై దఱియం జనిజదు రాలోక భీకర మహామహా విభవంబునకు వెఱచి పఱచి వరణరక్షక ప్రముఖాఖిల బలీముఖులు విముఖులై గురుతరు వ్రాత భీషణ పాషాణపాణులై కలగుండుపడ నార్చి రోషావేశంబునం జొచ్చి ప్లవగ రాజు నగరి మొగసాల మ్రోలన్ నిలువన లయలబలంబు విని యంగదుండు వెడలి వచ్చి కాంచి యంతఃపురంబునకుం జని పతంగసూనుకిం బ్రళయ కాలాంతకుండునుం బోలె నుంగిట రఘువర ప్రేరితుండై తదనుజుండు వచ్చి నిలిచియున్న వాఁడిక్క పి కులంబు నేఁటితో నిశ్శేషంబు గాకుండ నమ్రుండవై యెదుర్కొను మనవుడుఁ దలంకి కర్తవ్యాంతర్గతంబునకు నేతెంచి నిత్యసన్నిహిత హితామాత్య భృత్యవర్గంబుతోడ నాలోచనంబు చేసి రఘుపతికృతోపకారంబు దలంచికొని యవ్వసుమతీశ్వరవరుని పాలికి వాలి నందనుం బంచి ప్రార్థితుం గావించి రావించి తారారుమా సమన్వితం బుగా నతుండై కనుంగొని యర్ఘ్యపాద్యాద్యుపచారంబు లాచరించినం గినుక నతండు దిగ్గొనక రామసురవస్థాసిక్రేఁ బ్లవంగనాయక సుఖవసతికిం దలంపునం గృశించుచుఁ గనలు సౌమిత్రికి మైత్రి కిలుకొనం దారాపురంధ్రి యిట్లనియె.

క. సాపట్టి నన్ను రాజ్యముఁ । జూపట్టఁగ నిల్పినాఁడు సుగ్రీవుఁడయో
మీ పెట్టు చెట్టు గాఁడా । చేపట్టిన వెనుకఁ గినుక సేయం దగునే.

మ. అని తారాసతి వేఁడిన న్విని ప్రసన్నాస్యంబునం బొల్చు ధ
న్యుని సౌమిత్రి నిజూచి పల్కు రవిసూనుం డల్క కర్హుఁడ నే
మనుజాధీశ్వర రాజ్యవైభవ మదోన్మత్తుండనై యున్న వాఁ
డనె మున్నల్గిఁ బ్లవంగపుంగవులఁ జూడం బంప నేజానకిన్.

ఉ. వాలివధించి రాజ్యవిభవంబున కర్హునిఁ గా నొనర్చి యా
క్వేలపరాక్రముండు రఘువీరుఁడు నీవుఁ బ్రభుండగల్గ నా
న్నేలితి రిట్టిమేలెఱిఁగి యీ ఋణమెన్నఁడు దీర్చుకోఁ గలం
గాలము గాచి దాశరథిఁ గన్గొనరాకిట నిల్వనోర్తునే.

ఉ. ప్రేమదలిర్ప రాముఁ గనిపించుము తోడ్కొనిపోయి వేళవో
నేమిటికేగుదెంచెనని యించుక నాపయినగ్గలేని సా
స్వామికి నీవె తెల్పఁగలవాఁడవు సమ్మతిసూక్తిసూతి లీ
లామధురోక్తి వైఖరుల లక్ష్మణు రంజిలఁ బల్కె నత్తఱిన్.

ఉ. కెలనన్ మారుతిఁ గాంచి రమ్మనఘ కిష్కింధాపురిం గల్గువా
రల నద్దిక్కులవారలన్ బ్లవగులన్ రావించుమా యెల్లిపో
వలెఁ బౌలస్త్యవధార్థమై రఘుకులస్వామిం గనన్నావుడున్
జెలఁగన్నింగియు నేలయూనుగతిఁ గూర్చెన్ వానరవ్రాతమున్.

వ. ఇట్లు మఱునాఁడు యుగపదాసన్న సన్నద్ధ సముద్ధతానాజ్ఞానసగోచర వనేచర కోటులం గూడుకొని యంగదాంజనేయ నీలగవయ గవాక్ష జాంబవన్ముఖ ప్రసిద్ధులు గొల్వ సూర్యపుత్రుండు సుమిత్రాపుత్రునిం జీరత్నరత్న శిబికారూఢునిం జేసి తానును నుచితవాహనరూఢుండై చనిచని మాల్యవన్మహీధర వరోపకంఠంబున డిగ్గి తమ రాకకున్నలరి యెదురుచూచుచున్న రామచంద్రు ననతిదూరంబునం గని డగ్గఱి యవ్విభు పదారవిందంబులకుం జువ్వఁదేఁటియుం బోలె వ్రాలిన దయాళుఁ డుగావున నప్పతంగ తనయుం గౌఁగిలించుకొని యతనిం బ్రణయగర్భితరోషంబున నారఘూద్వహుం డిట్లనియె.

చ. సమయముపల్కి రాక వెడజాగులఁ బెట్టితి వీడుకొంటివే
మమత భవద్విరోధి నసమాన భుజాబలశాలి వాలి దు
ర్దముని వధించి నీకొసఁగు తత్తరుణీ సుఖరాజ్యభోగముల్
మనుమమఱపించె నేయటకు లక్ష్మణుఁ డుగ్రత వచ్చునంతకున్.

క. అనవిని మజ్జనకుండవు । నను నేలిన వంశపతివి నా దైవమవున్
వినునీదు మేలుమఱవన్ । గానకొని కపిసేనఁ గూర్చుకొనఁ దడవయ్యెన్.

వ. అని విన్నవించి యుభయపార్శ్వంబులన్ బలంబులం గూర్చి వేర్వేరం బ్రసిద్ధులం జేరఁ బిలిచి యిట్లనియె.

చ. విశదచరిత్ర కన్గొనుము వీరసమానబలుల్ సమిన్నిరం
కుశులు దశాస్యనెత్తి పిడుగుల్ దనుజాటవికాదవానలుల్
కుశలులటంచు భూగగనగోళము నిండఁగఁ జేర్చు వైరిక
ర్కశుల నపారవీర కపిరాజులఁ బేరఁ జాలఁదీర్చి చూపినన్.

క. కని సంతసిల్లి రాముఁడు । జనకజ వెదకంగఁ దగిన చతురుల నిఁకనై
నను బనుపరాదె రవిసుత । యననతఁడు మహాప్రసాదమని యుత్సుకుఁడై.

వ. అప్పుడప్పతంగసూనుండు రఘువరాగ్రభాగంబున నిలిచి గజగవయ గవాక్ష గంధమాదన సుషేణపనసకుముదనీల జాంబవత్ప్రధాన యూథపుంగవులం బిలిచి యుచిత భాషణ సంభావనోపచారంబుల గారవించి ప్రాక్పశ్చిమోదక్ప్రదేశంబుల నెచట నెచటం దరణికిరణప్రవేశంబునకు నవకాశంబుగలుగు నచటనచట నాయాదేశంబులం గొలంకుల కెలంకుల గిరులదరులం దీవలక్రేవల నదులం బొదలం దక్కుండ నెల్లవులంగలయ వెదకి రఘువరవరారోహం గనుంగొని సరగున నరుగుదేరవలయునని యసంఖ్యాజేయ వీరవానర వ్రాతంబులం గూర్చి పనిచి మఱియు దక్షిణదిశాప్రదేశంబునకు నతులిత ప్రతాప ప్రతిభాశుభాచారలక్షణ విచక్షణుండగు నాంజనేయుం బ్రత్యేకంబ పంపం దలంపుగలవాఁడై విలోకించి యిట్లనియె.

ఉ. పావని రమ్ము నీ వఖిల పావనమూర్తివి మత్కులంబు నీ
చే వెలయున్ సమర్థుఁడవు సీతఁ గనుంగొని రానటన్న సు
గ్రీవ బళీ రె యెంతపనికిన్ హనుమంతుఁడు దక్షుఁ డంచు ను
ర్వీవరశేఖరుండు రఘువీరుఁడు దగ్గఱఁ బిల్చె మారుతిన్.

క. శ్రీరామచంద్రుఁ డోహో । యీరాహరివరు లెఱుంగు నంగదముఖ్యుల్
లేరా వారు ప్రసిద్ధులు । గారా హనుమంతుఁ బిల్చెఁ గర్జంబునకున్.

వ. పిలిచి యనురాగంబువొంగ నతని నుపలక్షించి.

శా. రమ్మా పావని భావనిశ్చలుఁడవై రాఁబోవ నీచేతనాఁ
బొమ్మా ప్రాణము వచ్చుఁ జూచుకొనినన్ భూదేవతాపుత్రికిన్
విమ్మా యిచ్చెద నానవాలు పనిసేఁ డీడేర్పఁగా మ్రోలఁ జే
రొక్కమ్మా రేపని యుంగరంబొసఁగి కాకుత్స్థుండను న్వేఁడియున్.

ఉ. పల్లవపాణికిన్ నగులు వాయఁగ నాకతఁ జెప్పినప్పు డా
యల్లకబాధచేతియుడు కాఱినయూర్పులతాఁకి నీగురుం
డల్లనఁ దెచ్చుఁగాక మలయానిలుఁ డంతకు నీవు రావయా
చల్లని వార్తఁ గొంచు రభసంబున నోయి సమీరనందనా.

క. అనిపలుక నంగదాదులు । వెనుకొన హనుమంతుఁ డప్పుడు విభుఁ డంపినయ
ప్పనిఁ బూని యడవిదిరుగుడు । మొనగాలువన్ దక్షిణాభిముఖుఁడై చనియెన్.

క. తరుచరవీరుఁడు రఘుశే । ఖరుఁ డిడురత్నాంగుళీయకముఁ గైకొని స
త్వరుఁడై చనియెన్ లంకా । పురిఁ గాల్పఁగ నిప్పుగొంచుఁ బోయెడుమాడ్కిన్.

వ. అంతనలబలంబులు నెలనెలవులం గ్రందుకొనన నంగద హనుమదనుచరులై వనచరులు చనిచని.

మ. చనుచోఁ గొండలఁ గానలన్ వెదకుచుం జాలింపుచున్ వేసరన్
బనిలేదంచుఁ గపుల్ గనుంగొనుచుఁ దప్పంగం బ్రేమే మోకదా
యనుచుం జూచిన చోటె చూచుచుఁ గరంబాలించి యేయుల్కుడే
న్వినుచుం జేరఁగఁబోయి వానరవరుల్ వింధ్యాటవీభూములన్.

గీ. ఎక్కి పెక్కు తరుల నొక్కొక్క చిగురాకె । యెత్తి వెదకఁ జొచ్చిరి గురుఁబోఁడి
దంతి తప్పిచనిన దొంతికుండలలోనఁ । జేయిపెట్టి వెదకఁ బోయినట్లు.

క. ఇటువలె వెదకియుఁ దమ త్రి । ప్పట గురువిరహితుల మంత్రపఠనం బెటు ల
ట్లుటుమటుమైపోఁ జొచ్చినఁ । గటకటపడి యొక్కొకపుడు కపులడియాసన్.

క. తల్లి మన రామచంద్రుని । యిల్లాలిపుడుండ వలదె యీపాదపాంతన్
మల్లీవల్లికకషనని । యెల్లరు నాకచోటనిలుతు రెంచుకొనంగన్.

సీ. ఉట్టిపడ్డట్టు లెంపుండి వచ్చెఁ గడింది విలువోయితో రాజకీరయుగము
వచ్చెఁ బో మన రాజు వారితోఁ గరువలి విందు సన్నిధి నెంత పొందు వట్టెఁ
బట్టెఁ బోదాయాది పగజగద్దుర్జయం బాకయేటిలోన నెట్లుడిగిపోయెఁ
బోయెఁ బో పోయిన ప్రోఁయూలిపోఁబడి వెదకి పెట్టుట యేల విహితమయ్యె
నయ్యెఁ బోయంగదాదుల నంపఁ బట్టి । కాదవ పడదయ్యె ననిపించు కొనఁగవలదె
యదన మనచేత సాఫల్యమొదవు టెన్నఁ । డుభయతారకమైన యీ యుచితవిధికి.

వ. అని తలపోయుచు జనకతనయాన్వేషణ పరాయణులై.

మత్తకోకిల. చొత్తుమంజొరరాని చోటులఁ జొచ్చి పుణ్యవశంబునన్
వత్తురుం దిరుగంగ నీగతి వానరోత్తము లెత్తఱిన్
మెత్తఁబాటొకయింత లేక భ్రమింపఁగాఁ దమపాటు పే
రెత్తిపోవక త్రోవకుంఫలియించు కాలము వచ్చినన్.

తరల. అదరిపాటొకచో జటాయువునన్న యన్నియుఁ జెప్పినన్
బ్రదుకు జీవము కల్గెఁ గాఁ దలవట్టి చూచుకొనంగ మే
లెదురుగాఁ జనుదెంచెఁ బొమ్మని యెంచుకొంచుగ మించిర
య్యుదధియుత్తరతీరభూమికి నొక్కయమ్మడి మొత్తమై.

స్రగ్ధర. పవిధారాపాతభీతి ప్రశమనకవచప్రాయమగ్గాధివాసో
త్సవసంపన్నాట్టహాసోచ్ఛ్రయముఖరవియచ్చంక్రమోద్దండభూభృ
న్నివహభ్రాంతిప్రదోద్యన్నినదభయదవేణీముఖోత్తుంగభంగా
ర్ణవగర్వాలోకనిర్విణ్ణమగు కపిచమూనాథయూథంబుతోడన్.

 (సశేషము)

రామచంద్రవిజయము. (౪౫౨-పుట శేషము)

అందరును రెండుజాములయినంతనె భోజనములకు లేచిరి. వెంకటరత్నము మాయోపాయమునందు తనకుగల ప్రజ్ఞ చూపించి, యిత్తడివస్తువును, గాజురాయి వేసిన యుంగరమును రామచంద్రునిచేత నమ్మించి రామచంద్రుడాదినమున వ్రాసిన యుత్తరమును దాచి తుదకాలాగున చంద్రముఖికి తానె వ్రాసినాండని చెప్పి విపత్సముద్రమును త్రవ్వి అందులో కట్టవానిని పడవయిచి కృతకృత్యుండయి, సఫలమనోరథుండయి, సుఖముగా నుండెను. రాజగోపాలము మాత్రము, కంటెను రామచంద్రుడమ్మాట చేతను, చీటిలోనున్న వ్రాత యతనిదే యగుటచేతను, రామచంద్రుని మీంద కొంచె మనుమానపడుచు నతండట్టివాండు కాండని ధైర్యపర్చుకొనుచు, తండ్రిగారు తగిన విచారణచేయక తొందరపడినారని నొచ్చుకొనుచు, స్నేహితుని కొఱకు విచారించుచు, తనమీందంగూడ నిందవచ్చినందుకు సిగ్గుపడుచు, తండ్రిగారు భోజనానంతరమున నిద్రించునప్పుడు విశ్వనాథశాస్త్రిలవారి వీధి యరుగుమీందంగూర్చున్న రామచంద్రుని యొద్దకు మెల్లమెల్లగా బోయి అతనియొద్ద కూరుచుండెను. రామచంద్రుండును సిగ్గుచే వంచినతలను ఎత్తక నేత్రములనుండి బాష్పములు రాల గోడకు జేరగిలబడియుండెను. రాజగోపాలముకూడ మిక్కిలి విచారించుచు తుదకు తానే ముందుగా పలుకరించెను.

రా.—రామచంద్రుడా. ఎందుకు విచారించెదవు. కాలవశముగాని నీలోపము లేదు. ఇందులో జరిగిన సంగతి నీవామూలాగ్రముగ నాకు తెలియజెప్పు. స్నేహితుల దగ్గఱ దాచవలసిన సంగతు లుండవుగదా.

రామ— రా గోపాలము. నీకుగూడ నామీంద ననుమాన మున్నదిగదా. ఈవిషయమునందు దోషలేశము నాయందు లేదు. అని రామచంద్రుండు యావత్తు వృత్తాంతమును రాజగోపాలమునకు తెలియజెప్పెను. అదివిని రాజగోపాలమిట్లనియెను.

రాజ— మా బాబయ్య తొందరపడినారు. చక్కగా నాలోచించలేదు.

రామ— నన్ను మీయింటనుండి పొమ్మనుటలో నాకన్నవస్త్రములకు లోపము వచ్చినదని విచారము లేదు. లోకములో నామీంద వచ్చిన యీనింద యాచంద్రతారార్కమును పోదుగదా యనియు, నన్నందఱు కృతఘ్నుండనుకొందురనియు నాకు విచారముగా నున్నది. దాదాపుగ రెండుసంవత్సరములు మీయింట నున్నను, శరభరాజుగారు నా గుణమంతమాత్రము తెలిసికొనలేకపోయిరి. పయిగా నిన్నుకూడ పాడుచేయుచున్నానని యన్నారు. నివిషయమయి నేనేమియు నెఱుగను. వెంకటరత్నము చేయుచున్న మాయ నెఱుగక అందులో పడిపోయినాను. ఏమొగము పెట్టుకొని యీగ్రామమం దుందును. నన్నెవ్వరు గుమ్మములోనికి రానియ్యరు. నాకర్మగతి యింతవట్టునకు వచ్చినది. ఈ యవమానమును నే భరింపంజాలను. ఈగ్రామమునుండి యీవేళనే వెళ్లిపోయె

దను. (అని కన్నీళ్లు తెచ్చుకొని) నాకు తమ్ముని వలెనున్న నిన్ను విడిచి యేలాగున పోగలను? నేటికి నేనమలాపురమునకు దొంగనయినాను. నాకు నేటితో ఋణము దీరినది. నేను చేసిన తప్పులన్నియు క్షమించి నామీఁదఁ గటాక్షముంచు.

రాజు—(కన్నీళ్ళతో) రామచంద్రుఁడూ! నీవు నన్నేలాగున వదలజాలకున్నావో నేను నిన్నాలాగే వదలలేకున్నాను. మనల నిద్దఱిని దైవమింత క్రూరముగా నెడబాపి నందులకు నాదుఃఖమునకు పరిమితిలేదు. నీ సద్గుణములు నీ ప్రవర్తనము, నేను మఱువ గలనా. నేను నిన్ను క్షమియించుటకు నీవు నాకెన్నఁడు నేయపరాధమును జేయలేదు. నిజము నిలకడమీఁద తెలియును. మా బావయ్యకు తప్ప నీమీఁద గ్రామమున నింకెవ్వరికి ననుమానము లేదు. నీవీదినమున విశ్వనాథశాస్త్రిలవారియింట భోజనము చెయ్యి. నాతో చెప్పకుండ నీవీగ్రామము వదలబోకు. సాయంకాలము నీకు నే నేసంగతియు వర్తమానము నంపెదను. మాబావయ్య లేచేవేళ అయినది. నేను వెళ్ళవలెను. (అని వెళ్లెను.)

రామచంద్రుని సంగతినంతయు విని కొందఱువచ్చి యాతనినిఁజూచి పరామర్శ జేసిరి. కొందఱతని స్థితికి విచారించిరి. విశ్వనాథశాస్త్రిలవారు రామచంద్రుని కొంచెము బ్రతిమాలి లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి యన్నము పెట్టించిరి. శరభరాజుగారి యింట రామచంద్రుఁడున్నప్పు డతనియొద్దకువచ్చి యిచ్చకములాడిన వారందఱును, తమకు ప్రాణస్నేహితుఁడనిన వారందఱును లేశమును వానికి సహాయము చేయరైరి. రామచంద్రుఁడు సద్గుణుఁడనియు సత్ప్రవర్తనగలవాఁడనియు స్తోత్రముచేసినవారిప్పు డితఁడు మహా దుర్మార్గుఁడని నిందించిరి. అప్పుడు సాయంకాలముకాగా దేవదర్శనము చేసి రామచంద్రుఁడు శాస్త్రిలవారి వీథియరుగుమీఁద గూర్చుండగా నతని సహాధ్యాయు డొకఁడువచ్చి రామచంద్రునితో నిట్లు మాటాడెను. శోభనాచలము, వెంకటరత్నము, వారిస్నేహితులును రామచంద్రునకు జరిగిన మహావమానమునకు జాలిపడుచుండగా తాము నిర్విచారముగా నుండుటయే కాక తన కతఁ డదివఱకు జేసిన యుపకారములకు వాని నొకమాఱు కొట్టవలెనని నిశ్చయించిరిగాని శరభరాజుగారింట నున్నంతకాలము వారికి వీలయినదికాదు. నేఁడు రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారి యింటినుండి వెళ్లిపోవుటచేత వారి స్వాధీనమయ్యెను.

సహా— రామచంద్రుఁడూ! నీకు తటస్థమయిన మహాపదనుగురించి నాకు విచారముగానున్నది. నీ వమలాపురములోనే యుందువా? ఎక్కడికయినను పోదలచు కొంటివా?

రామ— నేనీరాత్రి ముక్తేశ్వరము వెళ్లిపోతాను. యీ అవమానమును నేను భరింపలేను.

సహా— నిజమే. నామాటవిని నాలుగుగడియలరాత్రి అయ్యినతరువాత బయలుదేరి ముక్తేశ్వరము వెళ్లు ఇక నీవీగ్రామమునందుండగూడదు. నీకు నేనొక యుపాయము చెప్ప దలచుకొన్నాను. నీక్షేమముకొరకే. నీయిష్టమయినపక్షమున వినుము.

రామ— అయ్యో! వినకేమి యీసమయమునందు నామేలుగోరువారు రాజగోపాలము నీవుగాక నింకెవరు.

సహా— నాతోగూడారా. అనిచెప్పి యతడు రామచంద్రుని చెరువుగట్టునకు తీసికొనిపోయి యొక చెట్టుక్రింద కూర్చుండెను. సందెచీఁకటిగనుక మొకమున మసి బూచుకొని యిద్దరుమనుష్యులు కర్రలు పుచ్చుకొని తప్పత్రాగినకంపే ముందుగా వారి రాకను తెలియజేయవచ్చి చెట్టుక్రిందకూర్చున్న సహాధ్యాయునిపట్టుకొని తలమీఁద దయ దాక్షిణ్యములులేక గొట్టుచుండిరి. అప్పుడు సహాధ్యాయుడు "నేనురో, నేనురో, కొట్టకండిరో" యని కేకలువేయుచున్నను స్మారకము తెలియదుగనుక వారికామాటలు తెలియక తమపని మానరైరి. అట్లు వారు తమపని కడతేర్చిపోయినవెనుక రామచంద్రుఁడు తనకు సహాయము చేయవచ్చినవానికింత మహాపద గలిగెనదని విచారించుచు అతని తలపగిలి రక్తమువచ్చుచున్నందున దానిమీఁద తడిగుడ్డవేయుటకు గుడ్డతడుపుటకయి చెఱువుగట్టునకు వచ్చెను. నీళ్లలో దిగి గుడ్డతడిపి మరల గట్టెక్కుచుండగా నొక చాకలివాఁడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి రామచంద్రునిచూచి యిట్లనియెను.

చాకలి— అయ్యా! రాజగోపాలముగారు తమకీచీటిని, యీమాటను, తమకిమ్మనిచెప్పినారు. (అని రహస్యముగాచెప్పి వెళ్లిపోయెను.)

రాజగోపాలమిచ్చిన యుత్తరమును చెరువుగట్టున నెవరో దృష్టిదీయుటకు పెట్టిన యొకమూకుడులోనున్న దీపముముందట చదువుకొనుచు బాధపడుచున్న సహాధ్యాయుని మొగముచూడక తిరిగి యక్కడికిరాక వెళ్లిపోయెను.

ఏడవ ప్రకరణము.

శోభనాచలమును, వెంకటరత్నమును వారి మిత్రమండలమును, రామచంద్రుని మీద కసిదీరక, యతఁడారాత్రి ముక్తేశ్వరము వెళ్లుననుకొని, వారుకూడ వెంబడింపఁవలెనని నిర్ధారణఁజేసిరి. రామచంద్రుఁడారాత్రి విశ్వనాథశాస్త్రిలవారియింటికి భోజనమునకుగాని, పరుండుటకుగాని రాలేదు. శాస్త్రిలవారి శిష్యులు గ్రామము

నందంతటను వెదకిరిగాని రామచంద్రుఁడుమాత్రము వారి కగపడలేదు. శాస్త్రులవారు రామచంద్రు డెందులోనో దిగి చచ్చినాఁడని యోచించిరి. రామచంద్రుని పట్టుకొనుటకు, ఇద్దరు మనుష్యులను వెంటబెట్టుకొని శోభనాచలమూరాత్రి జామయినతరువాత బయలుదేరెను. ఎంతదూరము వెళ్ళినను రామచంద్రుఁడు వారి కగపడలేదుగాని చీఁకటిలో వచ్చుచున్నవారి కొకవిధమైన యాపద తటస్థమైనది. ఒక పుంతమార్గమునుండి కొంతదూరము పోయినతరువాత మార్గమున కిరుప్రక్కలను క్రిక్కిరిసి, యొకదాని యగ్రమునొకటి స్పృశించి పొదరింటివలె నల్లుకొనియున్న దట్టమైన చెట్లక్రిందినుండి వారు నడచుచుండగా దైవవశమున శోభనాచలమునకు పాముగఱచెను. కఱచినతోడనే యతఁడు, తనతోకూడ వచ్చుచున్న వారికాసంగతి తెలియఁజెప్పి, యొక యడుగైనను బెట్టఁజాలక, యొక చెట్టుక్రింద పయిమీఁదిబట్టను బఱచుకొని పరుండెను. అక్కడ నౌషధము లేవియు లేవు. అతని చెలికాండ్రిద్దరును శోభనాచలమునకై విచారించుచు మార్గమున నెవ్వరైన వత్తురేమో వారి సహాయముఁ బుచ్చుకొందమని రెండువైపులఁ జూచుచుండిరి. అప్పు డిరువదిసంవత్సరముల వయస్సుగల యొక వైష్ణవుఁ డామార్గమున బోవుచు, మాటిమాటికి వెనుకకుఁ దిరిగిచూచుచు, చీమచిటుక్కుమన నక్కడ కొంతసేపునిలిచి యాధ్వని కారణమును తెలిసికొనుచుఁ ధ్వనియైనప్పుడెల్ల నులికిపడుచు, సన్ననైన పట్టెనామముల బెట్టుకొని, శరీరమున ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములు లేకయే, దక్షిణదేశపు పట్టుపంచె నొకటిఁ గట్టుకొని రెండవ పంచెను తలమీఁదకు ముసుకువచ్చునట్లు శరీరమునందుఁ గప్పుకొని యామార్గమునఁ బోవుచుండెను. అతనిఁ జూడగనే శోభనాచలముయొక్క స్నేహితులిద్దఱును, సంతోషించి యతనిసమీపమునకుఁ బోగా, వైష్ణవుఁడు భయముతో వడవడ వణఁకనారంభించెను. అంతట వారలిట్లు మాటలాడ నారంభించిరి.

ఒకఁడు— అయ్యా! మేము దొంగలము కాము. తమరు భయపడనక్కఱలేదు. మేము మిక్కిలి యవసరమైన పనిమీఁద, ముక్తేశ్వరమునుండి యమలాపురమునకుఁ బోవుచున్నాము. దైవవశముచేత మా యజమానుని పురుగు ముట్టుకొన్నది. తమ కేమయి మంత్రము వచ్చినపక్షమున నాయనను బ్రతికింప వేడెదము.

వైష్ణ— అయ్యయ్యో! నాకు మంత్రమేదియు రాదు. నాదగ్గఱ మందున్నది. ఆమనుష్యుని నన్ను చూడనివ్వండి. ఆమందునూరిపోస్తాను.

రెండ— తమపేరేమండీ యాచార్యులగారు?

వైష్ణ— రామానుజాచార్యులు. నన్ను మీరేమైన నెఱుఁగుదురా?

రెండ— ఎఱుఁగను కాని మొగముచూచినట్లున్నది. అమలాపురమెప్పుడైన వచ్చినారా?

వైష్ణ— అమలాపురములో నన్ను మీరు చూడలేదు. మాది తాటిపాక కాపురము. నీవు నన్నెఱుగవు. మాది యమలాపురము గాదు.

ఒకడు—అయ్యా! ఈ గాగు దయచెయ్యండి. ఇదుగో పాముగఱచిన మనుష్యుఁ డిక్కడ పడున్నాడు. బొటనవ్రేలిమీఁద కఱచినది దేహమంతా చెమటలుపట్టినవి. కాలు వాచినది. నోటనుండి నురగలు గ్రక్కుచున్నాడు.

వైష్ణ— స్మారకము తెలియనట్లున్నది (అని దగ్గఱకుఁబోయి చూచెను.)

సర్పదష్టుఁడైన శోభనాచలమునుఁ జూడఁగనె వైష్ణవునకు మొగమున వికాసము తప్పిపోయెను. శోభనాచలమునకు స్మారకము తెలియకపోవుట వైష్ణవునకావహించెను. ఆసేవకులిద్దరును శోభనాచలమునకు కేల్మున్నదనియు, మందువేయుమనియు వారనుచున్న మాట లతనికి వినబడవయ్యెను; కాని కొంతసేపాలోచించి ధైర్యముఁదెచ్చుకొని, మాటునున్న కుప్పె నొకదానిని రాతిమీఁద నరుగఁదీసి మందుపోసి, మొదటి మోతాదు కొంచెము పనిఁజేయువఱకును వైష్ణవుఁడక్కడనుండి, తా నతిత్వరితముగా ముక్తేశ్వరము పోవలయునని వారితోఁజెప్పి మఱి రెండు మోతాదుల యౌషధము వారికిచ్చి, రెండుగడియలకొకమారు మందిమ్మని చెప్పి తాను వెళ్ళిపోయెను. అతను పోకముందే శోభనాచలమునకు కొంచెము నెమ్మదిగానుండెను. పొరబాటుచేత నా వైష్ణవుడచట తన తాటియాకుల పుస్తక మొకదానిని వదలిపోయెను. కొంతసేపటికి శోభనాచలమునకు చలివేసినందున, స్నేహితులిద్దఱును తాటియాకులను పోగుచేసి, చలిమంట వేయుచు, దానివెలుతురున ఆపుస్తకమునుఁజూచి యందులో దోపఁబడిన యొక తాటియాకుల చీటిఁదీసి యందులో నొకడిట్లు చదువనారంభించెను.

రామచంద్రుఁడు! నీవీరాత్రి యమలాపురమున నున్నపక్షమున బ్రతుకలేవు. నీ వొక సహాధ్యాయునితో తిరుగుచున్నావట. వాఁడు నీస్నేహితుఁడు కాఁడు. శోభనాచలము మొదలగువారు నిన్నుఁ గొట్టవలెనని యోచించి నిన్ను చెఱువుగట్టునకు తీసికొనిరమ్మని వానిని పంపినారు. నీవీరాత్రియె కాయకేని ముక్తేశ్వరము వెళ్ళవలసినది. నేను పంపిన మూటలో తిరుచూర్ణము, తిరువణి, దక్షిణదేశపుబట్టలు, తేలు పాముల వలని భయము రాకుండ కొన్ని మందులును, నున్నవి. వైష్ణవవేషమును వేసుకొన్నపక్షమున వారు నిన్నానవాలుపట్టలేరు. నిన్ను నేను త్వరలోనే చూడగలను.” అని యా మనుష్యుఁడు చదువగానె రెండవవాఁడు, నాలుక కఱచుకొని, చేయిజాడించుకొని విచారసూచకముగా నిట్లు మాట్లాడెను.

రెండ— అయ్యయ్యో! తెలివితక్కువ నిర్భాగ్యులము. ఇప్పుడు మనకు మందిచ్చిన యీ వైష్ణవ కుఱ్ఱవాడే రామచంద్రుడు. మన మెంత యదృష్టహీనులము? ఆ కుఱ్ఱవాడు మంచి యదృష్టవంతుడు. వాడు చెఱువుగట్టున కూర్చున్నప్పుడు మనము పంపినమనుష్యులు త్రాగి రామచంద్రుడనుకొని మనమనుష్యునే కొట్టినారు. వాడు చెప్పినది నిజమే. వీడు ముక్తేశ్వరమే వెళ్లుచున్నాడు. వీనిని తిరిగి తరుముకొని వెళ్లుదమా?

ఒకడు— వద్దు వద్దు. ఈవల శోభనాచలముయొక్క స్థితి బాగుండలేదు. ఆ వైష్ణవుడు తప్పకుండా రామచంద్రుడే—ఆహాహా! ఎంతమంచివాడో చూడు! శోభనాచలమతనికి పరమశత్రువైనను వానికెంతమంచిమందులిచ్చి వానిప్రాణము నిలిపినాడో చూడు. అతడూరకున్నపక్షమున శోభనాచలము చచ్చును.

రెండ— వాడు వీనికి విరోధి. చావవలెనని మందులిచ్చినాడేమో. ఆమందు వేయవద్దు. ఆనక ప్రాణభీతి రాగలదు. వాడు దొంగముండాకొడుకు.

ఒకడు— రాజగోపాలము కొన్నిమందులు పంపినట్లు తాను జాబులో వ్రాసినాడు. అవి మంచిమందులు. అవే రామచంద్రుడు మనకిచ్చినాడు. అతడు మహానుభావుడు. అతనికి మనము నమస్కరించవలెను.

రెండ— శోభనాచలము! ఇప్పుడేమిచేయుచున్నావు?

శోభ— మాయింటికిఁ దీసికొనిపోయి మాయమ్మనుఁ జూపించండి. నేను బ్రతుకను.

అంతటవారిద్దఱును శోభనాచలము నెట్లు యింటఁదీసికొనిపోవలెనని యాలోచించుచుండగా నొకబండి యామార్గమున బోవుచుండెను. ఆబండివాని కర్థరూపాయి నిత్తుమని చెప్పి శోభనాచలము నా బండిమీఁదవేసి తీసికొనిపోయిరి.

అట్లు శోభనాచలము మొదలగువారిచేత తెలియబడకుండ దాటి రామచంద్రుఁడు ముక్తేశ్వరమునకుఁ బోవుచుండెను. ఆదినము కృష్ణపక్ష నవమి గనుక పదునెనిమిది గడియలరాత్రివేళకు, శత్రువులఁదప్పించుకొనివచ్చినందులకు రామచంద్రుని కుదయించిన యల్పసంతోషమువలెనే చంద్రోదయమయ్యెను; కాని రామచంద్రుని ముఖవికాసమువలెనే చంద్రకాంతియు, వికాసహీనముకాగా గ్రుడ్డివెన్నెలవచ్చెను. గ్రుడ్డిలో మెల్ల యన్నట్టులా స్వల్పకాంతికే రామచంద్రుఁడు సంతోషించుచుండఁగా నప్పుడుత్తర భాగమందు చేటంత మబ్బుపట్టి, యీగ్రుడ్డివెన్నెలను దిగమ్రింగుటయేగాక, యామబ్బు వృద్ధియై, మునుపటికంటె పదిరెట్లెక్కువ చీఁకటిని దెచ్చెను. శోభనాచలాదుల యపకీర్తివలెనే యంతకంత కాచీఁకటి యెక్కువకాగా, రామచంద్రుఁడు గోదావరియొద్దు

నకుఁబోయి, రేపు పడవ కీలైనపత్తమున దాటి యారాత్రి కోటిపల్లి పోవలెనని యోచనఁజేయుచు, దారితప్పి రేవుస్థలమునకుఁగాక మఱియొకచోటఁ గూర్చుండెను. ఆకాశమునందలి నక్షత్రగణంబులన్నియు, తమ స్వల్పకాంతులనుఁగూడ నిచ్చుటమాని రామచంద్రుని స్నేహితులవలెనే క్రమక్రమముగా కనఁబడుటమానెను. అంధకారమంతకంతకు మిక్కుటమై, త్రోవనేగాక, యెదుటనున్న వస్తువునుగూడఁ గనఁబడనిచ్చుటలేదు. నల్లనిమబ్బులును,మబ్బులలోనుండి మధ్యమధ్యగుండెలు వ్రక్కలుచేయునట్లు బయలువెడలుచున్న యుఱుములును, మొగమునెత్తకుండ వీచుచున్న ఝంఝామారుతములును, రామచంద్రుని మనసును కలఁచనారంభించెను. తన్నుగప్పుచున్న యిసుకచేత నది యిసుకతిన్నెయనియు, మహావాయువుచేత కదల్పఁబడుచున్న తరంగముల ధ్వనిచేత తనయెదుటనున్నది గోదావరియనియు, రామచంద్రుఁడు తెలిసికొనెను. అతఁడక్కడ కూర్చుండి కొంచెము కాలుజాపఁగా కాలికి నేదో మెత్తమెత్తగా తగిలెను. అది యేదో పరీక్షించి చూచునప్పటికి, అది కళేబరమయ్యెను. తనయుండున్న స్థలమతఁడు బాగుఁజేసికొనుచుండఁగా చేతికొక చిన్న యెముకముక్క గ్రుచ్చుకొనెను. అంతటితోఁబోక కర్రతో నతఁడు తడవి యవతలఁగొట్టగా నాదెబ్బ యొక్క కుండమీఁద తగులనది ఫటాలున పగిలెను. దానితో నతనికాస్థలము స్మశానమై యుండుననని యనుమానముతోచెను. భయపడి పరధ్యాన్నముగా యోచించుచున్న యాబాలుని వెనుకచెవులు గింగురుమన నొకనక్క గూసెను. అది కూయగానే యతని యనుమానము నిజమయ్యెను. అది స్మశానమను నమ్మకము కలిగినతోడనే రామచంద్రునికి ముచ్చెమటలు పోసెను. గుండె ఝల్లుమనెను. ధైర్యము చెదరిపోయెను. లేచి పారిపోవుటకైన కాళ్ళలో సత్తువ లేకయుండెను. చేతులాడవయ్యెను. ఏపనిజేయుటకును తోచదయ్యెను. అతఁడు దీపము లేదని విచారించుచుండెనుగాని, మధ్యమధ్య వచ్చిన మెఱుపులు వానిభయమును తగ్గింప, ధైర్యమును హెచ్చించుటకు మాఱుగా నారుద్రభూములయందున్న సగముసగము కాలిన కొఱవులను, శవములనుఁ గాల్చిన స్థలములను, కట్టెబ్రాళ్లను, కపాలములను, రామచంద్రుని కగుపఱచి భయమును వెయ్యిరెట్లు చేసెను. ఆయర్ధరాత్రమునందా భయంకరమైన స్మశానమందు గాఢాంధకారమునం దొంటరిగా గూర్చున్న యాకుమారునకు, భయంకరముగా చచ్చినవారి చరిత్రములును, ముసలమ్మలుచెప్పిన దయ్యములకథలును, అప్పుడప్పుడు తానువిన్న దయ్యముల రూపములును, జ్ఞాపకమువచ్చి, భయోద్రేకముచేత తనకక్కడనే మరణముగల్గునని రామచంద్రుఁడు నిశ్చయించుకొనెను. నడుమ మబ్బులోనుండి మెఱుపులువచ్చి, క్రొత్తవస్తువులను చూపించినట్లే పరవశముఁజెందిన యతని కప్పుడప్పుడు తెలివివచ్చి

క్రొత్తసంగతులు జ్ఞాపకమై భయమధికమగుచుండెను.

ఇంతలో రామచంద్రుని కన్నులనుండివచ్చిన నీళ్ళవలెనే యాకాశమునుండి వర్షబిందువులు పడ నారంభించెను. చినుకు లంతకంత కెక్కువై యాకాశము చిల్లి పడినట్లు కుంభవృష్టిగా నేనుగుతొండము లావుధారలతో వర్షము గురిసెను. ఆ వర్షమున భూమినంతయుఁ దేజోవంతముగాఁ జేసిన యొక మెఱుపువచ్చి, రామచంద్రుని కన్నుల మిరుమిట్లుగొలిపెను. దానితోడనే దిక్కులు ప్రతిధ్వనులుసేయ బ్రహ్మాండము బద్దలగునట్లు పెద్దపిడుగుపడెను. అప్పుడు రామచంద్రుఁడు తెలివిగా నుండుటచేత “అర్జునః ఫల్గునః పార్థః కిరీటి శ్వేతవాహనః” అను శ్లోకమును పఠించి పిడుగు తన మీఁదకు రాకుండజేసికొనెనుగాని, యామెఱుపుచేత కన్నులకు చూచునట్టిశక్తియు, చెవులకు వినునట్టి శక్తియుఁ దప్పి, నాల్గునిమిషములవరకును దిరిగిరాలేదు. కీడులో మేలన్నట్టు ప్రకాశమానమైన యామెఱుపువలన, నొకదిబ్బమీఁద వేయఁబడిన యొక త్రాటియాకుల పాక వానికగుపడగా, వర్షములోఁ గూర్చుండుట కష్టమై, గుడ్డలన్నియుఁ దడిసినందున గజగజ చలిచేత వణఁకుచు ప్రాణము లన్నిటికంటెను నెక్కువ తీపిగనుక నాబాధ పడఁజాలక, యాపాకయందుఁగూన తలదాఁచుకోవలెనని నిశ్చయించి లేచి మెల్లగాఁబోయెను. అక్కడనయినను వానికి మనస్థిమితము కలుగనందున పెద్ద బానలవంటి కడుపులను, చిన్ననోళ్లును, వంకరకాళ్లునుగల పిశాచములును, కామినీలును, బ్రహ్మరాక్షసులును, కన్నులకు గట్టినట్లు నాతనికి మానసవీథిని గనఁబడఁజొచ్చెను.

అప్పుడొక నల్లనిబ్రాహ్మణుఁడంగవస్త్రమును గట్టుకొని యొక యంగవస్త్రమును మీఁదవేసికొని “నారాయణ, నారాయణ” యనుచు పాకవైపునకు వచ్చుచుండెను. వానినిజూచి రామచంద్రుఁడు చేతిలో కొరవిలేనందున కొరవిదయ్యముగాదని నిశ్చయించి, యాబ్రాహ్మణుఁడు తిన్నగా నడచుచున్నను తనభయముచేత నతడు వంకరగా నడచుచున్నట్లు గనఁబడినందున నేదో దయ్యమనుకొని, తరువాత మనుష్యుఁడని యెఱిఁగి, శోభనాచలమో, వానిమిత్రులో తన్ను చంపుటకు వచ్చుచున్నారని భయపడుచు, నిశ్చేష్టుఁడై యుండెను. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు పాకలోనికివచ్చి దుఃఖముతో “ఎంతపని జరిగినది. దైవమా!” అని విలపించుటచేత తన శత్రుడుగాడని రామచంద్రుఁడు హీనస్వరముతో నిట్లు పలుకరించెను.

రామ — అయ్యా! మీరెవరు? బ్రాహ్మణులేనా?

బ్రాహ్మ — బ్రాహ్మణులమే. నీవెవరు? ఇక్కడెందుకున్నావు?

రామ — నేనారువేల నియోగుల చిన్నవాఁడను. అమలాపురమునుండి వచ్చుచున్నాను.

ఆధునికకవులు. (౮౮౮-౯ శేషము)

వక్కలంక - వీరభద్రకవి.

ఈకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి జగ్గకవులకాలములోనే పిఠాపురమునందుండి మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగన్నవాఁడు. కూచిమంచి తిమ్మకవివలెనే యితఁడును దెందులూరి లింగనారాధ్యుని శిష్యుఁడయి తన వాసవదత్తాపరిణయమునం దాతని నిట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు—

సీ. అంభోధివలయిత కుంభినీజనవినుత దంభశాంభవకళా జృంభితములు
నందివాహపదార విందవిశ్వాసమరంద సంపాదనేందిందిరములు
స్వేక్షణాదర నరాధ్యక్షు లక్ష్మీప్రదానక్షమ సామ్రాజ్యదక్షిణములు
ఊహాసదాత్మ బోధాహతస్వాంత సందేహలీలాపశ్యతోహరములు
ధీరతాగుణమణి హారి దెందులూరి । లింగగురువర సత్కృపాపాంగవీక్ష
ణములు సతతంబు శుభనిదానంబులౌచు । శిష్టజనపాళుల దయను రక్షించుఁగాత!

ఈకవి గౌరీకళ్యాణమను నామముతోఁ గాళిదాసకృతమయిన కుమారసంభవమును దెలిఁగించుటయేకాక సుబంధుకవి విరచితమయిన వాసవదత్తను వాసవదత్తాపరిణయ మను పేరితో నాంధ్రీకరించి దానిని పీఠికాపురాధీశ్వరుఁడయిన రావు మాధవరాయనిం గారి కంకితముచేసెను. పద్మనాయకకుల సంభవుఁడైన శ్రీ రామచంద్ర మాధవరాయ నృపాలుఁడు తన్నుఁ బిలిపించి వాసవదత్తను దెనిఁగింపనడిగిన కథను కవి వాసవదత్తాపరిణయమునం దిట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు—

శా. శ్రీమచ్చంద్రకళాకిరీట పదరాజీవద్వయీభావనా
సామర్థ్యోదిత వాక్ప్రపంచఘటనాచాతుర్య విద్వజ్జన
స్తోమానందద శేముషీవిజవిలాసున్ వక్కలంకాన్వయున్
బ్రేమాద్యాస్పదు వీరభద్రుని ననుం బిల్పించి యుప్పొంగుచున్.

క. తాతలతరమున నుండియు । నీతని జనకుండు మనకు హితుఁడు కవీంద్రుం
డీతని చేతం గృతి వి । ఖ్యాతిగఁ గైకొందుమనుచు హర్షంబొదవన్.

గీ. సవినయంబున సముచితాసనమునందు । నంతికంబునఁ గూర్చుండ నాజ్ఞయొసఁగి
మందహాసాంచిత ముఖారవిందుఁడగుచు । నతిదయాస్ఫూర్తి నిట్లని యానతిచ్చె.

క. శ్రీవెలయ నుభయభాషల । నీవలెఁ గృతిఁ జేయఁగలరె నేఁటికవీంద్రుల్
భూవిశ్రుతకవితా వి । ర్భావ యశస్సాంద్ర వీరభద్రకవీంద్రా.

సీ. మీతాత లోకవిఖ్యాత భాషాఖిలశేషాహి యాచంద్రశేఖరుండు
మీతండ్రి చాటువాగాతత చిత్రప్రబంధకల్పనశాలి భాస్కరుండు

మీతల్లితండ్రి పురాతన సత్కవినాథులకైన విశ్వనాథసుకవి
మీమేనమామ సుత్రామవైభవుఁడు సద్యఃకృతిమతి వేంకటాద్రిసుకవి
చదువకదియె శ్రీసతీశప్రసాదగరిమ । బాల్యముననుకుమార సంభవము తెనుఁగు
చేసికవులెంచఁ బ్రఖ్యాతిఁ జెందితీవు । కలరెనీసము లాధునికులుకవీంద్ర.

ఉ. అత్యలఘుక్రియా నిపుణుఁడై ధరణీతలమేలు విక్రమా
దిత్యసభాంతరంబునఁ బ్రసిద్ధితు డై ఘనధీసమగ్రతన్
సత్యవతీ తనూభవునిజాడఁ బ్రసిద్ధికినెక్కి నవ్య సా
హిత్యమునన్ సుబంధుసుకవీంద్రుఁడు ప్రస్తుతిఁగన్నవాఁడిలన్.

గీ. ఘనతరమనిష నమ్మహాకవివరుండు । ప్రతిపదశ్లేష గద్యప్రబంధమత్యు
దారతనుజెప్పె వాసవదత్తయనఁగ । నార్యులాకథ కడుచోద్యమనిరిసభను.

మ. స్తవనీయంబగు తత్కథాక్రమము భాషాయోషిదంఘ్రిస్ఫుర
న్నవమంజీరనినాదమేదురనితాంత ప్రౌఢవాగ్గుంభనన్
భవదీయోక్తుల నాంధ్రకావ్యముగ వైదర్భిగతింగూర్చు త
త్కవినవ్యోక్తులు కొన్నినీకవితకుం గైదండ గావింపఁగన్.

కం. వరమతి వాసవదత్తా । పరిణయమునుజెప్పి యీప్రబంధము విద్వ
త్పరిగణ్యుఁబుగమాకుం । దిరముగ నంకితముచేయు ధీరవిచారా.

భర్తృహరియొక్క సుభాషితరత్నావళిని దెనిఁగించిన యేనుఁగు లక్ష్మణకవి మొదలైన వారికవితో సమకాలికులు. సమకాలమునందున్న కవులు కూచిమంచి తిమ్మకవిని బొగడక యాతనిని బొగడుటచేఁ దిమ్మకవి కవిత్వమునకంటె నీతనికవిత్వమునం దప్పటివారి కధికాదరమున్నట్టు స్పష్టమగుచున్నది. ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి తన రామవిలాసమునందుఁ బూర్వకవులను స్తుతిచేసినపిమ్మట

గీ. దిట్టకవి విశ్వనాథుఁ బ్రార్థించికొలుతు । నతని నందనుఁడగు వేంకటాద్రికవికి
వాక్యపూజలుగావింతు వక్కలంక । వీరభద్రుని భావింతు గౌరవమున.

అని యీ వీరభద్రకవిని బేర్కొనియున్నాఁడు. ఆకాలమునందుండిన యీదరపల్లి భవాని శంకరకవియుఁ దాను దెనిగించిన ధర్మఖండములో

మ. హరితుల్యుండగు రావుమాధవ నృపాలాగ్రేసరున్ గావ్యచా
తురిమెప్పించి తదీయసత్కృప సిరుల్ తోరంబుగాఁబొంది బం
ధురతేజుండగు వక్కలంకకులపాథోరాశిరాకాసుధా
కిరణుండైతగు వీరభద్రసుకవిం గీర్తింతు నాసెచ్చెలిన్.

అని వీరభద్రకవిని బ్రశంసించియున్నాఁడు. సమానకాలము వారిట్లు మెచ్చుటచేతనే

యీకవి యసమానకవిత్వ ప్రౌఢిమగలవాఁడని తేటపడుచున్నది. ఈ వీరభద్రకవి యాలువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; భాస్కరకవిపుత్రుఁడు; చంద్రశేఖరకవిపౌత్రుఁడు; దిట్టకవి విశ్వనాథకవి దౌహిత్రుఁడు. ఈతనితల్లి జగ్గాంబ; మేనమామ దిట్టకవి వేంకటాద్రికవి. ఈకవి తండ్రితాతలనుండియుఁ బిఠాపుర సంస్థానమునందుండినవాఁడు. తండ్రితరమువారును తల్లితరమువారునుగూడ సత్కవీశ్వరులు. ఈకవి మాతామహుఁడైన విశ్వనాథకవి పెద్దాపురసంస్థానస్థాపకుఁడయిన శ్రీవత్సవాయ ముసలి తిమ్మరాజుగారికిఁ దాను రచించిన శేషధర్మ ప్రబంధము నంకితముచేసెను. శేషధర్మరత్నాకరమను పేరితో నీగ్రంథమునే రాజమహేంద్ర నివాసుఁడగు కొండయ కొమరుఁడగు శ్రీనివాసకవియు రచియించెను. వీరభద్రకవి ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతము వఱకును జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁడు తన వార్ధకదశలో పిఠాపురమునువిడిచి వృద్ధగౌతమీతీరమునందున్న ముమ్మిడివరము ప్రవేశించి సన్న్యాసాశ్రమమును స్వీకరించి యక్కడనే సిద్ధిపొందెనఁట. ఈకవి విరచిత గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

వాసవదత్తాపరిణయము.

శా. భల్లూకంబులఁజూచితే తిమిరసంపల్లాలితాంగ ప్రభో
ద్యల్లీలన్ ఘననీలనీల ఘనసఖ్యంజెప్పుడుం జేయఁగా
వల్లీ వేల్లితవామలూరువుల క్రేవంగొంటు జంటీఁగలం
డెల్లంగుయ్యిడఁ దేనియల్గొనెడు భమీశావిచిత్రంబుగన్.— ఆ. ౨.

శా. ప్రచ్ఛాయస్థల పల్లవాస్తరణ నిద్రాయోగ్యముల్ పాటలీ
గుచ్ఛాకల్పమరున్మనోజ్ఞతరముల్ కూలంకషాభ్యంతర
స్వచ్ఛాంభఃపరిషేవణార్హములు పశ్చాద్భాగ సౌభాగ్యముల్
స్వచ్ఛందస్థితి గ్రీష్మవాసరము లెంచం జాలమించెంధరన్.— ఆ. 3.

కుమారసంభవము.

చ. హరుఁ డఖిలేశుఁ డవ్వనరుహాక్షితపః ప్రతిఘాతహేతువై
పరగినతత్సపర్యలకు భావమునంగడు మెచ్చియొప్పెఁ దా
నరయ వికారకారణములంటిన నిశ్చలతం దనర్చు నె
వ్వరి హృదయారవిందములు వారలె ధీవరులెంచిచూడఁగన్.— ఆ. ౧.

చ. మలయవసుంధరాధర సమాగత బంధురగంధవాహ రా
జుల నెదిరించుచున్ వివిధసూనగుళుచ్ఛరజః పరంపరల్

కలయఁగఁ జూపులద్దుకొనఁగాఁ గనుగానక దర్పమేర్పడన్
జెలఁగి మృగంబులవ్విపినసీమ నటించె మధూదయోన్నతిన్.— ఆ. ౨.
ఉ. అన్నతలంచు రూపము హితాళితలంచుఁ గుటుంబు తల్లిదా
నెన్నుసువస్తువుల్ వరులనేర్చుతటిన్ బురవైరి నెంచినన్
గన్నులు మూడుపుట్టుటయె కానఁగరాదు దిగంబరుండునుం
జిన్నము సొమ్ము లేదు తెలిసెం దగఁ డాతఁడు నీకు మానినీ.— ఆ. ౩.
ఉ. క్రొత్తలుచేసి గేహములు గోవజవాజిని బచ్చికస్తురిన్
మెత్తిరి గోడలందుపయి నిద్దపుఁ జాయల పాలసున్నముల్
చిత్తరువుల్ లిఖించిరి విచిత్రగతిన్నయనోత్సవంబుగా
నత్తఱి నుత్తముల్ ప్రతిగృహంబున శోభనశోభ సంధిలన్.— ఆ. ౪.

ఏనుఁగు - లక్ష్మణకవి.

ఈకవి బహుగ్రంథములుచేసి ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁడు. ఈతఁడు చేసిన గ్రంథములలో రామవిలాస ప్రబంధము కడపటిది గాఁ గనఁబడుచున్నది. ఈ ప్రబంధము పెద్దాపుర సంస్థానమందుండిన శ్రీవత్సవాయ గోపరాజున కంకితము చేయఁబడినది. ఈ గోపరాజు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి తన రామవిలాసములో నీపద్యములఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. సుచిరాపస్తంబసూత్రు వాధూలసగోత్రు సద్వినయాదిగుణసమేతు
నేనుఁగు లక్ష్మకవీంద్రుని పౌత్రుని శ్రీమాచిరాజు నృసింహమంత్రి
దౌహిత్రు భూవరాస్థానపూజ్యుఁడు తిమ్మమంత్రికిఁ బేరమాంబకు సుపుత్రు
ధన్యు ననంతాభిధానానుజుని వీరభద్రునకగ్రజు భాగ్యవంతు
లలితకవితాకళాధుర్యు లక్ష్మణార్యు । నన్నుఁ బిలిపించి యుచితాసనమున నుంచి
చాలఁగరుణించి తనముఖాబ్జమున మందహాసమమరంగ నిట్లని యానతిచ్చె.
సీ. సృజియించినాఁడవు సేతురామేశ్వరమహిమంబు పాండిత్యమహిమ మెఱయఁ
గల్పించినాఁడవు ఘనుతెన్న జాహ్నవీమాహాత్మ్య కృతిసుధామధురఫణితి
నిర్మించినాఁడవు నిర్జరభాషచే శతకంబుభాస్కర స్వామి కెలమి
రచియించినాఁడవు రుచిరంబుగా సుభాషిత రత్నమాలిక శివునిపేర
రమ్యవిశ్వేశ్వరోదాహరణ నృసింహ । దండకాది స్తుతి ప్రబంధములుగూర్చి
సములలోనుత్త మఖ్యాతినమరినావు । లలితగుణధుర్య యేనుఁగు లక్ష్మణార్య.

గీ. వారిజాసన నారీముఖారవింద । సారసౌరభ ఘన ఘనసారసాంద్ర
వీటికాబంధుర సుగంధ విభవమధుర । లలితవాగ్ధుర్య యేనుఁగు లక్ష్మణార్య.
గీ. ధీరులునుతింప నిప్పుడు మీరు సేయు । భాసురంబగు రామవిలాసకావ్య
మంకితముచేయు మాపేర నచలధీర । ధరణి నాచంద్రతారకస్థిరముగాఁగ.

పైపద్యములవలన నితఁడు రామేశ్వరమాహాత్మ్యము, గంగామాహాత్మ్యము, గీర్వాణ సూర్యశతకము, సుభాషితరత్నావళి, విశ్వేశ్వరోదాహరణ నృసింహదండకాదిస్తుతులు, రామవిలాసము, చేసినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. మఱియు నితఁడు విశ్వామిత్రచరిత్ర మను మఱియొక గ్రంథమునుగూడ రచించినట్లు సుభాషితరత్నావళి యవతారికలోని యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ గానవచ్చుచున్నది—

క. రామేశ్వరమహిమము వి । శ్వామిత్రచరిత్ర సూర్యశతకంబును గం-
గామాహాత్మ్యము మొదలగు । శ్రీమత్కృతిరత్నములు రచించితి మఱియున్.

ఆఱువేలనియోగియైన యీకవి యాపస్తంబసూత్రుఁడు; వాధూలసగోత్రుఁడు; తిమ్మకవిపుత్రుఁడు; లక్ష్మణకవిపౌత్రుఁడు; మాదిరాజు నృసింహుని దౌహిత్రుఁడు. ఈతని తల్లి పేరు పేరమాంబ; అన్న యనంతకవి; తమ్ముఁడు వీరభద్రుఁడు. ఈకవి వంశమునకు మూలపురుషుఁడు పైఁడిపాటి సింగన్న. ఈ కవి పూర్వులయింటిపేరు పైడిపాటివారయినను సింగన్నవంశజులలో నొకఁడగు జలపాలామాత్యుఁడు పెద్దాపుర సంస్థానాధీశ్వరుఁడగు గజపతిరాజుచే నేనుఁగును బహుమానమందుటచే నప్పటి నుండియు నేనుఁగువారని మాఱినది. ఈయంశమే సుభాషితరత్నావళ్యవతారికలో నిట్లు చెప్పఁబడినది—

సీ. పరమేష్ఠితుల్య ప్రభావుండు వాధూలుఁడను ఋషీంద్రుం డొప్పు ననఘమూర్తి
యమ్మునినాథువంశమ్మున క్షీరాంబునిధి సుధాకరుఁడు జన్మించినట్లు
ప్రభవించి శ్రీపైఁడిపాటి సింగనమంత్రి వంశాగ్రగణ్యుఁడై వఱలునతని
మహిమసంతానక్రమమునను జలపాలసచివుఁ డొప్పె బలారిసచివసముఁడు
గజపతిక్షితిభర్తచే గజముతోడ । నగ్రహారములతఁడు పరిగ్రహించె
నిలమి నేనుఁగువారన్న యింటిపేరు । గలిగెనతనికి గజలాభగరిమవలన.
గీ. ఈవ్యగజపతి దత్తసోమేశ్వరాగ్ర । హారశాసనుఁడై మహోదారభాగ్య
మహిమగలిగిన జలపాలమంత్రిమణికి । గరికిరాజు జనించె విఖ్యాతయశుఁడు.

ఈకవియొక్క పూర్వికులు చిరకాలమునుండి పెద్దాపురసంస్థానమున నుద్యోగములలో నుండుచువచ్చిరి. వారిలోఁ గొందఱు కవులు సహితముండిరి. పయిపద్యమునఁ జేర్పఁబడిన గరికిరాజునకు మనుమఁడును కవికిఁ బితామహుఁడును పెద్దాడ

గ్రామమునకు కరణము నయిన యేనుఁగు లక్ష్మణకవి పెద్దాపుర సంస్థానమునందుండి వత్సవాయ వంశజులయిన యచ్చటిరాజుల కనేకకృతు లంకితముచేసెను. ముందుగాఁగవి తన తాతనుగూర్చి సుభాషితరత్నావళిలో చెప్పిన పద్యములనుమాత్ర ముదాహరించి యతఁడు రచించిన గ్రంథనామములను కృతిపతుల నామములను రామవిలాస కృతిపతిని గూర్చి చెప్పునప్పుడు ముందు వివరించెదను —

ఉ. సారదయారసద్రుహిణ సారథికిన్ గురురాజమంత్రికిన్
చేరమయందు నందనుఁడు పేర్మి జనించె విలాససంపదన్
మారుఁడు విక్రమంబునఁ గుమారుఁడు లక్ష్మణశౌరి భూరి శో
భారవి సాహితీ విజితభారవి ధీరవిచారవిశ్రుతిన్.

ఉ. దండి మనోజ్ఞ శబ్దకవితాఝరిచే నుపమాసమృద్ధి చే
రెండవకాళిదాసు రసరీతితరంగితసూక్తిఁ గుండలిం
ద్రుండని ధీరులెంచఁగఁ గృతుల్ రచియించినధన్యునిన్ మహా
పండితమాన్యు నెన్నఁదగు భాజితసూర్యుని లక్ష్మణార్యునిన్.

గీ. కృతులొసఁగి వత్సవయ తిమ్మనృపతిచేతఁ। దురగమణిభూషణాంబరాందోళికాది
పూజఁగైకొని పెద్దాపురవరాను। శాసనుండయి లక్ష్మణశౌరితనరె.

కవియొక్క యన్నయైన యనంతార్యుఁడు గౌరీపరిణయకావ్యము రచించినట్లు సుభాషిత రత్నావళిలోనే యీ క్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

క. గౌరీపరిణయకావ్యము। సూరీంద్రులు మెచ్చఁజెప్పి శుంభత్కవితా
పారీణ బిరుదమందిన। భూరియశోఘనుఁడనంత బుధవరుఁడలరున్.

లక్ష్మణకవి రచియించిన రామవిలాసమునుబట్టి యితనికాలమును దెలిసికోవచ్చును. ఇతఁడు కూచిమంచి తిమ్మకవికి బంధువయిననుకాకపోయినను, అతనితో సమకాలికుఁడయినందునకు సందేహములేదు.

క. హాటకగర్భవధూటీ। లాటన చలితాంఘ్రినూపురారావశ్రీ
పాటచ్చరములు తేనియ। తేటలు మా కూచిమంచి తిమ్మయమాటల్.

అను కూచిమంచి తిమ్మకవినిగూర్చిన పద్య మీతఁడుచెప్పినదైన నయియుండవచ్చును. రామవిలాసము వత్సవాయ గోపరాజున కంకితము చేయఁబడినది. కవికృతినాయకుని

సీ. తనమహౌదార్యంబు తనమహాధైర్యంబుకరణి జీమూతలంఘువ మొనర్పఁ
దనవినిర్మలకీర్తి తనవిక్రమస్ఫూర్తిపగిదిఁ బద్మాహితోపమవహింపఁ
దనసువిద్యాభూతి తనరూపవిఖ్యాతిగతిఁ గమలోద్భవ గరిమమీఱఁ
దనకార్ముకప్రౌఢి తనప్రతాపనిరూఢిభాతి ధనంజయ ప్రథిమఁబూన

ధరణినుతికెక్కె నిజభుజా దండమండ-। లాగ్రదర్శనచకితమత్తా నృపుండు
వత్సవాయసింహాద్రి భూవరసుతుండు । ప్రణుతగుణశాలి గోపభూపాలశాలి.

సీ. శారదనీరదనారద పారదహారదరస్ఫూర్తి నవసళించి
శరదిందుకరకంద శరబృందవరచందన హరిచందనకాంతి లహరిమీటి
హరికాంతహరికుంత హరిదంతకరిదంత విధుకాంత పృథుకాంత విభహసించి
పురవైరి ధరసీరి గిరిదారి హరిశౌరి చరణనిర్ఝరవారి సురుచిగేరి
పాండురాఖండ నిజకీర్తిమండలంబు । పుండరీకభవాండంబు నిండి మెఱయఁ
బ్రాభవము గాంచె సింహాద్రిరాజసుతుఁడు । ప్రణుతగుణశాలి గోపభూపాలశాలి.

ఇత్యాదిపద్యములతో నెంతవర్ణించినను, ఈ గోపరాజు పెద్దాపుర సంస్థానాధీశ్వరుఁడు గాక తత్సంస్థానాధిపతియగు తిమ్మజగపతి మహారాజుగారికాప్తబంధువయి గౌరవము నొందినవాఁడుగానుండెను. అప్పుడు ప్రభువుగానుండిన జగపతిమహారాజుల పుత్రుఁడగు తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు ౧౭౫౮ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౮౭ న సంవత్సరమువఱకును రాజ్యపాలనము చేసిరి. ఈయన సింహాసనమునకు వచ్చినది ప్రమాదిసంవత్సర పుష్య శుద్ధ దశమి. గతదినమునం దీయన తండ్రిగారగు రాయ జగపతి రాజుగారు శ్రీ పూసపాటి యానందగజపతి రాజుగారితో ఉండూరువద్ద జరగిన యుద్ధములో హతులైరి. ఆంగీరస సంవత్సర కార్తిక శుద్ధ ప్రథమదినమున జననమొందినందున, జనకుని మరణమునాఁటి కీయనకు వయస్సెనిమిదిసంవత్సరములు. ఈయన నలువదిరెండుసంవత్సరములు జీవించి పింగళ సంవత్సరాశ్వయుజ బహుళపంచమినాఁడు పరలోకగతులైనారు. ఈయన కాలమునందుండి యీయనను బహుపద్యములతో స్తుతించినవారగుటచే నేనుఁగు లక్ష్మణకవిగారు ౧౭౭౦-౮౦ సంవత్సరములవఱకును జీవించియున్నట్టు కనఁబడుచున్నది. అందుచేత నీకవి కూచిమంచితిమ్మకవి మరణానంతరమున నిరువదియేండ్లు జీవించియుండవచ్చును. పెద్దాపురపురాజులగు వత్సవాయవారు తాము మొదటినుండియు విద్వాంసులయి విద్వత్కవుల నాదరించుచుండినట్లు వారి వంశచరిత్రమువలన విస్పష్టమగుచున్నది. ఈవంశపువారి మూలపురుషుఁడు సూర్యవంశ్యుఁడయి కృష్ణామండలములోని గుడిమెట్ట రాజధానిగాఁగల చాగి పోతరాజయినట్టు రామవిలాసములోని యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. సహ్యజాతీరమునకు భూషణమనంగ । సిరులకిరవగు గుడిమెట్టపురముతనకు
రాజధానిగ సత్కళా భోజరాజు । చాగిపోతక్ష్మాభర్త జగతియేలె.

ఈ సాగిపోతరాజుయొక్క శాసనములు గుడిమెట్లలోను నవాబుపేటలోను బెజవాడలోను ౧౨౩౦ వ సంవత్సరమువఱకును గానఁబడుచున్నవి. ఈతనియింటిపేరు సాగి

వారేయయినను, ఈతనివంశమువారిలో • నొకఁడగు రామన్నపాలుఁడు

"తగవత్సవాయాఖ్యనగరంబు నిజనివాసముచేసె నదికారణముగ సాగి
వంశమునకు వత్సవాయనామములోక । సుప్రసిద్ధమగుచు సొంపుగాంచె"

తన నివాసమును వత్సవాయనగరమునకు మార్చినందున గృహనామము వత్సవాయ వారయినది. వీరివంశజులలో నొకరగు (పేరరాజ సుతులయిన) ముసలి తిమ్మరాజు గారు ౧౫౯౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన యీ నందనసంవత్సర భాద్రపద బహుళ సప్తమినాఁడు పెద్దాపుర సంస్థానమును సంపాదించి ౧౬౦౭ వ సంవత్సరమునకు సరియైన పరాభవ సంవత్సర మార్గశిర బహుళ ద్వితీయవఱకు నేఁబదిరెండు సంవత్సరముల రెండుమాసముల యిరువదియైదుదినములు రాజ్యముచేసి లోకాంతరగతులయిరి. దిట్టకవి విశ్వనాథకవి విరచితమైన శేషధర్మములను గృతినందినదీయనయని రామవిలాసములోని యీ పద్యము తెలుపుచున్నది—.

సీ. బిరుదాంకపురిని సుస్థిరముగా నిర్మించెఁ బాలమున్నీటిని బోలుచెఱువు
తిరుపతివల్మీకగిరిఁ బూలపల్లెను ఫలవృక్షవనములు నిలిపెఁ బాల
నృహరిగేహతటాక నిక్షేపవనములు కామముగాఁ బెద్దాపురమునను నిచె
విశ్వనాథకవీంద్ర విరచిత శేషధర్మప్రబంధము సాదరముగ నందె
విప్రవంశప్రతిష్ఠలు వెలయఁజేసెఁ । బుత్రులనుగాంచె నీతిని బుధమిత్రమైతె
వత్సవాయాన్వయమునకు వన్నెఁదెచ్చె । హెచ్చి పేరయతిమ్మ ధాత్రీశ్వరుండు.

ఈ తిమ్మరాజుగారు డెబ్బదియాఱు సంవత్సరములు బ్రతికి కాలధర్మము నొందఁగా, శ్రీముఖసంవత్సర కార్తిక శుద్ధ పంచమినాఁడు జననమొందిన యీయనపుత్రుఁడు రాయపరాజుగారు ౧౬౦౭ వ సంవత్సరమునందు తండ్రిపోఁగానే రాజ్యపరిపాలన మారంభించి నలువదిరెండు సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి ౭౫ ఏండ్లు బతికి ౧౬౪౯ వ సంవత్సరమునకు సరియైన సర్వధారి సంవత్సర మాఘ శుద్ధ సప్తమినాఁడు పరమపదప్రాప్తినొందిరి. ఈయన హరిభక్తిసుధోదయమను గృతినందిన ట్లీక్రిందిపద్యము చెప్పుచున్నది—

సీ. శ్రీరామునకుఁ గట్టు మూరనుగట్టించె గుళ్లు మంటపములు గోపురములు
గంభీరజలతటాకంబు త్రవ్వించె గృహాస్త్రపురంబున సుస్థిరముగఁ
బోలుపుగా వాల్మీకి పురి కాంద్రకోటను ఫలభూజవాటికల్ పదిలపఱిచెఁ
బ్రశస్త్యమగు హరిభక్తిసుధోదయంబను మహాకృతిరత్న మందుకొనియెఁ
బేరుగలుగు మహాత్ముఁడు బేగునదిమి । మెచ్చఁదగినధర్మిలు తెచ్చుకొనియెఁ
బగతురగువారి గుండియల్ దిగులుకొనఁగఁ । దిమ్మనృప రాయపక్ష్మాధీశ్వరుండు.

 (సశేషము) కం. వీరేశలింగము.

భామినీవిలాసమున శృంగారవిలాసము. (౧౬౮-శేషము)

మ. చనెనా భిక్షుకుఁ డెందు నేఁడు? బలియజ్వాఙ్గాండవం బెందు మా
నిని? బృందావని యెంతి? నేఁదలఁతుఁదన్వే? యామృగం బెం? దెఱుం
గనపందిఁ న్నఁ జేసుగా, ముసలియుత స్వామి? క్రేఁడే యెఱుం
గును దీనస్వఖి, యంచు మా, కుముకుఁ బల్కుల్లీల, మిమ్మే లెపిన్. ౧౯౪.

తే. గీ. ముకురమునఁ గాంచు మను బరిభోగముద్ర,
వెనుకఁ గూర్చున్న వల్లభు బింబమాత్ర
బింబమునఁ గానిపించిన, బిసరుహాక్షి
సిగ్గుపాటున నేవేవో సేసెఁ బనులు. ౧౯౫.

వెలిగెను వేఁడి వెల్లిపుడు వృక్షపు నీడకుఁ జేరుకొందమా
నిలువఁగ లేను లక్ష్మణుడ? సీత? నిశిగ్రవిసుద్దియేది? యాఁ
జలివెలుఁగిత్తఁ డెట్లుపడుచా? యిదికంటివి, లోఁగురంగ మిం
దలదటు నెంచునుంటి ప్రియ? హా! విధువక్త్రి? మృగాక్షి? జానకీ. ౧౯౬.

తే. గీ. అగచరులు రామవిరహానలాభితప్త । సహ్యశైలాగ్రముల శీతసమయమందు
సుఖశయానులు పవమానసూను పైని । గ్రుద్ధులగు చంద్రు హీఁడతక్రూరుఁడనుచు.

క. మలయాచల సంభూతము । పొలయఁగ మారుతము మందముగఁ దుదిసంజ,
న్నలనయొకర్తుక వానర । బలములకుం దించె విరహభారార్దితయై. ౧౯౭.

చ. చలితతటివల్ప్వ, పూర్వదివసమ్ము నభుక్తి, నిశవ్రతమ్ము, పెం
డిలి, పసువమ్మున, స్జలము వించఁగఁగట్టు, శరీరపాటవో
జ్జ్వలదశఁ దీర్థయాత్ర, నెఱసంపదఁ జాగము, గోరుకొంద్రు సూ
రులదను దప్పివాని నితరుల్వలతుర్మతిమాలి యద్దిరా. ౧౯౯.

ఆ. గీ. పాలొసంగు ముద్దరాల? మేయును బూరి । లేఁగ నీను; నెలుఁగ లేవు సుము
కొమ్ముకానిమాయ? నమ్ముకొమ్మొరించె । లక్కగేదె? నుడులు పెక్కులేల.

తే. గీ. ఇలు తేఁడు రేఁగు నలుక, । స్నేహాసఁగ న్నేరకునదుఁ, జెవులంబడ నా
పలుకులు లతాంగినూతి న । లిలమునఁ బడవేసె గొడ్డలి వలియదనునన్. ౨౦౧.

ఆ. గీ. తలను మోచి చేర్చి ధాన్యపుగంపను, । జెప్పె భయముతోఁ గృషీవలుండు
వైద్యతోడఁ జందువంక బోలెడు నెత్తి । వ్యాధి కాంతగుబ్బఁ బ్రబలె, నచుచు.

ఆ. పెండ్లివేళఁ గొంశవిల్లు దాలుపు మేను । భసితసితము పులకభరితమునగు
చెల్లవానిమించు; నెందుఁగంచఁడు దోఁచు । భూతిశేషుఁడయ్యె మొలచినట్లు.

మ. కలియంగొప్పగ వన్నసించు సురనాగ స్త్రైణము త్వేల్ప్రమోఁ
కలక్రొంబుష్పలదండలుం జలువరాగుంభమ్ములు న్నార్చుకో,

ములికిం గూడినలచ్చి చేతఃలింపుం జేసె జోల్నాన్చఁగా
నలికాఖిం ద్రిపురారి వింటి యరియత్యా కృష్ణు కేలున్నిముక్. ౨౦౩.

క. మునిజనమానసభవనా, । మనసిజఘనగహనదహన, మార్కండేయా
వన, పవనాశన, పవనా । శనరాజాభరణ, చరణసంశ్రిత భరణా. ౨౦౪.

ద్రుతవిలంబితవృత్తము.

నవనవారిద సంనిభకంధరా, । భువనపాలన పూర్ణఘుంధరా,
నవనవస్ఫురణ శ్రుతిసుందర । స్తవనవర్ధిత సాధుజనాదరా. ౨౦౫.

క. శ్రీకోటిలింగపతి గా । త్రా కాకరపర్తి రాజరాజ నరేంద్రా
త్మా, కేసినకర్తి సనా । మాకుండి కుల సదనుగ్రహా, వ్యాసేశా. ౨౦౬.

గద్య. ఇది శ్రీమద్వేంకట దంపతిపుత్రచిరాయుఃపాత్ర సీతారామాగ్రజాంబావ్యా సేశ్వాస్త్రైశ్యక నామ కన్యామాసాపరజావరజ కులదేవాపర నామధేయపు మపత్యాది శ్రేయస్కామ వ్యాసమూర్తి శాస్త్ర్యాంధ్రీకృతభామినీ విలాసమున శృంగార విలాసము ద్వితీయము ద్వితీయము.

భామినీవిలాసమున కరుణవిలాసము.

క. శ్రీసత్యభిధాన సతీ । భాసురమానస విషాదపదతా పాదో
దాసీనదక్షయజ్ఞమృ । గా సుహృతివ్యాధరూప, హైమవతీపా.

తే. గీ. విముఖనైయయ్యయో విధి వెలయుబంధు । రత్నము నిప్పుడు విబుధపురమున కేగ,
మనమ? యెవ్వరితోఁ జెప్పకొనెను నీదు । దెసయెవరు చల్లపలుకుల దేర్తురినన్న.

తే. గీ. అట్టె యుడఁకువమును పటియట్టె నేఁడు । నెదురుకొని కామమంత్రి సదృశవికాసి
సరసవీక్షుల మధురవచనరచనల । నించుకేనన్ను సొగియింపవేల బాల! ౨.

తే. గీ. అన్ని సుఖములు విస్మృతి తెన్నపట్టె; । విద్యయును గ్లేశసంచిత విముఖియయ్యె;
నాహరిణశాబనయనయే నాహృదిబసఁ । దావుకొని విడదప్రుడథ దేవతవలె.

చ. సుదిదయసంతతంబు గలమానిని? నీవపవర్గ మంగళా
స్పదమున సంభ్రమంబమరఁబాదము లానుచుమాని కెద్దియుం
గద; యటుగానఁ గన్గొనవు గల్యమునందలి నల్లగల్వపూ
ల్మదమునఁ మాలఁబుచ్చునయనమ్ములఁ గేవల నన్ను భామినీ. ౪.

తే. గీ. పరిణయంపుఁదటి నీవు మత్కరముఁబట్టి । సన్నెకలు ద్రొక్కితివి పదస్ఖలనభీతి;
నోవిలాసిని? నేఁడెటులొంటి దివికి । నెక్కదని నూఱు దారుల నెదపరువిడు. ౫

మ. శ్రవణానందవర్ణ రాజి గతదోషస్తోమ సాలంక్రియా
నవహృచ్ఛ్రీరసభావ పూర్ణ గుణమాణిక్యర్ధి యాయింతి మ
త్కవితారీతి మనోభిరామ చన దేకాలంబునన్నా మనో
భవనంబు న్విడనాడితత్ఫల దమద్భాగ్యాతిరేకంబునన్. ౬.

మ. సరసీజమ్ముల చింతయాంతయును సంశాంతించెఁ; బింబమ్ము చాం
దిరముం జెంచె నతుల్యహాసమనః విస్తీర్ణత్వముం జెందెడి
స్వరప్రస్తాగుహావినాదములు మత్ప్రాణప్రియా? నీవు ని
ర్జరలోకమ్మునకుంజి చన్నది మొదల్ రామామణీ భామినీ. ౭.

తే. గీ. కానికారు మెఱుఁగు కాంతులు వోసిమ । హేంద్రసుఖములిచ్చి యున్న నాథు
రాసిరివ తెమంత్ర రహితు భూపతివిడి । పోయి తీయభాగ్యచేయువదలి. ౮.

క. ఎదొ నా మదివిలసితమ్మున । నుదయించిన కిమకకువశ మొందితొ? కరభో
రు? దాలఁగినను, సతివయ్యెఁ,గ । మదవేగిని మత్తి సకియిలు వడివడిగనే. ౯.

ఆ. గీ. మున్న గావ్యరూపముఁ బరిణతిఁ జెందె । నమృతసారసరసమైన నీవి
లాసము లవి లేమిలలనాలలితశీల, । హృద్యకవితమా నున్నెన్ను వెలయు. ౧౦.

ఆ. గీ. అందమైన నీను మందహాసపుఁజిగి । రమ్య నేల నేల రాక రాక
యనిరి సుకవు; లిప్పుడదివాంమునిందిరా । విభవమీవు నెంద విలయము బలదొగెగ

తే. గీ. చిఱునగవు సుధచే నభిషిక్తుఁ జేసె । నన్నదార్చితుఁగను విరసల్ల తొగల
నిత్యకళ్యాణమయి కామని దయదాత్రి । పోవదెద నుండి వాగ్గృహదేవి దయిత.

తే. గీ. రమణ? నాథ? మనోహర? ప్రముఖ శబ్ద । ములనొసంగిని దేవేంద్రభువన సౌఖ్య
మవనిగత, వయ్యోదివికేగి హరిణశాబ । నేత్రవిడిచెద నెటు నన్ను నేలధూళి.

తే. గీ. ఉజ్జ్వలంబైన లావణ్య, ముపమలేని । శీల, మతిలోకమటఁ జవ, సిరులు హొమ్మ
నయము, వటనన్ను విడిచి యనాథుల, నెటు । లేగితివి దిక్కెవరో సుందరీ? కటకట.

క. కనకవరకాంతి, పతిశు । ద్ధినివసె గలెపుడు నెందుఁ దెగడెడు నిన్నో
వనజాక్షి? చిత్తహారను, । గ్నినుకఁగలంకునఁ దలంతుఁ గీలిదహించెన్. ౧౫.

శా. దృక్తాపమ్ము హరించెఁ గర్పూరపు వత్తి న్నింపుచుం గంధరా
సక్తంబై యతిసౌఖ్యమిచ్చె విలాసశ్లాఘ్య పద్మస్రగ
వ్యక్తిం; జిత్తచమత్కృతుల్సలిపెఁ గవ్యద్రాక్షవాగ్వైఖరి;
స్ఫక్తిన్నారిక్షనరాంగనల్వ్వాలి చె నాహా మాత్రిదేవీప్రభన్. ౧౬.

తే. గీ. భామినీ? కనవైతివ పతికి నన్య । సాభిలాషము గాస్వప్నమందు నేని
యట్టినీ వెట్టిపురుషున పాస్తగుణుని । బరునిఁ బొందఁగ నరిగితి పలుకుమహహ.

క. తలఁచుచుదయితని గుణములఁ । దలిమమ్ముఁ నిపుడు గన్నతమిగాత్రియొహా
పిలిచిన నీక్షణమూఁకొనఁ । దలఁపదుగాయయ్యయో విధాత? ఘుతదయా.

తే. గీ. అమృతపుంజల్లుఁ జల్లువ్యాహారరీతి । యాకృతియు నీవికవివతంసాభినంద్య,
హతజగద భద్రకరుణాసుధార్ద్రకృతియు। మెచ్చనైవఁకి మదితేటహెచ్చదవని

క. శరణాగతశాస్త్రీయా । చరణప్రవణాంతరంగసంరక్షణా, ము
శ్చరణపరాయణ హరణా । దరణా, ర్చాకరణశరణతాధృత కరణా. ౨౦.

ఉత్సాహ. రాజరాజమిత్ర, మిత్రరాజవహ్నినేత్ర, గో
రాజదహన ధర్మరాజ రాతుసాంబురాజ వా
తాజవార్ధి మహీతృహృదయహారివినుతిపాత్ర వి
భ్రాజిసచ్చరిత్ర గోత్రరాజజార్ధగాత్రకా. ౨౧.

పంచచామరము. సనాతనాఘనాత నార్యసంఘకామితార్థదా
ఘనాఘనాభకంఠకాంతి, కార్తికాబ్దపారదా
వనీధరేంద్ర చంద్రదుగ్ధవారిరాశి నారదా
భ్రనవ్యదారగౌర, పాదభక్తవైరిదర్పదా.

గద్య. ఇది శ్రీవ్యాసేశ్వర కరుణాపరాయణ వేంకటాంతర్వాణి పుత్రాకుండి వ్యాస
మూర్తిశాస్త్ర్యంధ్రీకృత భామినీవిలాసమునఁగరుణవిలాసము తృతీయము
సంపూర్ణము.

భామినీవిలాసమున శాంతవిలాసము.

క. శ్రీకేవలతాతృప్తిల । తాకందా, సత్యశుభవిధానాస్పందా,
లోకత్రయసంహృతి లీ । లాకలితానంద, చిద్విలాసానందా.

చ. ఘనవిషయాటవీవిటపిఘర్షణ జాతకృశానుచండ కీ
లనికరమూర్ఛనాతి వికలంబగునామది యిద్దియాఁ జకో
రనిభ మమందమిందిర సరాగమునొందు సమస్తమాధురీ
ఖనికరవిందనాభముఖ కైరవబంధు, కెల్లకాలమున్. ౧.

చ. జలనిధినందనీనయన సారససంశ్రయ? కల్యవారిజా
వలిగురుసుందరత్వమద భంజనములి త్రిజగత్ప్రకాశన
మ్ములగువిలోచనమ్ముల సముజ్జ్వలదగ్నిజయిజ్వరేశ్వరా
విలతరభంగురున్నను సవేగము శీతలుగా నొనర్పుమీ. ౨.

భాస్కరవిలాసము (౪౬౪-పుట శేషము)

మఱునాఁడు జాము ప్రొద్దెక్కినతర్వాత రామయ్యగారి బంట్రౌతువచ్చి లేపు వఱకును నాకుఁ దెలివిరాలేదు. అప్పుడు లేచి తొందరతో రామయ్యగారి యొద్దకు వెళ్లఁగా "నిన్నసాయంకాలము మిమ్ము వ్రాయుమన్న జాబితా వెంటనే తెండి. ఓడ కప్తానుగారు దానికోసరము రెండు గడియలనుండి నిరీక్షించియున్నారు." అని యాయన యడిగెను. ఆమాట వినఁగానే నేను నిశ్చేష్టుఁడనయితిని.

నేను—ఆజాబితా—

రామ—ఆజాబితే. వేగము తెండి రాత్రిశాస్త్రిగారితో యెక్కడనో సంగీత వినోదము చిత్తగించబోయినారు గాబోలు, జాము ప్రొద్దెక్కినదాకా తెలివిరాలేదు.

నేను—చెట్లసంగీతము విని యింటికిఆలస్యముగా వచ్చాము.

రామయ్యగారు నేను పరిహాసమాడుచుంటినని తలఁచికొంత పరుషముగా "వేళాకోళాలకేమిగాని జాబితా తెండి" అనెను.

నేను—వేళాకోళము కాదు. నిజంగానే జగన్నాథపురంవెళ్లి అక్కడసంగీతపు చెట్లపాట జామురాత్రిదాకావిని శాస్త్రిగారియింట భోజనముచేసి రెండు జాములకు ఇంటికివచ్చాము. జాబితాయిప్పుడే వ్రాసితెస్తాను.

రామ—ఇదివరకూ జాబితావ్రాయనేలేదూ! స్వయంగాచేసుకోని పని యెప్పుడు యెవరికివేళకు అయినది? యెవరినీ నమ్మని నేను మిమ్మల్నినమ్మినందుకు నాకు తగినపనిఅయింది. చెట్లుఆకులు గలగలలాడడంవింటూ యింతముఖ్యమయినపని మరచిపోవడము మాత్రం వింతగావుంది.

అని కప్తానువంకఁదిరిగి, "మీరువెళ్లి మీయోడమీఁది నాసామగ్రిని మరల పడవలమీఁదికి దింపించివేసి మీప్రయాణము సాగించుకొండి. ఈవారము మేము సరకు పంపలేము' అనిచెప్పెను.

నాఁటినుండియు ఆయన నాకు ముఖ్యమయిన పనులేవియు నొప్పగించుట మానెను. ఇంతేకాదు. మొదటనన్ను నెలదినములు నయిన తరువాత నన్నుఁబిలిచి, "మీరుమరొక పనికోసము ప్రయత్నము చేయుండి" అని మెల్లఁగాఁజెప్పెను. కాని యది నాకప్పుడు మిక్కిలి విచారము కలిగింపలేదు. శాస్త్రిగారితో నాకు మైత్రి దినదినమును హెచ్చుచుండెను. జిల్లాయంతయును ఆయనచేతిలోనుండెను. నాకుఁదగిన యుద్యోగమేదో ఆయనయిప్పింపఁగలఁడన్న నమ్మకము పూర్ణముగానుండెను. రామయ్యగారు ఆప్రకారముగాఁజెప్పి యొకనెలజీతమూరకిచ్చి మరల నావంకఁదిరిగి, "మా చెల్లెలివూళ్లోవున్నన్నాళ్లు మీరాయింట్లో నేవుండవచ్చును. అద్దె యియ్యనక్కరలేదు." అని నన్నుఁబంపివేసెను.

నేనింటికివచ్చి యీవృత్తాంతమును నాభార్యతోఁ జెప్పియది యేమో చెప్పఁ బోవుచుండఁగా దిగ్గునలేచి శాస్త్రిగారియింటికిఁ బోయితిని. నాఁటనుండి రాత్రియుఁ బగలును ముప్పాతిక శాస్త్రిగారితో నేపుచ్చుచుంటి. శాస్త్రిగారు కచేరిపని కచేరిలోనే ముగించి తక్కినసమస్తకాలములయందును సాములు, సంగీతము, ఇష్టాలాపములు మొదలగువినోదములతో బ్రొద్దుపుచ్చుచుండిరి. నామాటలయందాయనకు మిక్కిలి యాదరమున్నమాట యిదివఱకే చెప్పియున్నానుగదా? కాకినాడలోనున్నప్పుడు తఱచుగా నన్నాయన భోజనమునకయినను మాయింటికిఁ బోనీయకుండెను సరిగదా, ఆయన యుద్యోగవశమున గ్రామాంతరమునకుఁ బోయినప్పుడును నన్నుఁ దనతోఁ గూడఁ దీసికొనిపోవుచుండెను. ఆయన యే గ్రామమునకుఁ బోయినను అక్కడిసాములును సాంగీతికులును నెవ్వండ్రయిన నున్నారేమోయని యదియే యాయన తెలిసికొనెడి మొదటిపని యయియుండెను. అక్కడిసాములును సాంగీతికులును ఆయనబసలోఁ గుడు పెట్టుకొనియుండవలయును. ఇట్టివినోదములలో మూఁడునాలుగు నెలలగునవి కును నాయవస్థ నాకుఁ బూర్ణముగా నెప్పుడును స్మరణకు రాలేదు. తుదకొకనాఁడు ప్రాతఃకాలముననలేచి నేను శాస్త్రిగారియింటికిఁ బోవుచుండఁగా నాభార్యబిడ్డను చంకఁబెట్టుకొని నాయొద్దకువచ్చి కన్నులనీరు దెచ్చుకొని, "ఈపూటకు బియ్యము లేవు. ఈ అందెలమ్మి రూపాయలుపుచ్చుకొని రెండురూపాయలబియ్యం తెప్పించండి." అని తన కాలి అందె తీసియిచ్చెను. "శాస్త్రిగారికి నామీఁద బాగా అభిమానము కలిగింది. ఇఁక మనమెన్నాళ్లో శ్రమపడనక్కరలేదు. ఆయన కొద్దిరోజులలోనే నాకెక్కడో మంచిపని చెప్పిస్తాడు." అని నాభార్యముఖమువంకఁ జూచియందు సంతోషమును గాని నమ్మకమును గాని సూచించుచిహ్నమేదియుఁ గానక విచారించుచు నాఁడు తప్పక నాస్థితి శాస్త్రిగారితోఁ జెప్పి సహాయమునుగోరనిశ్చయించుకొని అందెను బుచ్చుకొని యంగడికిఁబోయి బియ్యము తెప్పించి యింటఁబోయించి వెంటనే శాస్త్రిగారియింటికివెళ్లితిని. నేనువెళ్లినప్పటికి ఆయన యెవ్వరితోనో కొందఱు గొప్పయుద్యోగులతో మాటలాడుచుండినందున అప్పుడు నాయవస్థను గూర్చి మాటలాడుటకు వల్లకలుగదయ్యెను. మఱునాఁడు శాస్త్రిగారు కేలూరినుండివచ్చినసానిచేత నాడించుచుఁ బాడించుచు వినోదించుచుండినందున నాఁడును నేను చెప్పఁదలఁచుకొన్నమాటలకవకాశము చిక్కినదికాదు. ఇట్లు నాఁటికినాఁడు నెలదినములయ్యెను. నాభార్యతన రెండవకాలియందెయిచ్చి మరలసామగ్రి తెప్పింపుమని యడిగి, "ఇక్కడ శాస్త్రిగారిదయ మనమీఁదఎప్పటికివచ్చునో? మనవాళ్లనుచూచి చాలరోజులయింది. ఒకమాఱు ఇంటికివెళ్లివత్తామా?" అనెను. అప్పుడుమేము వెళ్లినయెడఁ గార్యము చెడునని చెప్పి

లేక వేళ్లుచుం ద్రోవలో, ఇట్టి లోకోత్తరగుణశాలయగు నాభార్య దారిద్ర్యముచేతను అందు వలనఁగలిగిన బెంగచేతను తనవారినందఱిని విడిచి దూరదేశమున నుండుటచేతను కృశించుచుండఁగా, ఎవ్వనికో యొకరి తన్ని శ్రమకుఁ బాలుపడుచుకొనుచున్నదో ఆనేను దినమునందొక నిమిషమైనను ఇంటనుండక నిత్యమును శాస్త్రిగారియింటనే భోజనముచేయుచు ఆయనతో మిక్కిలి వినోదములతోఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచుండుట తలఁచుకొని, నేను చేయుచుండినది మిక్కిలి క్రూరకృత్యమని తెలిసికొని, శీఘ్రముగా శాస్త్రిగారి సహాయమువలన నేదోగొప్పపని సంపాదించి, యంతకుమునుపు చేసిన యకార్యమునకెల్లను ప్రతీకారముగా దానిని సుఖపెట్టుటకు నిశ్చయించుకొంటిని. నాఁడెట్లో నాస్థితి శాస్త్రిగారికి వినిపించి యేదయినను తగినపని నాకిప్పింపుఁడని యడిగితిని. ఆయన తప్పక యిప్పించెదనని చెప్పి ప్రస్తావమును వినోదాలాపములలోనికి మార్చెను. నామనోరథమును శాస్త్రిగారితోఁ జెప్పితినిగదా యనియు ఆయనవల్లనేయనెనుగదా యనియుఁ దృప్తుఁడనయి యీవృత్తాంతమును నాభార్యతో సంతోషపూర్వకముగాఁ జెప్పితిని. కాని యీమాట నాకుఁగలిగించినంత సంతోషము దానికిఁగలిగించినట్టు కనఁబడలేదు. అయినను దానియవిశ్వాసమును బెంగను మాటలతోఁగాక సరిగా నుద్యోగము సంపాదించి క్రియలతోనే పోఁగొట్టనెంచితిని.

మఱి రెండు వారములవఱకును శాస్త్రిగారుగాని నేనుగాని ఆమాటలను తలఁపెట్టలేదు. కాని యొకనాఁటి ప్రాతఃకాలమున నేను శాస్త్రిగారియింటికిఁ బోవుటకుఁ బయలువెడలుచుండఁగా నాభార్య "మీరు రాత్రికిగాని యింటికిరారేమో. ఇప్పుడే కొంత సామాను తెప్పించాలి. కాలికడియము నాకు వచ్చిందిగాదు. మీరు తీసి చూడండి, రాకుంటే కంసాలికి కబురు పంపుదాము." అనెను. ఈమాటలు దాని నోటినుండి వచ్చినప్పుడు దాని ముఖమున కోపముగాని పరిహాసముగాని కనఁబడక యెప్పటిశాంతమే యెప్పటిప్రేమయే కనఁబడుటవలన నామనస్సు మఱింత ఖిన్నమయ్యెను. నాఁడు శాస్త్రిగారిని గట్టిగా నడుగ నిశ్చయించుకొని దాని కాలికడియము తీయఁబోవుచుండఁగా మాబసప్రక్కనున్న రెడ్డము పెద్దనాయఁడుగారి కూఁతురు అప్పటివఱకును అక్కడఁ గూర్చుండి నాభార్యవద్ద చదువుకొనుచుండినది లేచి యింటికి వెళ్లి మరలివచ్చి తన నాయనమ్మ నాభార్యనెందుకో పిలిచెనని చెప్పెను. మా పెరటికిని రెడ్డమువారి పెరటికిని ఒకచిన్నగోడమాత్రము అడ్డగుటవలన నాయఁడుగారి తల్లియు నాభార్యయుఁ దఱచుగా గోడనుండి మాటాడుచుండుటయు, ఆ చనవువలన నాయఁడుగారికూఁతురు అంతకుమునుపు రెండు నెలలనుండి నాభార్యవద్ద చదువు నేర్చుకొనుచుండుటయు, జరగుచుండెను. ఆపిల్ల ఆమాటచెప్పఁగానే నాభార్య లేచి పెరటిగోడవద్దకు వెళ్లి పావుగడి

యలో మరలివచ్చి "నాయుడుగారి అమ్మన్నవెళ్లి తననాయనమ్మతో మనమనుకున్న మాటలు చెప్పింది. ఆవిడ మనచిక్కులు తనతో చెప్పనందుకు కోప్పడి యేనిమిదిరూపాయలియ్యవచ్చింది. నేను సంశయించగా ఆసొమ్ము ధర్మానికిచ్చినట్టుభావించవద్దనిన్ని, తన మనుమరాలికి చదువు చెప్పుతూవున్నందుకు సంతోషించి తానాచిక్కుసమయములో సాయము చేస్తూవున్నాననిన్ని, మీకు పనిఅయినదాకా నాకు కావలసినప్పుడల్లా తనతో చెప్పవలసినదనిన్ని చెప్పి, ఆరూపాయలు నామీఁదబడవేసింది. నేనాపిల్లకు చెప్పడానికి నాకువచ్చినచదువెంతఅని యింకా నేనంటూ రూపాయలుమళ్లీ యియ్యబోతూ వుండగా నామాటలు చెవిని బెట్టక ఆవిడలోపలికి పాఁపోయింది." అనిచెప్పెను. సిగ్గును దుఃఖమును నన్ను నాభార్యవంకఁజూడనిచ్చినవికావు. అమనోవికారములను ధాఁచుకొనుటకయి వడిగాలేచి మాయిద్దఱి పూర్వస్థితియునప్పటిస్థితియుఁబోల్చి చూచుకొనవిచారించుచు వెళ్లిశాస్త్రిగారినిస్పష్టముగానడిగితిని. తాను పదునయిదుదినములలోఁబీఠపురము వెళ్లవలసియుండెననియు, అవెళ్లినప్పుడు రాజుగారితో స్వయముగా మాటాడెదననియు నాయనయుత్తరమిచ్చెను. అయన తానన్నప్రకారముగాఁబీఠపురము వెళ్లెనుగాని రాజుగారితో నన్నుగుఱించి మాటాడలేదు. తొందరచేత నీప్రస్తావము తేవల్లలేకపోయెననియు మఱియొకమాఱు తప్పక మాటాడెదననియు ఆయనమరలఁ జెప్పెను. కాని ఆయనమఱియొకమాఱు వెళ్లినప్పుడును మఱేదో వద్దు చెప్పి, యింకొక మాఱనెను. ఇట్లయిదాఱునెలలుజరగెను. శాస్త్రిగారు జమీందారులనుజూచినప్పుడు తనలాభమేదో చూచుకొనుటయేకాని తనయాశ్రితులకువారిచేతనుపకారముచేయించుటయెన్నఁడును లేదనికొందఱుచెప్పిరిగాని నాపట్లను అట్లుజరగుట సంభవింపదని నేనునమ్మియుంటిని. ఈయాఱునెలలలోను నెలకిరువదిదినములు ఇష్టాలాపములాడుచుఁ బాడుచు నేను శాస్త్రిగారియింటనే భోజనముచేయుచుంటిని. పాపము నాభార్య నాయఁడుగారి తల్లి యిచ్చినరూపాయలతో నెట్లో యిల్లుగడపుచుండెను. ఇట్లుండఁగా శాస్త్రిగారుపదిదినములు మంచముపట్టి సుఖరోగజర్జరితమయినతనదేహమునుఅకాల మృత్యువుపాలుచేసెను.

ఇట్లు, శాస్త్రిగారు నాకేదోమహోపకారమును జేయుదురన్నయాశ తుదముట్టఁగా నటుపిమ్మటఁగాకినాడలో నుండనొల్లక నాఁటినాఁడే బయలుదేరి యేలమంచిలికిఁబోనుద్దేశించి నాభార్యతోఁజెప్పఁగానది యంతకుమునుపే యామార్గముపదేశించినదగుటవలన వెంటనే యనుమతించెను. కాని బండియద్దెకును దారిబత్తెమునకును చిల్లిగవ్వయయినను మాయొద్దలేదయ్యెను. అప్పుడునాభార్య తనకాలికడియములను—పుస్తెలతప్ప నిచే దాన యొడలనున్ననగలు—నాచేత బలవంతముగాఁదీయించి యవియమ్మి సొమ్ముపుచ్చుకొని బండికుదుర్చుకొని రమ్మని చెప్పెను.

జ్యోతిశ్శాస్త్రసంగ్రహము. (౫౦౪-పుట శేషము.)

ఆఱవ ప్రకరణము.

లఘుగ్రహములు.

గ్రహములను లఘుగ్రహములనియు గురుగ్రహములనియు రెండుభాగములుగా విభజింపవచ్చుననియు, పరిమాణమునందు మిక్కిలి చిన్నవిగానుండి సూర్యునికి సమీపముగానున్న బుధుఁడు శుక్రుఁడు భూమి అంగారకుఁడు లఘుగ్రహములనియు, పరిమాణమునందు మిక్కిలి పెద్దవిగానుండి సూర్యునికి దూరముననున్న బృహస్పత్యాదులు గురుగ్రహములనియు, రెండవప్రకరణమునందుఁ జెప్పఁబడెనుగదా? లఘుగ్రహములలో బుధశుక్రులు భూమికంటెఁ దాము సూర్యునికి చేరువగా నుండుటచే వాని కక్ష్యలు భూకక్ష్యకు లోపలనున్నవనియు, అంగారకగ్రహము భూమికంటెఁ దాను సూర్యునికి దూరముగా నుండుటచే దానికక్ష్య భూకక్ష్యకు వెలుపలనున్నదనియు, మన మీవఱకే తెలిసికొనియున్నాము. ఇప్పుడాగ్రహములనుగూర్చి వేర్వేర వివరింతము.

౧. బుధుఁడు.

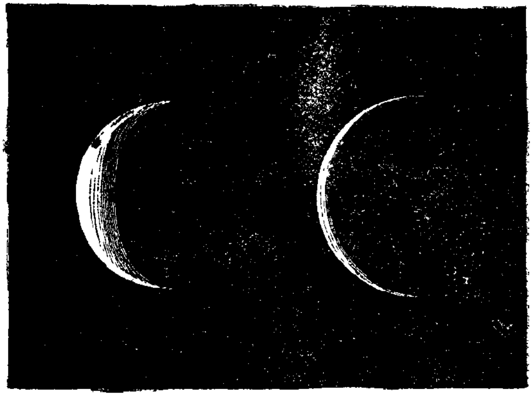
బుధగ్రహము భూమికంటె మిక్కిలి చిన్నది. భూమియొక్కవ్యాస మెనిమిదివేల మైళ్లు; బుధునియొక్క వ్యాసము మూడువేలమైళ్లు. అందుచేత బుధగ్రహము భూమిలో సగమైనను లేదు. పెద్దవస్తువు తనకొక చిన్నవస్తు వెంతసమీపముననుండునో యంత బలముతో దానిని దనవంకకాకర్షించుట వస్తుధర్మమయినందున, సూర్యుఁడు దూరముననున్న మనభూమి నాకర్షించుదానికంటె సమీపముననున్న బుధుని నెక్కువ బలముతో నాకర్షించుచుండును. అట్టి యాకర్షణాధిక్యముచేత సూర్యమండలములోఁ బోయి పడకుండుటకయి బుధగ్రహమున కా యాకర్షణమునకుఁ దగినట్లుగా వేగ మధికమయియుండవలెను. అట్టి వేగాధిక్యములేక బుధునకును భూమికున్నంత వేగమే యున్నపక్షమున బుధగ్రహము చిరకాలముక్రిందటనే సూర్యునిలోఁబడి యడఁగిపోయియుండును. సూర్యునినుండి భూమికిఁగల దూరము ౯౧౦ ౦౦౦౦ మైళ్లయియుండఁగా, సూర్యునినుండి బుధునికిఁగల దూరమించుమించుగా నందులో మూడవవంతయి యున్నది. అయినను భూమి సెకనుకు (విలిప్తకు) పదునెనిమిదిమైళ్లచొప్పున నడుచు చుండఁగా, బుధగ్రహము సెకనుకు (విలిప్తకు) ఇరువదితొమ్మిదిమైళ్లచొప్పున సంచారము చేయుచున్నది. భూమి యొక్కసారి పూర్ణముగా తన కక్ష్యలోఁదిరిగి మరల యథాస్థానమునకు వచ్చుటకు ౩౬౫ దినములు కావలసియుండును; బుధగ్రహము తన కక్ష్యలో ౮౮ దినములలోనే యొక్కసారి పూర్ణముగా సూర్యునిచుట్టును దిరిగి మరల యథాస్థానమునకు రాఁగలుగుచున్నది. సూర్యునిజుట్టి యొకగ్రహ మొకసారి

ప్రదక్షిణముచేసి వచ్చుకాలమే సంవత్సరమయినందున, భూలోకములోని వారికి సంవత్సరమునకు ౩౬౫ దినములయి యుండఁగా బుధలోకములోనివారికి ౮౮ దినములే యగును. అందుచేత మన భూమిలో ముప్పదిసంవత్సరములు జీవించినవాఁ డక్కడ నూటయిరువది సంవత్సరములు జీవించినవాఁడగును. సూర్యబింబము మనభూమినుండి కనఁబడుదానికంటె బుధలోకమునుండి నాలుగునర రెట్లు పెద్దదిగా కనఁబడును; ఆ పెద్దతనమునకుఁ దగినట్లే కాంతియు వేఁడిమియుఁగూడ హెచ్చుగానుండును. మనకు చంద్రుఁడున్నట్టుగా బుధున కుపగ్రహమేదియు నున్నట్టు కనఁబడదు. దిన ప్రమాణము మాత్రే మించుమించుగా మనభూమిలో నెంతయుండునో బుధునిలో నంతేయుండును. సూర్యునిచుట్టును గల యాయా గ్రహకక్ష్యలు కేవల వలయములుగాక త్రినాభిచక్రములనఁబడెడు దీర్ఘవృత్తములుగా నున్నవని మనమిదివఱకే తెలిసికొని యున్నాము. బుధకక్ష్య భూకక్ష్యకంటె నధిక దీర్ఘమయినదిగా నున్నది. అందుచేత నుచ్చస్థానమునందున్నప్పటికంటె నీచస్థానమునందున్నప్పుడు సూర్యునికి మనభూమి ముప్పదిలక్షల మైళ్లకంటె నెక్కువ చేరువగా నుండకపోయినను, బుధగ్రహము నూట యేఁబదిలక్షలమైళ్లు చేరువగానుండును. దీనినిబట్టి కలుగు ఋతుభేదములనుబట్టి బుధ మండలములో శీతోష్ణము లత్యంత వ్యత్యాసము కలవిగానుండును. భూమియందువలె నచ్చట ఋతువులు నెలలకొలఁది యుండక యెనుబదియెనిమిది దినములలోనే యన్ని ఋతువులు నొక్కసారి వచ్చిపోవును. అక్కడ మన మండువేసవికాలమునకంటె నుష్ణము నాలుగుమడుఁగు లెక్కువగానున్నను, శీతము మాత్ర మెప్పుడు నింతకంటె నెక్కువగానుండదు. మన భూలోకములో నుండువారికి పురాణములలో వర్ణింపఁబడిన నారదాదులకువలె బుధలోకమునకుఁ బోవుట సాధ్యమయ్యెడుపక్షమున, వారికక్కడ నెండవేఁడిమి దుస్సహమయి ప్రాణములు నిలుపుకొనుటకు శక్తులు కాకపోవుదురు. అయినను సర్వశక్తుఁడయిన యీశ్వరుఁడాలోకమునకుఁ దగినట్టుగా నక్కడ నెట్టి యద్భుతజంతువులను సృజించియున్నాఁడో యెవ్వరెఱుఁగఁగలరు? మన భూమివలెనే బుధమండలమును వాతావరణము కలదయి యధికముగా మేఘములతోఁ గప్పఁబడి యున్నది. గ్రహము లన్నిటిలోను బుధగ్రహము సూర్యునికి మిక్కిలి చేరువగానున్నది. సూర్యుని కింతకంటె సమీపముననున్న గ్రహమేదియు నేఁటివఱకును గనఁబడలేదు. సదా సూర్యునికి మిక్కిలి సమీపమునందుండి సూర్యకిరణములో మునిఁగియుండుటచేతను చిన్నదగుటచేతను బుధగ్రహము కంటికగపడుటయే కష్టము. అయినను సూర్యబింబము నకుఁ బడమటివైపున నున్నప్పుడు కొంతకాలము సూర్యోదయమునకుముందు తూర్పు దిక్కునను, సూర్యబింబమునకుఁ దూర్పువైపున నున్నప్పుడు కొంతకాలము సూర్యాస్త

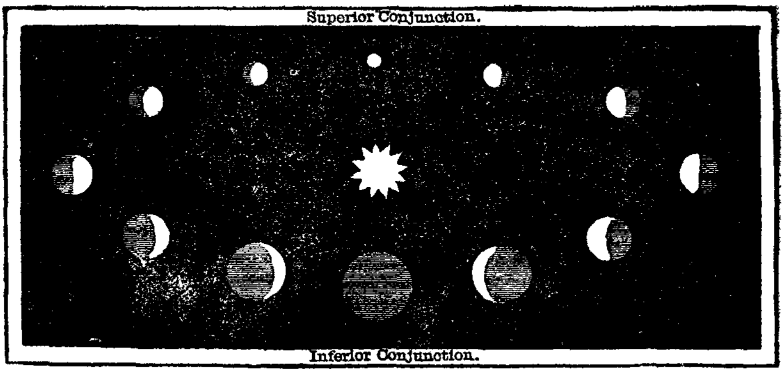
మాయమునకుఁ దరువాతఁ బడమటిదిక్కునను, చుట్టుపట్లఁగల నక్షత్రములకంటె నధిక ప్రభతో స్పష్టముగా బుధగ్రహము సూర్యునికిఁ గొంచెము మీఁదుగా తెల్లగా కనఁబడును. ఉచ్చమునందున్నప్పటికంటె నీచమునందున్నప్పుడు బుధబింబము మూఁడురెట్లు పెద్దదిగాఁ గనఁబడును. అయినను సూర్యునికి సమీపముననుండి పెద్దదిగానున్నప్పుడు బుధగ్రహము మనకు నేత్రగోచరముగాక సూర్యునికిఁ బడమటనుగాని తూర్పునఁగాని మిక్కిలి దూరముననున్నప్పుడుమాత్రమే ప్రాతఃకాలముననో సాయంకాలముననో కంటికగపడును. అది మిక్కిలి యధికకాలమున్నప్పుడు సహితము సూర్యుఁడు లేనప్పుడు దిఙ్మండలమువయిని రెండుగంటలకంటె నెక్కువకాలముండదు. మాఘ ఫాల్గున చైత్రమాసములలో సూర్యునికుత్తరపువైపున సాయంకాల నక్షత్రముగా సూర్యాస్తమానానంతరమునను, శ్రావణ భాద్రపదాశ్వయుజ మాసములలో సూర్యునికి దక్షిణపువైపున ప్రాతఃకాలనక్షత్రముగా సూర్యోదయ పూర్వమునను, రెండు గంటలకు లోపలికాలములో బుధగ్రహమును జూడవచ్చును.

మనభూమికిని సూర్యునికిని నడుమనుండు గ్రహములకన్నిటికిని దామునుండెడు స్థానవిశేషములనుబట్టి చంద్రునికివలెనే తప్పక కళాభేదములుండి యుండవలెను. అందుచేత బుధబింబమునకు కళలలో వృద్ధిక్షయములు కలుగుచునే యుండును గాని, వానిని మనము మనదృష్టిచేతఁ గనిపెట్టలేము అయినను దూరదర్శక యంత్రసాహాయ్యమును గొనిచూచినప్పుడవి మనకంటికి స్పష్టముగాఁ గానఁబడును. రేఖగానుండు నప్పుడు బింబమునందగపడు హెచ్చుతగ్గులనుబట్టి జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలు బుధునిలోఁ భూమిలోనుండు వానికంటె నున్నతములయిన పర్వతములున్నవని కనుఁగొనియున్నారు. గ్రహములలో నేవియు స్వయంప్రకాశములుగాక యన్నియుఁ దమకాంతిని సూర్యుని వలననే పొందునవిగానున్నవి. బుధగ్రహము సూర్యునికిని భూమికిని నడుమగా ననఁగా నీచస్థానమునకు వచ్చినప్పుడు కాంతిగల యర్ధభాగము సూర్యునివైపుననుండి కాంతిహీనమగు నర్ధభాగము మనవైపునకుఁ దిరిగియుండుటచేత మనకది యదృశ్యమగును. ఈ బుధసంగమమును మనవారు బుధాస్తమానమని చెప్పుదురు. ఈకాలము బుధగ్రహముతో సంబంధించి నంతవఱకమావాస్యవంటిది. బుధునికిని భూమికిని మధ్యకు సూర్యుఁడు వచ్చినప్పుడనఁగా బుధగ్రహ ముచ్చస్థానమునందున్నప్పుడు మనకది పున్నమనాఁటి చంద్రునివలె పూర్ణబింబముతోఁ గనఁబడును. నీచమునందున్న యస్తమాన సమయమునకంటె నిటువంటి సమయమునందు బుధబింబము భూమికి డెబ్బదివేలమయిళ్ళధికదూరమున నుండునుగాన, పూర్ణముగా నుండునప్పుడు బింబము చిన్నదయి నీచస్థానమునందున్నప్పుడు కనఁబడుదానిలో మూఁడవవంతుగాఁ గనఁబడును. ఈ క్రింది

పటమునఁ జూపఁబడినట్లు బుధుఁడు నీచస్థానమునుండి కొంచెము దూరము గాఁబోయి నప్పుడు రేఖగాను,మఱికొంత దూరము పోయినప్పుడు పాతికబింబము గాను,కనఁబడును—

ఈప్రకారము గానే పయికిఁ బోవుకొలఁదిని అంతకంతకు వృద్ధినొందుచువచ్చి సగము బింబమును ముప్పాతికబింబమునయి కడపట నుచ్చస్థానమును జేరునప్పటికి నిండు బింబమయి, మరల నక్కడనుండి బైలుదేఱి నీచస్థానమువంక నడుచునప్పు డంత కంతకు క్షీణించుచు నా యాస్థాన విశేషములయందు ముప్పాతికబింబమును సగము బింబమును పాతికబింబమునయి రేఖయయి కడపట నీచస్థానమున నదృశ్యమగును. ఈ క్రిందిపటమువలన బుధగ్రహ మా యాస్థానములయందున్నప్పుడు తోఁచు పరిమాణ విశేషములును కళావిశేషములును దెలియవచ్చును—

సూర్యునికిని భూమికిని నడుమ నీచస్థానమునం దెప్పుడైన• బుధగ్రహము సరిగా భూసూర్యులతో సమకక్ష్యయందు వచ్చుట తటస్థించినపక్షమున, అప్పుడది సూర్యబింబము మీఁద నల్లగా గుండ్రని మచ్చవలె నిలిచి దానినాచ్ఛాదించును. ఈ బుధగ్రస్త సూర్యగ్రహణమును మనవారు బుధక్రాంతియందురు. బుధక్రాంతియందు బుధగ్రహము నల్లని చుక్కవలె సూర్యబింబముమీఁద నొకప్రక్కనుండి యొకప్రక్కకు ప్రాఁకినట్లుండును. నడువవలసిన దూరమునుబట్టి యొకప్పు డెక్కువకాలమును మఱియొకప్పుడు తక్కువ కాలమును పట్టినను, మొత్తముమీఁద బుధగ్రహము సూర్యునియొక్క యొకప్రక్కనుండి యొకప్రక్కకుఁ జేరుటకు నాలుగుగంటల కాలమగునని చెప్పవచ్చును. సూర్యబింబముయొక్క మధ్యభాగము మీఁదుగా నధికదూరము నడువవలసివచ్చినందున ౧౭౯౯ వ సంవత్సరము మెయినెల యేడవతేదిని పట్టిన బుధక్రాంతి యేడుగంటల పదునెనిమిది నిమిషముల కాలముండినది; సూర్యబింబముయొక్క కొన నడ్డముగా నల్పదూరముమాత్రమే బుధుఁడు నడువవలసి వచ్చినందున ౧౭౮౨ వ సంవత్సరము నవంబరునెల పండ్రెండవ తేదిని గలిగిన బుధక్రాంతి యొకగంట పదునాలుగునిమిషముల కాలమే యుండినది. బుధక్రాంతులు వైశాఖమాసములోను కార్తికమాసములోను దక్క నితరమాసములలోఁ గలుగవు. కంటికగపడుటనుబట్టి మనము భావించు రీతిని సూర్యుఁడొకసారి సంవత్సరములో భూమిచుట్టును క్రాంతిమండలములోఁ దిరుగునప్పుడు బుధకక్ష్యతోడి సంపాతస్థానములయందుఁ బ్రతిసంవత్సరమును రెండుసారులు బుధునితో సంగమించును. ఈ సంపాతస్థానములు క్రాంతిమండలములో నొకదానికొకటి యెదురుగానుండునుగాన, ఆ రెండుమాసముల కొక్కొక్కపర్యాయమనఁగా వైశాఖ మాసములోను కార్తికమాసములోను సూర్యుఁడు బుధునితో సంగమించును. ఆ సమయములయం దెప్పుడయిన భూ బుధ సూర్యకక్ష్యలు సమసూత్రమునందుండుట సంభవించెనా యప్పుడు బుధక్రాంతికలిగి బుధగ్రహము సూర్యునికడ్డముగా నొకకొన నుండి యొకకొనకు జరగినట్లు కనఁబడును. బుధక్రాంతులనఁబడెడు బుధగ్రస్త సూర్యగ్రహణములు ౧౮౯౧ వ సంవత్సరము మెయి (వైశాఖ) మాసము తొమ్మిదవతేదిని, ౧౮౯౪ వ సంవత్సరము నవంబరు పదవతేదిని (జయసంవత్సర కార్తిక శుక్ల ద్వాదశీ శనివారము), కలిగినవి. ఇఁక ౧౯౦౭ వ సంవత్సరమునఁగాని యీలోపల మరలఁ గలుగదు.

సూర్యునికిని బుధునికిని గల దూరము ౩౬౬౭౫౦౦౦ మైళ్లు; మిక్కిలి సమీపమునకు వచ్చినప్పుడు ౨౮౩౦౫౦౦౦ మైళ్లుమాత్రమే• బుధుఁ డుచ్చస్థానమునందుండు నప్పుడు భూమినుండి ౧౩౭౦౦౦౦౦౦ మైళ్లదూరమునను, నీచస్థానమునందుండు నప్పుడు ౪౮౨౨౩౦౦౦ ల మైళ్లదూరమునను, ఉండును. బుధునియొక్క గతివేగము

గంటకు ౧౦౦౦౦౦ ల మైళ్లు దినప్రమాణమనఁగాఁ దనయక్షముమీఁద తిరుగు కాలము ౨౪ గంటలు౫ నిమిషములు వ్యాసము ౩౦౭౮ మైళ్లు. బుధునివంటి గోళములను పదునేడింటి నొక్కటిగాఁ జేర్చి ముద్దచేసినపక్షమున మనభూమి యంతటిగోళ మొకటి యేర్పడును. ఇటువంటి బుధుని౯ బౌరాణికకథలు బృహస్పతి భార్యయైన తారకు చంద్రునితోడి జారసంగమమువలనఁ గలిగిన పుత్రునిగాఁ జెప్పుచున్నవి.

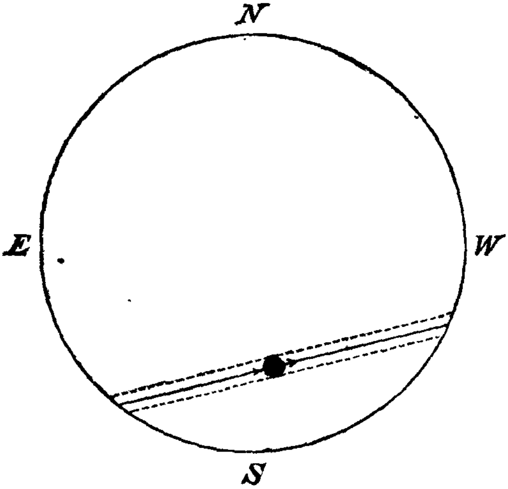
౨. శుక్రుఁడు.

లఘుగ్రహములలో రెండవదియగు శుక్రగ్రహము స్థానవిశేషముచేతను, పరిమాణమునందును, సాంద్రతయందును, ఋతుప్రమాణమునందును, గతియందును, కక్ష్యాకారమునందును, ఇంచుమించుగా భూమిని బోలియుండును. మనభూమికివలెనే శుక్రునికిని చుట్టును వాతావరణమున్నది. ఆ వాతావరణములో వివిధవర్ణములు పొందెడు మేఘములు సదా క్రమ్ముకొనియుండును. సూర్యుఁడు సమీపమగుటచేత నధికముగా సోఁకు కిరణముల వేఁడిమిని తగ్గించుటకయి మేఘములు దట్టముగా వ్యాపించున ట్లేర్పాటుచేయఁబడెనని కొందఱూహించుచున్నారు. శుక్రకక్ష్య బుధకక్ష్యకును భూకక్ష్యకును మధ్యగానున్నది. అందుచేత శుక్రలోకములో నుండువారికి సూర్యబింబము మన భూమిమీఁదనుండి కనఁబడుదానికంటె ద్విగుణ పరిమాణము కలదిగా కన బడును. అక్కడ సూర్యతేజస్సును వేఁడిమియుఁగూడ భూమిమీఁదకంటె ద్విగుణముగానుండును. శుక్రబింబము ౨౩ గంటల ౧౭ నిమిషములలోఁ దన యక్షముమీఁద నొకసారి యాత్మప్రదక్షిణము చేయునుగనుక, దినప్రమాణ మక్కడ దాదాపుగా ముప్పావుగంట తక్కువగా మన భూమిమీఁదవలెనేయుండును. సూర్యుని చుట్టును దిరుగవలసిన శుక్రునికక్ష్య భూకక్ష్యకంటెఁ జిన్నదగుటచేత, శుక్రమండలములో సంవత్సరప్రమాణము ౩౬౫ దినములుండక ౨౨౪ దినములు మాత్రమే యుండును. శుక్రమండలములోని పర్వతములు భూమండలములో మహోన్నతములయియున్న హిమవత్పర్వతాదులకంటెను మహోన్నతములుగానున్నవి. అక్కడి పర్వతములలోఁ గొన్నిటి యెత్తు ౨౮ మైళ్లని యొకానొక పండితుఁడు వ్రాసియున్నాఁడుగాని యది యింకను నూహగానే యెంచవలసియున్నది. బుధగ్రహమునకుఁ గలుగు కళాభేదములనుగుఱించి మనమింతకుముందు విమర్శించియున్నాము. బుధగ్రహమునకువలెనే శుక్రునికిని కళలలో వృద్ధిక్షయములు కలుగునుగాని యంత్రసాహాయ్యములేక కేవలదృష్టితో మనము వానిని గనిపెట్టలేము. బుధునివలెనే శుక్రుఁడును భూమికిని సూర్యునికిని నడుమనున్నందున (అనఁగా శుక్రకక్ష్య భూకక్ష్యకు లోపలనున్నందున) ఈవిశేషమునుబట్టి శుక్రగ్రహ మొకప్పుడు భూమికిని సూర్యునికిని నడుముగా రాక

తప్పదు. అట్టి సమయమునందు శుక్రబింబముయొక్క కాంతిహీనమైన యర్ధభాగము క్రిందికి మనవైపునను కాంతిమంతమైన యర్ధభాగము పైకి సూర్యునివైపునను ఉండుటచేత, మన కప్పుడది యమావాస్యనాఁటి చంద్రబింబమువలె నదృశ్యమగును. శుక్రబింబము సరిగా సూర్యుని కెడమవైపునకుఁగాని కుడివైపునకుఁగాని వచ్చినప్పు డది మన కర్ధబింబముగా కనఁబడును. శుక్రబింబము సరిగా సూర్యునివెనుకకుఁ బోయినప్పుడనఁగా సూర్యబింబము శుక్రునికిని భూమికినినడుమను వచ్చినప్పుడు కాంతిమంతమయినశుక్రుని యర్ధభాగము మనవంకఁ దిరిగియుండునుగాన మనమప్పుడు పూర్ణిమనాఁటి చంద్రబింబమునువలె శుక్రబింబమును బూర్ణముగాఁ జూడఁ గలుగుదుము. బుధగ్రహమువలెనే శుక్రగ్రహమును మనకు నీచస్థానమునందున్నప్పు డదృశ్యమగుచు నుచ్చస్థానమునందున్నప్పుడు పూర్ణబింబముగా దృశ్యమగుచు నుండునని యింతవలనఁ దేలినదిగదా. దూరమునకుఁ బోయినకొలఁదిని వస్తువు చిన్నదగుచుండుటను మనను చూచుచునే యున్నప్పుడు, బింబము నీచస్థానమునం దున్నప్పుడు పెద్దదిగాను ఉచ్చస్థానమునందున్నప్పుడు చిన్నదిగాను కనఁబడునని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱయేలేదుగదా? శుక్రబింబ మప్పుడప్పుడు భూమికి ౨౪౨౮౫౦౦౦ మైళ్లదూరములోనికి వచ్చును. శుక్రబింబము భూమినుండి విస్తారదూరము పోయినప్పుడు ౧౬౬౩౦౪౦౦౦ మైళ్లకును ౧౬౨౧౫౭౦౦౦ మైళ్లకును నడుముగానుండును. ఈ దూరభేదమునుబట్టి పరిమాణముకూడ భిన్నముగానే కనఁబడుచుండును. బుధునివలెనే శుక్రుఁడును గొంతకాలము సాయంకాల నక్షత్రముగాను, కొంతకాలము ప్రాతఃకాలనక్షత్రముగాను, ఉండును. అయినను శుక్రుఁడు బుధునివలె నాకాశమున నల్పకాలముమాత్రమే యుండక యధికకాలముండుచు దిఙ్మండలముపైని మఱింత యున్నతస్థానమును బొందుచుండును. సూర్యోదయమునకుఁ బూర్వమునఁ గనఁబడుచుండునప్పుడు శుక్రుని వేగుఁజుక్క యందురు. రాత్రులయందుఁ జంద్రుని తరువాత శుక్రుఁడే యధికకాంతితోఁ బ్రకాశించుచుండును. భూమికి చేరువగానుండి మిక్కిలి పెద్దదిగా కనఁబడవలసినప్పుడు శుక్రబింబము కాంతిహీనమయి మనకు నేత్రగోచరము కాకుండును; కాంతిమంతమయి పూర్ణముగా కనఁబడవలసినప్పుడు దూరముగాఁ బోవుటచేత చిన్నదయి సూర్యకాంతిచేత తిన్నగాఁ గనఁబడక సామాన్యనక్షత్ర సదృశమగును; ఈ రెండు స్థితులయందునుగాక ప్రక్కల నుండునప్పుడుమాత్రమే బింబమర్ధకాంతి కలదేయయినను మనకధికకాంతితోఁ బ్రకాశించును. అప్పుడు దానికాంతి గుడ్డివెన్నెలవలె నుండును.

నీచస్థానమునందు గతి విశేషముచేత సూర్యుఁడును శుక్రుఁడును భూమియు సరిగా సమసూత్రమునందు వచ్చుట తటస్థించినప్పుడు మనకు శుక్రగ్రస్త సూర్య

గ్రహణము కలుగును. ఇట్టిగ్రహణ మెప్పుడో కాని కలుగదు. ఈ గ్రహణమునందు చంద్రబింబమమావాస్యనాఁడు సూర్యబింబమున కడ్డము వచ్చి దానిని మఱుఁగుపఱిచి నట్లు మఱుఁగుచేయక, చంద్రబింబమునకంటె పెద్దదయినను దూరమునందుండుటనుబట్టి మన దృష్టికి శుక్రబింబము చుక్కవలెఁగనఁబడునుగాన సూర్యబింబముమీఁదనడ్డముగా నొకకొననుండి యొకకొనకు నల్లనిచుక్క నడుచునట్లు కనఁబడును. దీనిని మనపూర్వులు గ్రహణమనక క్రాంతియని చెప్పుచువచ్చిరి. సూర్యబింబము మీఁద నడ్డముగా శుక్రబింబము నల్లచుక్కవలె జరగునట్లు కనబడు క్రాంతిరూప మీక్రిందిపటమునఁ జూపఁబడినది—

ఈపయి తెల్లని పెద్దది సూర్యబింబము, దానిమీఁద నడ్డముగా చుక్కలు పొడువఁబడిన గీఁత శుక్రబింబము నడుచుమార్గము; ఆ మార్గమధ్యమున నల్లగా నగపడు పెద్దచుక్క శుక్రుఁడు. ఈశుక్రక్రాంతి విషయమయి సూర్యునిగూర్చి చెప్పునప్పుడే కొంతవివరింపఁ బడినది. శుక్రక్రాంతులు భూమినుండి సూర్యునికిఁగల దూరమును గణించుట కత్యంతోపకారకములుగా నుండును. భూమిలో నొక యగమ్యపదార్థముయొక్క దూరమునుకనుఁగొనఁ గోరినపక్షమున నొకస్థానమునందు నిలుచుండి యాపదార్థములోని యొకబిందువును గుఱుతిడుకొని మరల మఱియొకస్థానమునకుఁ బోయి నిలుచుండి మొదట గుఱుతిడిన బిందువునే యక్కడనుండి మరల గుఱుతిడి తన్మూలమున నేర్పడెడు కోణముయొక్క పరిమాణమునుబట్టియు తాము పరీక్షించిన రెండుస్థానములకును నడుమఁగల దూరమును బట్టియు తత్పదార్థముయొక్క దూరమును కనుఁగొందురు.

548 (సశేషము) కం. వీరేశలింగము.

వివేకవిజయము. (౪౭౬-పుట శేషము.)

'ఎందుకోవకందుకు? నీదయ కోసినానుగదా? అది పుణ్ణిద్దూ! వెయ్యి గురు దక్షిణలపెట్టు. వక్కడయే ఉంటే సొమ్ము రూపంగా కాకపోతే మరోలా సాయం చెయ్యవచ్చు'

'ఏలాగో చెప్పరాదూ! నా కూతురైనా వుందిగనుకనా, యిచ్చి పెళ్లిచెయ్యడానికైనాను?'

'కూతురూవద్దు యేమీవద్దు. నీదయ అనుగ్రహించానని అభయహస్తమిద్దూ. యేమీ అక్కర్లేను.'

'ఇచ్చాననుకో. యేమయిందో చెపుదూ ముందరకాళ్లకు బందాలెయ్యక.'

'అనుకోమంటే కాదు. ఇచ్చానను చెప్పతా.'

'ఇచ్చాను. చెప్పమంటి?'

'అన్నమాట తిరిగిపోవద్దుసుమా.'

'తిరిగిపోను చెప్పు.'

'చెప్పడానికేము ది? వాళ్లెక్కడ కుదరనిస్తారు? పన్నెండువందలు రొక్కమైనా తేవాలట! లేకపోతే మా పేదకుర్రవాణ్ని వాళ్ల పిల్లాడికి కుండమార్పిడియ్యాలట! ఇన్నితకూ పిల్ల చూడ్డాస్తే మూడేళ్లెళ్లి నాలుగోయేడు'

'వోయిబాబు యిదెక్కడి సంబంధమర్రా!! వాళ్ళ పిల్లాడు చదువుసంధ్యలున్నవాడేనా?'

'చదువూలేదు సంధ్యాలేదు. గుడిసేటికొంపల్లో అశన్నరాత్రిళ్లూ మకాం'

'వాడికేలాయిస్తావు నాయినా? రెండోఫక్కీని వకటిగాదు రెండుగాదు పుట్టమీంద బెట్టినట్టు పన్నెండువందలు! యెక్కడతెస్తావు!!'

'ఇక తేవడమేమిటి? పెళ్లిమానుకోవడమే సర్వోత్తమం.'

'అలాఅనేవారూ! ఎంతమాట! ముసలాడవా? ముతకాడవా? ముప్పయ్యేళ్లనిండాలేవు! నీకర్మమేంకాలింది పెళ్లాడకుండాను!'

'దారిలేనప్పుడేంచేస్తాను? మీరంతా యేంచేశారు?'

'మాకంటే తప్పనిసరి. ఆడపుట్టుక కాలారాశాడు బ్రహ్మ'

'ఆడవాళ్లమాత్రం అలా అనుకోవడమేం? మాణిక్యాన్ని చూడగాదు'

'దానితోటేం? ముందొచ్చేది వల్లాపయి తెలియక? రేపు యముడిరపుక్క స్తంభాలముందు నిల్చోపెడితే పస తెలుస్తుంది. శాస్త్రం వొప్పద్దూ'

'నీబుద్ధి బాగానే వికసించింది! పంచభూత సంబంధమైన మన్నులో కలిసిపోతే పరలోకానికి వెళ్లేది వక్క ఆత్మేకాదూ?

మైనా దుఃఖమైనా మానసికంగాని భౌతికమా? ఈ ఆత్మిక సుఖదుఃఖాలు శాస్త్రాలు విధించే ధర్మము మీఱితే వస్తాయి. మూరు మనువు శాస్త్రసమ్మతమైన ధర్మమే. ఆచారంలోనుంచి తప్పిందిగనుక తెలియని మూఢులు యిప్పుడు కూడదంటారు.'

'ఏమిటోయి! శాస్త్రపండితుడవనుకొంటే మూరుమనువులు శాస్త్రాలు వప్పుకుంటాయి అని మాణిక్యమన్నట్టే అనేస్తివి?.'

'మాణిక్యంమాత్రం యెరక్కుండాచేసి వుంటుందాయేమిటి? నీకీవిషయంలో అనుమానముంటే మాయింట్లో శేషగిరిరావుగారిదగ్గిర సంపాదించిన తాలూకు పుస్తకమోటుండాలి. తేస్తాను చదివిచూడు.'

'అలాగేచూస్తాను. యెన్నిచెప్పినా శాస్త్రవిరుద్ధంగా ఆచారముండదు. నీమాట యేమాలోచించావో చెబుదూ.'

'నీ యనుగ్రహంలో ఉందని చెప్పానుగాదూ!'

'అదుగో! అభయహస్తం యిచ్చానన్నాక కూడా మళ్లీ మొదలెట్టాడు?'

'నా కేయాలోచనా తోచలేదు. చూచిచూచి ముండమార్పులపెళ్లి చేసికోనూ లేను. వాళ్లడిగినడబ్బు యియ్యలేను. ఋణ చేద్దామంటే తీరేమార్గం కనపడదు. పిల్లల్ని దగ్గిరనున్న సలాక్కకమ్మి తీర్చాలిగాని సాధనంలేదు. అందుకూ మనసొప్పదు. ఆక్కట్టే ఆలోచించగా వొక్కవుపాయంతోచింది.'

'కొంపతవ్వి వెధవపెళ్లి చేసుకుంటావాయేమిటి?', అని విస్మయము రూపొందిన ట్లుతనివంకఁ జూచెను, 'నీమాటలవాలకంచూడగా అలాగేవుంది.'

'ఈకాలంలో అంతకంటె సర్వోత్తమమైనపని కనపడదు.'

'నీచదువు దొంగల్దోలనూ!! ఈకాడి కొచ్చిందోయి నీ చదువూ నిష్ఠానూ.'

'చూశావుగావురా? యోగములన్నిటిలోను రాజయోగం మంచిదన్నారు. ఈ యోగంలో సాధన చతుష్టయాలు పట్టుపడ్డట్టు యింకెందులోను పట్టువడవు.'

'గృహస్థాశ్రమం మంచిదేలే. అందుకాదు. ఇక్కడకు తేలిందా నీ చదువంట! నలుగురూ పేన్నీళ్లు చల్లుతారనైనా తోచలేదటోయి!'

'నలుగురూ అనడానికేంలే. ఆరంభంలో యేమంచిపని పదిమందీ అనకుండా' అప్పుడంతా నెత్తిని బెట్టుకునే అద్వైత సిద్ధాంతం మొదట జనులు హర్షించక ... ఆదిని శంకరాచార్యులు రాజుల్ని స్వాధీనంచేసుకొని ప్రజలను రాతి ...ట్టి ఆడించాడు!'

...గా పూర్వసువాసినీనికూడా మాట్లాడుకున్నావా?'

... నీచేత అభయహస్తం పుచ్చుకున్నది?'

'నీదురంతం కాలిపోనూ! మన్గెట్టుకుంటే ముక్కు కరిచాడన్న సామ్యంచెప్పిన తరవాయి చేశావే యెంతమాటాడావు?'

'నేనా తరవాయిచేసేదీ? ఏదీ వాకము ద్దెట్టు? కరుస్తానో లేదో నీకే తెలుస్తుంది?'

'చాల్లే యెవరైనా వినేరు?'

'ఇదేనా నీ అభయహస్తప్రదానం? అన్నమాట తప్పవచ్చు?'

'ఊరుకో వూరుకో. నాన్నగారోలు వీధితలుపుదగ్గిర. పోని సాయంత్రం నీవు చెప్పిన సొస్తకం తేవద్దులే. భోజనానికెక్కడికీ వెళ్ళకుమా.'

'నీదయగోరినవాణ్ని నేనెక్కడికి బోతాను? నామనవి చెల్లించడమేనా?'

'ఇప్పుడు వూరుకో. అవతల నాలుగైదు పిలుపులు పిలిచాడు నాన్న. అను మానపడతాడు.

పదునేనవ ప్రకరణము.

౧౭వ య్యేప్రిల్ మధ్యాహ్నము మూడుగంట లప్పుడేలూరులో రాజమహేంద్ర వరపు పడవలు దిగుచుండెను.

'భోజనములేనట్లున్నది. కన్నులు గుంటలుపడినవి. దేహమంతట చమటలు గ్రమ్మెను. మార్గాయాసముచే బడలినట్లున్నారు. ఏమిసంగతి?'

'ఇదిగో దక్షిణామూర్తి! కోమటిచ్చిన యుత్తరం చూచుకొని డింగీ యెంతకూ రాకపోతే బయల్దేరావాయేమిటి?'

'మరే. తీరా బసమాట్లాడి బండి సిద్ధపఱిచి రేవుదగ్గిర ఎంతసేపు కనిపెట్టుకొని యున్నను డింగి జాడలేకపోయినది. మీతో మాట్లాడి సంగతి తెలిసికోవచ్చునని వచ్చి నాను. ఆ సవారీలోనివారెవరు?'

'ఇంకా నీవు పెరటిత్రోవలోనే వున్నావు. ఆవేళ వదిన్ని మేము సత్రంలో దిగబెట్టి డింగీకోసం వచ్చేటప్పటికి మీ అన్నయ్యవచ్చి తీసుకుపోతేనే వెళ్లి మళ్లీ తీసుకువచ్చాను.'

(సంతోషముతో సవారికిఁ గట్టఁబడిన గుడ్డ తెఱచిచూచి) 'సత్రములో వాకబుచేసి తిరిగి బెజవాడవెళ్లినారూ?'

'లేదు. యెక్కడా వదిన్ని తీసుకుపోయిన జాడ తెలియనియ్యకుండా—'

'మాటకడ్డమువచ్చినాను. బావగారేరీ!'

'రేవుదగ్గిర దుకాణాల్లో తినుబండవస్తువులు మంచివి దొరకవని బజారులో

మిఠాయి అరటిపళ్లూ అటుకులూ కొనుక్కురావడానికి ఆగినాడు. వెనకటిలాగు వంట ప్రయత్నంచేస్తే సార్లాపడదని యీ ఆలోచనచేశాము.”

‘ఆవేళ యేమిజరిగినది?’

‘మీ అన్నయ్య యెంతజాగ్రతపడి తీసుకువెళ్లాడనుకున్నావు! బళ్లవాళ్లల్లో వకణ్ని పిలిచి భీమడోలుబండి గడతానని తక్కిన బళ్లవాళ్లతో చెప్పమని తీసుకువెళ్లినాడు. అందుచేత బళ్లవాళ్లూ యేమీ చెప్పలేకపోయారు. సత్రంలో వక ముసలాడుమాత్రం అవకతవకగా చెప్పాడుగాని దాన్నిబట్టి మీ అన్నయ్య తీసుకువెళ్లాడనుకోడానికి యేమీ ఆధారం దొరికిందిగాదు. అప్పుడీవూళ్ళో లేదుగదా అని నిశ్చయంచేసుకొని ముందు బెజవాడలో చూసి తక్కినచోట్ల వెదుకుదామని అక్కడికి వెళ్ళాము.’

‘మా అన్నయ్యను సత్రంలో ఉందని యేలా తెలిసింది?’

‘తిన్న విస్తరాకు పారేసుకోడానికి వదిన వీధిలోకివస్తే ఆ సత్రందారిని మీ పింతల్లికొడుకులు వెళుతూ చూచిరమ్మని యెన్నో నిష్టూరాలు ఆడి తిట్టుకుంటూ యింటికెళ్లేటప్పటికి మీ అన్నయ్య వలపోస్తూ వాళ్ళింట్లో భోంచేస్తున్నాడట. భోజనం కానిచ్చి ముగ్గురూ సత్రందగ్గిరకొచ్చి బలవంతంగా బండిలో కూర్చోబెట్టి తీసుకుపోయారు.’

‘మాపినతల్లిగారింటికి మీరు వెళ్లి కనుక్కున్నయెడల తెలిసిపోనే!’

‘అక్కడికీ వెళ్లాను. వాళ్లు బెల్లంగొట్టినరాయిలా మాట్లాడక నాతోజెప్పందే’

‘మీమీద అనుమానపడినారా యేమి?’

‘లేదు. యీపని వాళ్ళదృష్టిలో కానిపనిగాదూ. అత్తవారిపక్షం వాణ్ని నాకు తెలిస్తే తలవంపులని మాట్లాడారుకారు. నేను నిన్నరాత్రి మీయింటికి వెళితే యిక తెలియక మానదనుకున్నారో యేమోగాని యీసంగతంతా మీనాక్షి చెప్పింది. మీ అన్నయ్యా చెప్పాడు.’

మాపాలిటి దైవములాగు మీరొకరు దొరికినారు. మీరు చేసినమేలెన్నటికి మరువలేము.’

‘మనవాళ్ళకు మనం కార్యంచెయ్యడం పుపకారమేమిటోయి! నాకేలాటి పెళ్లిళ్ళంటే యెంతో యిష్టం, మహాపండితులమనీ వేదాంతులమనీ కొమ్ముల్దిరిగిన గాడిదకొడుకులంతా యేభయ్యేళ్లకు పెళ్లాంబోయినా రెండుమూడు నాలుగైదుసార్లుకూడా పెళ్లాడవచ్చునట గాని పాపం సంసారసుఖ మేమిటో యెరుగని యీలాటివాళ్లకు కూడదట.’

‘ఇంతకును బావగారు జాడలేదేమి?’

'ఆతడూ వస్తూవుంటాడు. మీరు వెళ్లడానికి పడవచూద్దాము పట్టు. మొన్న మేం లైసెన్సిప్పించిన డింగీ అయిపులేదు. మీరీరాథారీ పడవమీఁద వెళ్లవలసివచ్చేటట్టు కనపడుతోంది.'

'బావగారి ఆలస్యమువల్ల రాథారీపడవలుకూడ మిగిలిపోవుచున్నవి.'

'దక్షిణామూర్తీ!', అని మఱియొకగంటకు గోపాలము చెప్పెను, 'పడవలన్నీ మించిపోయినాయి. నీవొచ్చిన పడవమీఁదనే వదిన్ని తీసుకునివెళ్లు. చంద్రశేఖరంమాట యేమయిందో నేను కనుక్కొని పంపిస్తాను. మీకిక భోజనం ఆశలేదు. ఈ అరటి పళ్లూ అటుకులూ కొనుక్కొని వెళ్లండి ఎక్కండి పడవ తోస్తున్నారు.'

'ఈగాలిలో పడవ తిన్నగా వెళ్లనూలేదో! ఇంకేమికష్టాలున్నవో!'

దక్షిణామూర్తి అనుకొన్నట్టుగానే తాడేపల్లిగూడెము వెళ్లనప్పటికి సుడిగాడ్పులవలన పడవ మునిఁగిపోయెను.

పదునాఱవ ప్రకరణము.

విజయవాడలో మీనాక్షికిని కృష్ణమూర్తికిని రెండుదినము లుల్లాసకరముగా గడిచిపోయినవి. పునర్వివాహ గ్రంథమిచ్చి మీనాక్షి కోరికదీర్చి కృష్ణమూర్తి యామెకు మనోహరుఁడయ్యెను; అంచా చంద్రశేఖరులమీఁటకే ఆమె మనస్సు నిరంతరమును బోఁజూచ్చెను. వ్యాఘ్రావధానులుగా రేలూరునుండియే చంద్రశేఖరుని మాయతంత్రము పన్ని యింటికిఁ దీసికొనివచ్చినారని విన్నప్పు డామె మనస్సెంత వేధించెనో! మాణిక్యము గతి యేమయినది! సోమసుందరము దానినికూడ తీసికొనివచ్చుచున్నాఁడేమో! పులిమీఁద పుట్ర విన శక్యము గాకుండ వ్యాఘ్రావధానులుగారా బండబూతులేమిటి!!

'నానా్న! మనకొంపములిగి మనమేడుస్తూవుంటే చంద్రశేఖరంమీఁద ఛార్జీ యిస్తామంటో మనమీఁద అవధానులు ఆలా చెలరేగాడేమిటి? మాణిక్యంమాటేదో వకటి తేలకుండా యిప్పుడు చార్జిలేమిటి? శేషగిర్రావుగారితో అతన్నేలా అయినా వూరుకో బెట్టమని చెబుదూ! ఆయనచెపితే వినాలిగాని యెవరుచెప్పినా వినడు. కృష్ణమూర్తీ! నువ్వోడితే అనుమానపడరు. మాణిక్యమేమయిందో చంద్రశేఖరాన్ని యెవరూ చూడకుండా అడిగొద్దూ.'

అవధానులుగారి నూరకోఁబెట్టి యేమిప్రయోజనము? చంద్రశేఖరుఁడు మాణిక్యముసంగతి యెఱుఁగనన్నాఁడు! ౧౮వ యేప్రిల్ కూడవచ్చినది! సుందరము జాడ లేదు అతఁడువచ్చి చేసిన నిర్వాహకమేమున్నది? గుండెలలో పెద్దఱాయి దాపినాఁడు.

మాణిక్యమెక్కిన రాజమహేంద్రవరపు పడవ మునిఁగిపోయినదఁట! నలుగురు మొగవారుమాత్రము బ్రదికినారఁట!

'అబ్బాయీ! మాణిక్యం మునిగిపోయిన పడవమీదెళ్లిందని ధృవంయేమిటి?'

'చంద్రశేఖరం యీలావచ్చెను. దాన్ని రాజమహేంద్రం యెవడు తీసికెడతాడోయి ఆ పడవమీదుండనుకోవడానికి?'

'చంద్రశేఖరం యిక్కడకొచ్చాడూ?'

'తంత్రీ ప్రొద్దున్నే తీసుకొచ్చాడు. మనకర్మమే కాలిందిగాని.'

'నే నేలూరెళ్ళేటప్పటికి అస్తమానమయింది. భోంచేసి బయల్దేరదా మనుకుంటుండగా తాడేపల్లిగూడెంలో రాథారీపడవ మునిగిపోయిందని బుకారుపుట్టింది. కొంతదూర మెళ్లాకతిరిగివచ్చి గోపాలాన్ని 'మాణిక్యాన్నేంజేశావో'యని యడిగితే నాలుగ్గంటలప్పుడు పడవలరేవుదగ్గిరకు తానేదో పనిమీదెళ్లినప్పుడు మనిషి వాణ్ని జతదీసుకుని పడవెక్కుతూ కేచూసి యెక్కడికన్నా అంటే దక్షిణామూర్తికోసం రాజమహేంద్రం వెళుతున్నానందట, మనమంతా చెపితే విననిది తనుచెపితే వింటుందా అని తా నూరకున్నాడట పడవ మునిగిపోయిందంటున్నారు, ఆడాళ్లెవళ్లైనా బ్రతికినారేమో కనుక్కొన్దారి రక్షణి యేమి యెరగనట్టు మాట్లాడాడు.'

'మొన్న గదిలోపెట్టి తాళమేస్తే తాళందీసి అర్ధరాత్రాళ బయల్దేరి తీసుకుపోయింది నీవేగాదట్రా అని మొహం తగలెయ్యలేకపోయావూ?'

'అట్టే బెట్టాను. పొలం మొలాయిదా పరిష్కరించుకోవడానికనివచ్చి మీ అడావిడిచూసి యిప్పుడు సమయంగాదని తెల్లారగట్లనే వస్తే నన్నంటావేమిటి పూరికే పుణ్యాని కంటో నన్నే యెదురుతిట్టడం మొదలెట్టాడు. అతన్ని వదల్చుకు యీవతల పడేటప్పటి కయింది నాపని.'

ఆవల దక్షిణామూర్తి కెంత విచారముగానున్నదో! కాలవంతయు వలలు వేయించి వెదకించి తుదకు మాణిక్యము జాడైన గానక నలుగురితోను చావక నేనేల బ్రదికితినాయని విచారముతో రాజమహేంద్రవరపు పడవనెక్కి వెళ్లుచుండగా, పడవ మునిఁగినవార్త విని యెదుటి పడవమీఁద వచ్చుచున్న రామారావుజూచి పల్కరించెను.

'నీకోసమే. మొన్న మునిఁగినది మీపడవగాదుగద?'

'ఈపడవమీఁదికిరా,' అని గద్గదతో నేడ్చుచుపల్కెను.

'మాణిక్యము మునిగిపోయినదాయేమిటి? పది యిరువదిమందిదాఁక బ్రతికినారటే! ఈవిడకే వచ్చినదటోయి మృత్యువు మన దురదృష్టము కొలఁది?'

'అంతమందెక్కడండీ! అసలది సరుకుపూటుమీదుండట జనం పదిపదిహేను

గురికంటె యెక్కువలేరట. ముగ్గురుకోమట్లూ వకశూద్రుఁడూ వకాడదీ బ్రతికారన్నారు,' అని దగ్గిరున్నవారొకరు చెప్పిరి.

'శూద్రుఁడులేఁడు, ఆడుదిలేదు. ముగ్గురుకోమట్లు, నేనును బ్రదికినాము'

'మీదేవూరండీ? మీకెవరుచెప్పారు?,' అని రామారావడిగెను.

'మాదసలు తాడేపల్లిగూడెమేనండి, ఆడదొకర్తె బ్రతికిందన్నారు'

'ఏమో ఆయాడుది దైవము చల్లగా చూచినయెడల మన మాణిక్యమేమో.'

'అయితే నాకు కనఁబడదా? లేకుంటే యీపడవమీదైనా రాదా?'

'నీవుకూడ మునిగిపోయినావని యేలూరు గోపాలముగారివద్దకు పోగూడదూ. ఏలూరువెళ్లితే తెలియునేమో!'

'ఏమిటి నీకాపిచ్చి? అంతగా నీకు నన్నుగాదని ఆయనమాటయందే నమ్మకమున్నయెడల, రాజమహేంద్రవరమునుండి టిలిగ్రాఫు యియ్యవచ్చులే.'

'వదినా! నాశాయశక్తులా వాకబుచేశాను. నిన్న నాలుగ్గడియలప్రొద్దువేళ వకముసలాయనాకొడుకూ ధ కాణాలదగ్గర చాలాసేపు ఘుర్షణపడినారట! కొడుకు వితంతువును పెళ్లాడతాననీ, తండ్రి నీతల్లి జచ్చించి శ్రాద్ధంరోజులు పన్నెండూ అయాక నీయిష్టమొచ్చినట్లు చేసుకో అంటాడట! దీన్నిబట్టిచూస్తే చంద్రశేఖరాన్ని వ్యాఘ్రూవఘానులు లాక్కుపోయాడని తోస్తోంది.'

'తల్లిచచ్చినదను మిష చెప్పినంతమాత్రాన ఆయనేలానమ్మి వెళ్లుదురు? మీకెవరు చెప్పినారోకాని, ఈమిషమీద బెజవాడ వెళ్లినారని నేనమ్మను.'

'వొక్కడే కొడుకువుండీ యీలా చేశావని నూతులోబడి చచ్చిందంటే నమ్మకేంచేస్తాడు. రేవుదగ్గిరకొచ్చి యీమాట నిజమో అబద్ధమో మళ్లీ అడిగివస్తానని కొంతసేపు అడ్డంచెప్పాడట గాని, మేమే పదిమందీ గెంటుకెళ్లి బండిలో కూర్చోపెట్టామని వాళ్లు నాతో చెప్పారు. బెజవాడెళ్లి తండ్రి స్వాధీనంలో చిక్కాక, అతడు నిన్ను పెళ్లాడ్డం వుత్తమాట. దక్షిణామూర్తున్నాడేమో అంటే, అతనైపని నిన్ను నీవు చూస్తూనేఉంటివి ఆలా ఆయెను. ముందాలోచనయేమిటి?' రాజగోపాలము మాణిక్యాంబతో నిట్లనుచుండఁగా, దక్షిణామూర్తి రామారావు ప్రోత్సాహముచే నిచ్చిన తంతివార్త యందెను.

పదునేడవ ప్రకరణము.

'వదినా! కీడులోమేలు. నీ అతీగతీ తెలియలేదని దక్షిణామూర్తిచ్చాడు యీ టిలిగ్రాఫు. దీనికిదుగో యిప్పుడే జవాబు పంపుతాను. లక్ష్మీ! యీ కాగితమును అర్థ

రూపాయీ టెలిగ్రాఫు ఆఫీసులో యిచ్చి రసీదిస్తారు తీసుకురావే.'

'చీఁకటిలో కనఁబడినది గాదు. దైవానుగ్రహమువల్ల నాప్రాణము కాపాడినట్ల తతఁడుకూడ బ్రదికి బయటబడినాఁడు. నాకిఁక చింతలేదు.'

'చంద్రశేఖర మీలాచేశాక అతడుండేంచేస్తాఁడు నేనేంచేస్తాను.'

'తండ్రి స్వాధీనములో పడినను, ఆయన నన్ను తప్ప మఱియొకరిని పెండ్లిచేసికొనరు.'

'వెయ్యేళ్ళకీ అలా కావాలనే కాదూ నాకోరికానూ. కాని వ్యాఘ్రావధాన్లు ఛాటీకి ఆఁగి నిన్ను పెళ్లాడతాడన్నమాట సర్వకల్ల నమ్మవద్దు. శీఘ్రంగా మఱివక ఆలోచన చెయ్యాలి. మీఅన్నయ్యా నాన్నా విచ్చుకత్తులలాగు కాసుకున్నారు. కాస్త నీజాడ తెలిస్తే బలవంతాన్ని వపనకర్మ జరిగించి తీరతారు.'

'నాయిష్టమునకు వ్యతిరేకముగా నెవ్వరు నేమియుఁ జేయలేరని నమ్మండి. అంతగా తండ్రికిజడిసి శాస్త్రిగారు నన్ను విడిచిపెట్టినయెడల — అలాగు జరుగనే జరుగదు పదివాళ్లు, ఒకవేళ జరిగినయెడల,—నేనొక్కటే నిశ్చయము చేసికొన్నాను. నాప్రాణముతో నాయననుదప్ప మఱియొకనిని భర్తగా నంగీకరించలేను. ఆయనకు దయదప్పినయెడల, పాదసేవచేయుచు ఆయననే ఆశ్రయించుకొని యుందును.'

'వదినా! అతడు నిన్నుగాదని పెళ్లాడాక, నీకాతనిపై యీ వ్యర్థప్రేమెందుకు?'

'నేనాయన కీశ్వరసముఖమున స్వయందత్తురాల నయినాను. సాధ్వి అయిన స్త్రీ మనస్సునైన పరపురుషుని కామింపఁజాలదు.'

'కృతయుగంమాటలు చెపుతున్నావు. రెండోపెళ్లి చేసుకోవాలనుకొన్నదానికీ ప్రతిజ్ఞ అంటే యెవరైనా నవ్వరూ?

'నవ్వనీ. వివేకమున్నవారు నవ్వరు. నామనస్సు తిట్టదు. దేవునిదయ వీడదు. మంచిచెడ్డలెఱుఁగని కాకిమూఁకల లెక్కేమి? నేను శాస్త్రిగారితోఁ జేసికోవలె ననుకొన్నది మొదటి వివాహమేగాని రెండవదిగాదు. నా యజ్ఞానదశలో నాన్నగారు చేసినది వట్టి వృథాతంతుగాని పెండ్లిగాదు. నిజమైనపెండ్లికి రెండంగములు. తుల్యానురాగముతో దేవునియెదుడ వధూవరు లొకరొకళ్లను వరించి, పరస్పరానురాగమును వెడలబుచ్చి, ఆమరణము నొకరికొకరు బహిఃప్రాణముగా విశ్వాసముతోనుండుటకు చేసికొను వాగ్దానములు మొదటియంగము; బంధుమిత్రులతోఁగూడి కూడుగుడిచి వినోదము చేసికొనుట రెండవది. శాస్త్రిగారికిని నాకును నిందముఖ్యమయిన ప్రథమాంగము జరిగినది. కాఁబట్టి పరపురుషులందఱు నా సోదరులు.'

రాజమహేంద్రవరములోని శ్రీవివేకవర్ధనీ కార్యస్థానమున వెలకుదొరకు పుస్తకములు.

కందుకూరి వీరేశలింగము గారిచే రచియింపబడినవి.

నాటకములు.	రు-	అ-	పై
౧- అభిజ్ఞానశాకుంతలము- (కాళిదాసుని నాటకమునకు తెలుఁగు)	౦	౧౩	౦
౨- రత్నావళి- (శ్రీహర్షదేవవిరచితసంస్కృతనాటకమునకు తెలుఁగు)	౦	౬	౬
౩- మాళవికాగ్నిమిత్రము- (కాళిదాసప్రణీతనాటకమునకు తెలుఁగు)	౦	౬	౬
౪- ప్రబోధచంద్రోదయము- (కృష్ణమిశ్రుని నాటకమునకు తెలుఁగు)	౦	౮	౭
౫- రాగమంజరి- (ఇంగ్లీషు ననుసరించి తెలిఁగింపఁబడిన నాటకము)	౦	౫	౬
౬- కల్యాణకల్పవల్లి (96 పుటలుగల మిక్కిలి రమ్యమయిన నాటకము)	౦	౯	౦
౭- ప్రహ్లాదనాటకము- (భక్తిప్రధానమయిన వచనరూపనాటకము)	౦	౪	౬
౮- చమత్కారరత్నావళి నాటకము- ...	...౦	౪	౬
౯- బ్రాహ్మవివాహము	...౦	౩	౬
౧౦- వ్యవహారధర్మబోధిని.	...౦	౩	౬
౧౧- వేశ్యాప్రియప్రహసనము	...౦	౩	౬
౧౨- కౌతుకవర్ధని- (హాస్యప్రధానమయిన చిన్న నాటకము)	...౦	౨	౭
౧౩- హాస్యసంజీవని, మొదటిభాగము- ...	...౦	౪	౬
౧౪- హాస్యసంజీవని, రెండవభాగము- ...	...౦	౪	౬
౧౫- తిర్యగ్విద్వన్మహాసభ, మూషకాసురవిజయము. (బొమ్మలతో నున్నది)	౦	౨	౬
౧౬- మహారణ్యపురాధిపత్యము- (బొమ్మలతో నున్నది)	...౦	౩	౬
౧౭- వినీతవర్తకచరిత్రము. (ద్విపద ప్రథమద్వితీయాంకములు)	...౦	౪	౬
౧౮- కలిపురుషశనైశ్చరవిలాపము ...	...౦	౨	౦
౧౯- వివేకదీపిక. (స్త్రీపునర్వివాహ నాటకము మొదటిమూడంకములు)	...౦	౪	౬
౨౦- సత్యహరిశ్చంద్రనాటకము. ...	౧	౯	౦

ఇంగ్లీషున ననుసరించిన ప్రహసనములు.

౨౧- అపూర్వబ్రహ్మచర్యప్రహసనము ...	...౦	౨	౬
౨౨ విచిత్రవివాహప్రహసనము- ...	...౦	౨	౬
౨౩- మహాబధిరప్రహసనము- ...	...౦	౨	౬

౨౪- పునర్వరణప్రహసనము- ౦ ౨ ౬

౨౫- బలాత్కారగానవినోదప్రహసనము- ౦ ౨ ౬

౨౬- కలహప్రియాప్రహసనము- ౦ ౨ ౬

౨౭- మహామహోపాధ్యాయప్రహసనము- ౦ ౨ ౬

౨౮- యోగనిద్రాప్రహసనము- ౦ ౨ ౬

౨౯- మహావంచకప్రహసనము- ౦ ౨ ౬

౩౦- అసహాయశూరప్రహసనము- ౦ ౨ ౬

పద్యకావ్యములు.

౩౧- అభాగ్యోపాఖ్యానము- (పద్యరూపముగనున్న హాస్యప్రబంధము)౦ ౨ ౬

౩౨- శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్యనిర్వచన నైషధము (అచ్చతెలుఁగు) ...౦ ౪ ౬

౩౩- రసికజనమనోరంజనము- (అచ్చతెలుఁగుశృంగారప్రబంధము)...౦ ౪ ౬

౩౪- శుద్ధాంధ్రభారతసంగ్రహము- ... ...

౩౫- పథికవిలాసము ౦ ౪ ౬

౩౬- జాన్‌గిల్పిన్ వేటగీతములు... ... ...౦ ౧ ౬

౩౭-నీతిదీపిక-(బాలురకు మిత్రము చేయఁబడిననీతిపద్యముల పుస్తకము)...౦ ౨ ౬

౩౮- స్త్రీనీతిదీపిక- (బాలికలనిమిత్తము చేయఁబడిన నీతిపద్యములు)...౦ ౨ ౬

స్త్రీలకుపయోగపడు పుస్తకములు.

౩౯- చంద్రమతీచరిత్ర (స్త్రీలకుపయుక్తమైననీతిబోధకపుస్తకము) ..౦ ౪ ౬

౪౦- సత్యవతీచరిత్రము. (స్త్రీలకావశ్యకమైనచరిత్ర) ...౦ ౪ ౬

౪౧- సత్యసంజీవని. (స్త్రీలకుపయోగించెడు నీతిబోధకమగుకథ)...౦ ౪ ౬

౪౨- సత్యద్రౌపదీసంవాదము, మాతృపూజ, పితృపూజ. ...౦ ౧ ౬

౪౩-దేహారోగ్యధర్మబోధిని-(శరీరారోగ్యధర్మములబోధించు పుస్తకము)౦ ౨ ౬

షేక్స్పియరు నాటకకథలననుసరించి వ్రాయఁబడిన కథలు.

౪౪- చమత్కారరత్నావళి ౦ ౨ ౬

౪౫- కురంగేశ్వరవర్తకచరిత్రము- ౦ ౨ ౬

౪౬- కళావతీపరిణయము ౦ ౨ ౦

౪౭- గయ్యాళిని సాధుచేయుట- ౦ ౨ ౦

౪౮- రఘుదేవరాజీయము- ౦ ౩ ౬

౪౯- చిత్రకేతుచరిత్రము- ౦ ౨ ౧

౫౦- సుమిత్రచరిత్రము- ౦ ౨ ౦

౫౧- జ్ఞానకేసరివిలాసము- ౦ ౨ ౦

ఉపన్యాసములు.

౭౨. వర్ణము.	...౦	౨	౬
౭౩. మనుష్యజీవితముయొక్క పరమార్థము, దానినిపొందుమార్గము	...౦	౨	౬

వివిధ పుస్తకములు.

౭౪. శారీరశాస్త్రసంగ్రహము.			
౭౫. ఆంధ్రకవుల చరిత్రము, మొదటిభాగము.			
౭౬. ఆంధ్రకవులచరిత్రము. ద్వితీయభాగము ౧౬౦ పుటలుగలది.	...౧	౨	౦
౭౭. ఉపన్యాసమంజరి.	...౦	౬	౬
౭౮. ఆంధ్రతర్కసంగ్రహము.	...౦	౧	౬
౭౯. సంగ్రహవ్యాకరణము.	...౦	౫	౬
౮౦. కావ్యసంగ్రహము.	...౦	౨	౦
౮౧. నీతికథామంజరి (ప్రథమభాగము ౭౨ పటములతో)	...౦	౯	౦
౮౨. నీతికథామంజరి ద్వితీయభాగము.	...౦	౯	౦
౮౩. నీతిచంద్రిక, విగ్రహము.	...౦	౧౩	౦
౮౪. నీతిచంద్రిక, సంధి.	...౦	౬	౬
౮౫. రాజశేఖరచరిత్రము.	...౧	౨	౦
౮౬. సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు, మొదటిభాగము.	...౦	౬	౬
౮౭. సత్యరాజాపూర్వదేశయాత్రలు, రెండవభాగము.	...౦	౬	౬

పూర్వకవిప్రణీత గ్రంథములు.

౧. కవిరాజమనోరంజనము. (పురూరవశ్చరిత్ర)	...౦	౯	౧
౨. మొల్లరామాయణము.	...౦	౧౧	౦
౩. ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము.	...౦	౧౩	౦
౪. పాంచాలీపరిణయము.	...౦	౬	౬
౫. రామాభ్యుదయము. (మొదటిఆరు ఆశ్వాసములు)	...౦	౪	౬
౬. యయాతిచరిత్రము.			
౭. అథర్వణకారికలు.	...౦	౨	౬

పదిరూపాయలకంటె తక్కువగాని మొత్తమునకు పుస్తకములు కొన్నపక్షమున నూటికి పదిరూపాయలవంతున పుస్తకములధికముగా నియ్యబడును. వెలలు వేయని పుస్తకములు మరల ముద్రింపబడవలసియున్నవి.

ఈపుస్తకములు కావలసినవారు, గోదావరిజిల్లా, రాజమహేంద్రవరము శ్రీవివేకవర్ధనీ ముద్రాక్షరశాల మేనేజరుగారికి వ్రాసి తెప్పించుకోవచ్చును.

ACKNOWLEDGMENT.

మ-రా-శ్రీ		రూ.	అ.	పై.
,,	సి- వై- సుర్యారావుగారు, హైదరాబాదు.	౩	౦	౦
,,	జి- బలరామదాసు పంతులుగారు, ఛత్రపురము.	౩	౦	౦
,,	బి- వెంకటపతిరాజుగారు, చెన్నపురి.	౩	౨	౦
,,	పి- వెంకట సుబ్బదాసుగారు, పాపానాయనిపేట.	౩	౨	౨
,,	పి- రామమూర్తిగారు, సుర్లా.	౩	౦	౦
,,	జి- నరశింహరావుగారు అమలాపురము.	౨	౦	౦
,,	పి- నంబురు మాప్ సెట్టిగారు, చెన్నపురి.	౨	౦	౦
,,	ఐ- శరభలింగం నాయుడుగారు, చెన్నపురి.	౩	౦	౦
,,	రివరెండు, డబ్లుయు, యే, క్లార్కు, బందరు.	౩	౦	౦
,,	యమ్- రంగారావుగారు, రాయదుర్గము.	౩	౦	౦
,,	యస్- సత్తెయ్యగారు, ఆచంట.	౩	౦	౦
,,	వి సూర్యప్రకాశరావుగారు, దొంతమూరు.	౨	౬	౦
,,	సి- యచ్- సూర్యప్రకాశరావుగారు, భీమవరము.	౩	౦	౦
,,	శ్రీ బండారు - వెంకటరెడ్డి నాయుడుగారు, గోరంగి.	౪	౮	౦
,,	శ్రీ యస్- వెంకట్రావుదాసు నాయుడుగారు, కాకినాడ.	౨	౧౦	౦
,,	కే- రామలింగశాస్త్రిగారు, చోడవరము.	౩	౦	౦
,,	యే- కనకరాజుగారు, యేలూరు.	౧	౧౪	౦
,,	శ్రీ మోతే వెంకటస్వామి జమీందారుగారు, యేలూరు.	౩	౦	౦
,,	యమ్- లక్ష్మిపతిగారు, వుండి.	౩	౦	౦
,,	యమ్- సుబ్బరాజుగారు, యల్లమూరు.	౪	౦	౦
,,	బి- భోజనురెడ్డిగారు, బుచ్చిరెడ్డిపాలెము.	౫	౧౦	౦
,,	డి- నారాయణరావు, యేలూరు.	౩	౨	౦
,,	యస్- బాలకృష్ణారావుగారు, ఛత్రపురం.	౩	౦	౦

ప్రకటన.

ఏమికావలసినను సప్లయి చేయువారు.

M. T. Co.

ఇండియాదేశము అంతకు పెద్దపట్నమున్ను రాజధానియునైన కలకత్తానగరమందు దొరకని వస్తువులు ప్రపంచకమందు లేవనే నమ్మవచ్చును. ఇక్కడ విక్రయించబడు సమస్తము బహు చిత్రముగానుండునని తక్కువ ఖరీదులకు దొరకునని అందరికి తెలుసును. గనుక యెవరికి ఏమికావలసినను సరే యీ దిగువవ్రాసిన కంపినివారిపేర దరఖాస్తులు పంపుకున్నట్టయితే న్యాయమైన ఖరీదులకు సప్లయి చేయుచున్నారు. ఏదికావలసినది ఏకిమ్మతుకు కావలసినది. దరఖాస్తుదారుని పేరు, కాపురస్థలము, పోష్టాపీసు, డిస్ట్రిక్టు స్పష్టముగా వారివారి స్వభాషలో వ్రాయవలెను. కావలసిన వస్తువులుపంపి పిమ్మట పోస్టువ్యాల్యూ వగైరాలద్వారా సొమ్ము వసూలు చేయుదురు. జవాబులు కావలసినవారు వుత్తరమువ్రాసి జవాబు తెప్పించుకోవచ్చును. యమ్, టి, అండుకో. 3 కాశీనాధుమల్లిక్లైను, కలకత్తా అని వ్రాసుకోవలెను.

ప్రకటన.

ఆంధ్రకవులచరిత్రము రెండవభాగము ముద్రింపఁబడి విక్రయమునకు సిద్ధముగానున్నది. ఇందించుమించుగా నేఁబండ్రుకవుల చరిత్రములు గలవు. గ్రంథము చిన్నక్షరములతో ముద్రింపఁబడిన నూటయిరువది పుటలుగలదిగానున్నది. దీనివెల రూపాయి. కావలసినవారు శ్రీ వివేకవర్ధనీ ముద్రాక్షరశాల మేనేజరుగారికి రాజమహేంద్రవరము వ్రాసి తెప్పించుకొనవచ్చును. సత్యహరిశ్చంద్రనాటకముగూడ విక్రయమునకు సిద్ధముగానున్నది. కథామంజరి యనుపేర నీతిబోధకములగు యీసపుకథలు రెండుభాగములుగా పటములతో ముద్రింపఁబడి విక్రయింపఁబడుచున్నవి. ఇవి బాలురకును బాలికలకును సర్వజనులకును మిక్కిలి యుపయుక్తమైనవి. ఒక్కొక్కభాగ మెనిమిదేసి యణాలకు లభించును.